

Dragan Vukšić

ŽUMBERAČKI USKOCI

Unijaćenje i odnarođivanje

Dragan Vukšić

**ŽUMBERAČKI
USKOCI**

**UNIJAČENJE I
ODNARODIVANJE**

Dragan Vukšić
ŽUMBERAČKI USKOCI
Unijaćenje i odnarođivanje

IZDAVAČ: Srpsko narodno vijeće, Gajeva 7/I, Zagreb
ZA IZDAVAČA: Milorad Pupovac
UREDNIK: Milan Šarac
PRIJELOM: Ruta
TISAK: Grafocentar
NAKLADA: 800

ISBN 978-953-7442-23-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 000915470.

Knjiga je objavljena uz podršku Savjeta za nacionalne manjine RH

Zagreb, oktobar 2015.

Dragan Vukšić

ŽUMBERAČKI USKOCI

**UNIJAĆENJE I
ODNAROĐIVANJE**

**SNV
CHB**

srpsko
narodno
vijeće

српско
народно
вијеће

Sadržaj

UVOD — 13

PREDGOVOR — 13

SEĆANJA I RAZGOVORI S OCEM — 19

SUŠTINA PROBLEMA — 35

I. Doseljavanja

DOSELJAVANJE ŽUMBERAČKIH USKOKA — 40

RAZLOZI DOSELJAVANJA ŽUMBERAČKIH USKOKA — 41

Globalne okolnosti — 41

Osmanlijska agresija na Hrvatsku i Kranjsku — 48

ŽUMBERAK — 57

Geografski položaj, reljef i veličina — 57

Naziv i teritorijalna pripadnost Žumberka — 62

SEOBE ŽUMBERAČKIH USKOKA — 66

Milko Predović o seobama žumberačkih uskoka — 67

Milan Radeka o seobama žumberačkih uskoka — 79

Drugi o seobama žumberačkih uskoka — 84

Legende o odnosima žumberačkih uskoka i Kranjaca — 106

POPISI SRBA ŽUMBERČANA — 113

Popis Srba Žumberčana do 1551. godine — 114

Popis Srba Žumberčana od 1551 do 1690. godine — 117

Drago Roksandić o popisu Srba Žumberčana do 1551. godine — 122

Autor o popisima Srba Žumberčana — 124

ISTORIOGRAFI O ŽUMBERAČKIM USKOCIMA — 138

Janez Vajkart Valvasor o žumberačkim uskocima — 139

Radoslav Lopašić o žumberačkim uskocima — 153

Stanko Vraz o žumberačkim uskocima — 161

Slovenački istoriografi o žumberačkim uskocima — 167

DOSELJAVANJE SRBA U HRVATSKU I SLAVONIJU — 172

DOSELJAVANJE SRBA U HRVATSKU — 173

DOSELJAVANJE SRBA U SLAVONIJU — 185

VOJNA KRAJINA — 189

II. Unijaćenje

UNIJA I UNIJATSKA CRKVA — 204

MARČANSKA EPISKOPIJA (BISKUPIJA) 1609–1739. — 207

Pravoslavni vladike na čelu Marčanske episkopije — 207

Unijatski vladike (biskupi) u Marči — 226

Propast unije i manastira Marča — 247

HRVATSKA ISTORIOGRAFIJA O MARČANSKOJ EPISKOPIJI (BISKUPIJI) — 253

UNIJAĆENJE ŽUMBERAČKIH USKOKA — 261

VERSKI ŽIVOT ŽUMBERAČKIH USKOKA DO 1750. — 262

Janko Šimrak o verskom životu Žumberčana — 263

Drugi o verskom životu Žumberčana — 270

JOHAN HAJNRIH ŠVIKER O UNIJAĆENJU SRBA ŽUMBERČANA — 287

O autoru i delu — 287

Generalsko nasilje u ime spasavanja duša — 289

Ugarska dvorska kancelarija odlučuje — 300

»Unijate tužni brate« — 305

Verski popis »na vojnički način« — 313

JANKO ŠIMRAK O »POUNIJAĆENOM ŽUMBERKU« — 318

KRIŽEVAČKA BISKUPIJA (EPISKOPIJA) U SLUŽBI UNIJAĆENJA I ODNAROĐIVANJA
— 320

SPOMENICA SVEŠTENIKA U RADATOVIĆIMA — 321

PISMA GABRIJELA KOSTELJNIKA BISKUPU DIONIZIJU NJARADIJU — 346

»ŽUMBERAČKI KALENDAR« I »ŽUMBERAČKI KRIJES« — 356

BALAMANDSKI SPORAZUM — 398

III. Odnarodivanje

ŽUMBERAČKI USKOCI NISU VLASI — 402

Zvanični izvori o Vlasima — 402

Drugi o Vlasima i »vlaškom statusu« — 404

Autor o Vlasima — 418

ŽUMBERAČKI USKOCI NISU SENJSKI USKOCI — 424

Uvodna razmatranja — 424

Poreklo neistine o odnosu žumberačkih i senjskih uskoka — 429

ŽUMBERAČKI USKOCI NISU ETNIČKI HRVATI — 437

IV. Žumberak posle ukidanja vojne krajine

KOME ĆE PRIPASTI ŽUMBERAK — 444

ŽIVOT U ŽUMBERKU POSLE UKIDANJA VOJNE KRAJINE — 452

SIMBIOZA ŽUMBERKA I ŽUMBERAČKIH USKOKA — 459

ŽUMBERAČKI USKOČKI IDENTITET — 467

Prilozi

»IDEOLOG« ŽIVKO KUSTIĆ — 478

AUTOR O SRBIMA U ŽUMBERKU — 485

JOVAN HRANILOVIĆ — 488

BALAMANDSKI SPORAZUM — 497

Žumberku, mom rodnom kraju

ŽUMBERAČKI USKOCI

**UNIJAČENJE I
ODNAROĐIVANJE**

Uvod

Uvod sam podelio na tri dela. Prvi je ono što se obično naziva predgovorom. Drugi deo su moja sećanja i razgovori s ocem. Treći nije uobičajen, ali je potreban, jer će čitaocu omogućiti da već na početku razume suštinu problema.

PREDGOVOR

Dobar predgovor daje realnu sliku o sadržaju knjige, čitaoca zainteresuje i »nagovara« na čitanje. Pročitavši predgovore nekih knjiga, izgubio sam interesovanje za čitanje pa sam ih »odložio na stranu«.

Ova knjiga se piše odavno, najmanje šezdeset godina, od mojih prvih saznanja o tome o čemu sada pišem. Bila su to parcijalna, ali snažna, upečatljiva saznanja koja su se duboko urezala u moja dečja osećanja i svest i nikada nisu izbledela. Pratila su me kroz ceo život i »bola« jezgro oko kojeg su se, s vremenom, slagala nova saznanja – bila su početni i najznačajniji elemenat mozaika.

Odgovor na pitanje zašto sam se upravo sad odlučio da pišem o Žumberku, mom rodnom kraju i mojim precima, žumberačkim uskocima, nije jednostavan. Niti je neko povoljno vreme za pisanje niti sam planirao da baš sada pišem, a pisanje je sve samo ne lako, naročito o osetljivim pitanjima i temama, posebno o »sebi i svojim«. Jednostavno, sticajem brojnih okolnosti »složile su se kockice«. Završio sam svoj radni vek, imam više vremena, a osećao sam da ću imati i volje i snage da istrajem.

Sećanja na Žumberak, ljude i događaje iz detinjstva i mladosti živa su, inspirativna i zahtevaju da doprinesem istini i ispunim dug prema rodnom kraju. Susreti i razgovori s ljudima iz mladosti i potonjim generacijama učvrstili su me u uverenju da ima o čemu da se piše i da treba pisati.

Međutim, od želje i unutrašnje potrebe do samog pisanja put zna da bude dug, ponekad predug, a ponekad iskrсну i drugi problemi pa sve ostane samo želja i namera. Katkad nedostaje onaj poslednji podstícaj, prelomni momenat, kad čovek sam sebi kaže: da, odlučio sam, od danas pišem! Tako je bilo i sa mnom.

Dugo sam razmišljao da li da krenem, znajući šta to znači i kakvo breme sebi tovarim na leđa. A onda, tek nedavno, dođe mi je do ruke knjižica Radoslava Lopašića: »Žumberak, crte mjestopisne i poviestne«. Odmah sam uočio vrednost i prisnost ove nevelike, ali dragocene knjižice. Na četvrtoj stranici Lopašić kaže: »Etnografsku sliku Žumberka, za koju imade u tom kraju preobilja najzanimljivija gradiva, valja da istom napiše koji rođeni Žumberčanin, među kojima ima toliko umnika i veštaka na peru«. ¹ Naravno, nisam sebe prepoznao kao »umnog i veštog na peru«, ali nisam ostao ni ravnodušan pa sam odlučio da pišem.

Ne znam da li bi bilo opravdano i potrebno pisati o Žumberku izvan uskočkog konteksta jer pre dolaska uskoka Žumberak je bio samo manjim delom i veoma slabo naseljen. Njihovim dolaskom sve se iz temelja promenilo. Značaj i prošlost Žumberka u proteklih skoro pet stotina godina je značaj i prošlost, dakle, istorija žumberačkih uskoka. Žumberački uskoci su najseverozapadniji uskoci u odnosu na njihovu nekadašnju postojbinu. Zovu ih i »prvi uskoci«, a zbog toga i »stari uskoci«. Nekoliko hiljada uskoka bili su prvi brojniji pravoslavni hrišćani i etnički Srbi na području tadašnje jednoverske, rimokatoličke Habsburške Monarhije. ²

---

1 Radoslav Lopašić, »Žumberak, crte mjestopisne i poviestne«, Zagreb, 1881, Tisak di-
oničke tiskare, str. 4-5.

2 Država se do 1867. zvala Habsburška Monarhija, a posle Austro-Ugarska Monarhija. Međutim, većina autora koristi naziv Austro-Ugarska, verovatno jer je najkraći i u svakom trenutku odražava dvojnost – najveći unutrašnji problem te države.

Obavezali su se da će Monarhiji služiti kao vojnici, a ona im je garantovala privilegije i slobode, pre svega da neće da budu podanici kranjskoj i hrvatskoj feudalnoj vlasteli i da će uživati i versku slobodu u odnosu na Rimokatoličku crkvu.³

Nekoliko hiljada uskoka davali su carevini u početku nekoliko stotina vojnika. Brojčano malo, u praksi mnogo imajući u vidu da je granica prema Turskoj bila skoro potpuno neobezbeđena, da su oni bili iskusni ratnici i da su se mogli angažovati za izvršavanje najtežih zadataka. Žumberački uskoci su postali prvi krajišnici-vojnici, osnova buduće Vojne krajine, istorijski, politički, sociološki, etnički, a i po mnogo čemu drugom osobene i značajne vojne organizacije ne samo na Balkanu nego i u Evropi.

Teško bi bilo naći primer u istoriji da su se s manjom verskom i etničkom grupom toliko bavile i sporile se ne samo carsko-kraljevske vlasti u Beču, Budimpešti i Zagrebu nego i već vekovima podeljene, suprotstavljene i zavađene dve najveće hrišćanske crkve, Rimokatolička i Pravoslavna. Koliko puta su se žumberačkim uskocima, njihovim obavezama i pravima, bavili carevi u Beču, posebno Marija Terezija, i rimski pape, posebno u vreme njihovog intenzivnog i prisilnog unijaćenja.

Verski i nacionalni sukob, nastojanje da se Žumberčani »otmu« od Srpske pravoslavne crkve, pounijate i tako vežu za Rimokatoličku crkvu – prvo zajedno sa svim pravoslavnim hrišćanima u okviru takozvane »Marčanske unije«, a posle njezine propasti kao izdvojeno versko i etničko ostrvo, okruženo rimokatolicima, Kranjcima i Hrvatima – ono je što žumberačke uskoke izdvaja i čini istorijski poznatim i osobenim.

Pripremajući se za pisanje prisetio sam se detinjstva, razgovarao s mnogim ljudima, prikupio sam dosta literature i pročitao sve što mi je došlo pod ruku. Došao sam do zaključka da unijaćenje žumberačkih uskoka, ipak, nije bio osnovni i krajnji cilj, nego je bilo samo sredstvo i metod za »omekšavanje« tvrdog uskočkog – po Jovanu Cvijiću »dinarskog etničkog elementa«.

---

³ Koristiću taj naziv, jer prema izvornom značenju izraza »katolički« i druge zapadne hrišćanske crkve su katoličke (opšte, sveopšte), a samo jedna je Rimokatolička.

Krajnji cilj je bio i danas je »etničko odnarođivanje i pohrvaćivanje«. Ružno, bljutavo i degutantno zvuče slavopojke koje su pojedinci pisali i pišu o Žumberčanima kao Hrvatima. U stvari, oni to pišu o sebi, sa žarkom željom da se dokažu. Kome i zašto, to oni znaju! Nije im lako. Nikad nije bilo lako pokazati, sebi i drugima, da si ono što nisi, jer prethodno moraš da dokažeš, i sebi i drugima, da nisi ono što jesi, a to je vraški teško. Vrzino kolo. Čitajući šta se sve piše, ima se osećaj da bi pojedinci, kad bi mogli, u Žumberku iskorenili sve srpsko, možda ukinuli i samo slovo »S«. Nosoci su bili i danas su unijatski sveštenici i neki hrvatski historiografi. Vreme je da se štogod napiše o napisanom, argumentovano i istinito!

Čitalac bi u vezi s tim mogao da iznese više primedbi i postavi brojna pitanja. Recimo, da se o tome do sada već dosta pisalo. Istina je, pisalo se, ali jednostrano, neobjektivno i tendenciozno. Za zvanične vlasti Habsburške Monarhije, Rimokatoličku crkvu i unijatsku, takozvanu Grkokatoličku crkvu, unijaćenje je bilo i danas je »spasavanje« duša pravoslavnih vernika i prevođenje u »pravu veru i crkvu«. Od njih se ne može čuti ni reč kako je to rađeno: o nasilju, prevarama, obmanama i lažima. Nije tako bilo samo u prošlosti. I danas se piše i radi na isti način, iako smo dobro zagazili u dvadeset i prvi vek, a Hrvatska je postala i članicom Evropske unije.

Prekopavajući grobove naših prađedova, pojedinci kao da nisu svesni da prekopavaju i grobove svojih predaka! Da li su svesni da to govori o njima i njihovim nalogodavcima, da sve to rade u ime Boga i kao njegovi poslenici? Da nije »drug« Bog (samo) rimokatolik?⁴ Razume se, pripadnici pravoslavne crkve i autori iz redova srpskog naroda to vide sasvim drugačije, vide kao nasilje i otimanje koje truže odnose i produbljava jaz između Rimokatoličke i Pravoslavne crkve. Da ne bismo ostali na tome šta kažu suprotstavljene strane, valja videti šta kažu strani autori i izvori koji na problem gledaju neutralno i objektivno.

---

4 Pitanje da li je »drug« Bog (samo) rimokatolik postaviću uvek kad njegovi poslenici – popovi, u njegovo ime pišu i postupaju apsurdno i apsolutistički i time izraziti svoje neraspoloženje (odbojnost, prezir, gadenje) ne samo prema verskom nego i prema svakom drugom apsolutističkom jednoulju i diktaturi, prevarama i lažima. Izraz »drug« dodajem, s obzirom da sam rođen i živeo u vreme kada su »drugovi« mslili da apsolutono sve znaju i mogu.

Neko bi mogao da kaže da je to sad daleka prošlost i da se ne može ništa ispraviti, promeniti i vratiti! Odgovor bi bio da treba pisati zbog istine, podjednako zbog istorije i prošlosti, ali i zbog sadašnjosti i budućnosti. Istina je samo jedna. Iako istoriju pišu pobednici, istina je i da i njihovo vreme prođe. Pobednici neminovno bivaju pobeđeni, silaze sa scene i nestaju. Sadašnjost kreiraju oni koji su trenutno na vlasti, ali i oni i njihova politika odu u prošlost, a istina čeka da ispliva na površinu. Neko ili nešto nestaje tek kad o tome više ne postoji istorijsko sećanje, zasnovano na istorijskoj istini.

Žumberak umire u etničkom i sociološkom pogledu. Žumberčani već vek i po napuštaju Žumberak. Sad u njemu žive ostaci žumberačkih uskoka. Uskoro ih tamo više neće biti. Ko će ubuduće živeti u Žumberku ne znam, ali znam da će se ljudi pitati ko su bili žumberački uskoci, kakvi su bili i šta se s njima dogodilo? Pisaće se na osnovu raspoloživih izvora pa šta nije napisano – nije se ni dogodilo. Celovitih i objektivnih pisanja o žumberačkim uskocima, posebno od rođenih Žumberčana, nema.

O žumberačkim uskocima kao Vlasima pisali su i pišu oni koji niti su znali niti znaju ko su Vlasi? O Vlasima se oduvek malo znalo, danas se ne zna mnogo više. Pitam Žumberčane već pedeset godina da li se osećaju Vlasima i da li nešto znaju o Vlasima? Ne osećaju se Vlasima i o njima ne znaju ništa, a onima koji ih tako zovu »prebrojavaju svu bližu i daljnju rodbinu«. A kad se objektivno pogledaju brojni zvanični izvori, ispada da Vlaha ime mnogo među Hrvatima. Znaite ono: »isterivao lisicu, a isterao vuka«. Još manje ima onih koji nešto znaju o »vlaškom statusu«, a trebalo bi da se zna jer upravo »u tom grmu leži zec«.

Žumberački uskoci su bili verski i etnički osobeni na području Habsburške Monarhije pa bi bilo smešno i pomisliti da vlasti u Beču nisu znale ko su oni! To se vidi i iz dokumenata kojima im se garantuju prava, odobravaju privilegije i utvrđuju obaveze. Ali vlastima je više odgovaralo da govore o »nepoznatim i bezimenim Vlasima«, nego o Srbima (Serviani i Rasciani, na latinskom). Za to postoje brojni razlozi.

Slično priči o Vlasima, u Beču se s problemima Srba u Monarhiji u 18. veku bavila Ilirska dvorska kancelarija. Zašto Ilirska, kad je formirana zbog pravoslavnih hrišćana, skoro izričito Srba, i zašto nije »Vlaška«, kad su već te iste Srbe prozvali Vlasima? Ni to nije slučajno niti iz neznanja!

Bolje je bilo južnoslovenske narode, ne samo Srbe nego i Hrvate i druge, zvati Ilirima, nego njihovim pravim imenima i tako jačati njihovu nacionalnu svest. U Beču nisu mnogo brinuli da li to odražava stvarnost i kakve bi posledice moglo da ima.

Paradoksalno je da se iz tog nametnutog ilirskog imena u 19. veku u Zagrebu razvio prvo ilirski, pa hrvatski narodni preporod, pa jugoslovenski pokret, iako ni Hrvati, nosioci tog pokreta ni Srbi koji su ga prihvatili nisu Iliri! Kako bi tek bilo da su nas u Beču i Budimpešti, bez rezerve i kriptovorenja, zvali Srbima i Hrvatima, odnosno Južnoslovenima? Ojačana nacionalna svest bi mnogo ranije izrodila osećanje zajedništva i jugoslovenski pokret.

Apsurdno je kad se žumberački uskoci predstavljaju kao senjski uskoci, a zajedničko im je samo da su bili uskoci. Žumberak je bio naseljen već sredinom 16. veka, a senjski uskoci su silom raseljavani tek 1617. godine i nestali su kao društvena skupina. Žumberački uskoci su postojali pre senjskih, nadživeli ih već više od četiri veka.

Po svemu što je bitno i što versku i etničku skupinu čini posebnom (verska i etnička pripadnost, jezik, imena i prezimena, kultura, običaji, etnološka građa i drugo), žumberački uskoci su osobeni. Sačuvali su se i danas se lako prepoznaju. Živeli su između rimokatolika, Kranjaca i Hrvata, uglavnom odvojeno od njih, a posle ukidanja Vojne krajine postepeno i s njima. Stvaranjem Jugoslavije veze su postale tešnje, međusobni uticaji jači. Promene, nastale kao rezultat spontanijih procesa i uticaja su neminovne i normalne.

Nisu prihvatljive promene koje su posledica klerikalnih i nacionalističkih jednostranosti i isključivosti. Zapadni deo Žumberka, područje nekadašnje opštine Radatovići, odavno je omraženo, »crna ovca«. Razlog je što nikad nije bio niti je danas »dovoljno hrvatski«. Tamo se i danas nađe »srpskog korova«, oni znaju da su im dedovi bili Srbi i pravoslavci, tako se osećaju, a ne plaše se da to i kažu. Šta tek reći za jugoslovensku svest i opredelenje za partizansku i antifašističku opciju? Sve gore od goreg.

Iz tog i takvog Radatovićkog kraja više od stotinu godina nije bilo unijatskog sveštenika. Više desetina žumberačkih mladića je pošlo tim putem, polagane su u njih i velike nade, a i koštali su »rimokatoličkih para«, ali su svi redom odustajali. Zašto?

Ako ovo »pisanije« ugleđa svetlo dana, neki će se upitati da li sam ja »taj pravi« da pišem o protivrečnim, dramatičnim i nadasve osetljivim problemima. Pitanje smatram opravdanim. Predlažem da se odgovor potraži u knjizi, a možda se već i nazire.

SEĆANJA I RAZGOVORI S OCEM

Govorili su mi da sam veoma rano počeo da zapažam i reagujem na pojedina događanja i pokušavao da u njima učestvujem. Pored normalnih reakcija na događanja u porodici i sredini u kojoj sam živeo, na radost ili tugu, zapazio sam i da ljudi ponekad razgovaraju o nečem što se nije odnosilo na uobičajene, svakodnevene probleme i odnose, da razgovaraju o sebi, to jest o nama, žumberačkim uskocima. U početku sam teško povezivao ono o čemu se pričalo. Kasnije sam shvatio da su se ti razgovori odnosili na tri pitanja: ko smo mi, žumberački uskoci, šta smo u verskom i nacionalnom pogledu i odakle smo došli?

Uzrok mog nerazumevanja bio je što se radilo o posebnim, najčešće neprijatnim, mučnim, nejasnim, nategnutim i dramatičnim razgovorima. U konzervativnim i primitivnim seoskim sredinama razgovori skoro uvek imaju jasan povod, tok i ishod. Kad se razgovaralo o nama, sve je bilo drugačije. Nikada nisam video niti čuo da je neko negde planirao da se o tome razgovara ili da je neko posetio nekoga s namerom da razgovara o tim pitanjima. Nije se razgovaralo u kafani ili na nekom skupu. Imao sam osećaj da su to posebno osetljive, »zabranjene« teme.

Povodi za razgovor su bili slučajni, nametnuti, bilo da se neko prisećio događaja iz daleke ili bliske prošlosti ili da se nešto slično ili isto dogodilo tada, dakle pre šezdesetak godina. A događalo se, i u prošlosti i tada, da nekog Žumberčanina neko nazove Vlahom, da mu da na znanje ili mu otvoreno kaže da zna da je on nešto drugo. Vređalo se, izazivalo, pretilo, napadalo, bilo je pojedinačnih, ali i ozbiljnijih grupnih fizičkih obračuna, a pre Drugog svetskog rata i nekoliko ubistava. Bili su živi i neki učesnici i njihova rodbina, na obadve strane. Sećanja su bila sveža, opterećivala su odnose, pretila je opasnost da se slično ponovi. Događaji iz tada bliske

prošlosti i tadašnji nesporazumi samo su podsećali i nadovezivali se na davne nesporazume i sukobe posle doseljavanja, posebno s Kranjcima.⁵

Niko nije tvrdio da smo mi Žumberčani »cvečke«. Naprotiv, ljudi su bili svesni da su nekad uzročnici sukoba češće bili naši preci, da su zbog neimaštine i gladi »uzimali« i ono što im nije pripadalo. I u moje vreme znali su Žumberčani da budu inicijatori i uzročnici sukoba, znali su i da izazivaju i da na izazove žestoko reaguju i uzvrate. Uzroci i povodi, skoro po pravilu, bili su materijalni interesi, imovina, učinjene štete, žene, uvek prisutni alkohol, ali sve je to ipak bilo u drugom planu i imalo sporedan značaj, jer se pričalo i pamtilo samo da su se sukobili »naši i njihovi«, mi i oni, Kranjci ili Hrvati.

Na našoj strani bilo je prisutno saznanje da nas ne trpe od kada smo se doselili, dakle vekovima, da nas stalno »gaze« i mrze, da smo u najmanju ruku »obeleženi i ponižavani« zato što smo to što jesmo, to jest što nismo ono što su oni i što nismo kao oni. Strane se nisu mnogo imenovala, na jednoj smo bili »mi«, na drugoj »oni«. Primetio sam, a to sada mogu da potvrdim, da nesporazuma s nekoliko Hrvata i nešto više Kranjaca koji su se priženili ili su iz nekih drugih razloga živeli u Žumberku nije bilo. Naprotiv, imao sam osećaj da su Žumberčani prema njima bili čak i tolerantniji i da to niko nikome nije zamerao.

Kad se govorilo o tek minulom Drugom svetskom ratu i krvavim ratnim sukobima, sve je bilo jasno: mi smo masovno bili partizani, a od onih drugih, jedni su skoro isto tako masovno bili na suprotnoj strani, oni drugi malo manje u Beloj gardi. S ovim drugima je bilo lakše. Ali onda, posle rata – iako smo mi pobednici i na vlasti su komunisti i partizani, iako mi volimo Jugoslaviju, a kod njih je sve nekako drugačije – opet njih ima više u vlasti i svete nam se što smo bili partizani.

Videlo se da su ljudi frustrirani, da nose u sebi nešto teško, bolno i ponižavajuće, da im je neko nešto nasilno učinio i da im i dalje čini nepravdu, da su »krivi što su živi«!

---

5 Ime Kranjci koristiću sve do stvaranja Jugoslavije 1918. godine ne samo zato što se u vreme doseljavanja žumberačkih uskoka pisalo da u Kranjskoj žive Kranjci i da govore kranjskim jezikom nego i zbog kontroverzi u odnosima »stvarnih« Kranjaca i žumberačkih uskoka, navodnih Vlaha.

Takvi razgovori su me posebno interesovali. Nastojao sam da budem što bliže i sav sam se »pretvarao u oko i uvo«. Reči su bile teške, istrgnute iz konteksta, praćene žestokim gestikulacijama i još žešćim psovka-ma. Saznanja iz tih razgovora su me teško pogadala. Bio sam tužan i uplašen zbog onoga što sam čuo. Ako vekovima među nama postoje razlike, suprotnosti i sukobi, ako smo mi bili agresivni i uzročnici neposrednih sukoba, a ako su oni nam nekada nešto krupno loše uradili i ako se i danas ne razumemo, onda se to odnosi i na mene, utiče i na moj život.

Do promene je došlo kad je neko u jednom takvom razgovoru rekao: »Unijate tužni brate – prodao veru u Pribiću za večeru«. Razgovor je tu prekinut, ja sam se skamenio zbog osećanja da je rečeno nešto strašno i teško, da se neko od jada narugao svim prisutnima, davnim precima i svima posle njih, a time i samom sebi. Svi su se bez reči razišli.

Morao sam više puta da upitam zašto se to tako kaže, šta se i kada dogodilo u Pribiću, gde se nalazi Pribić, ko su unijati...? Najzad, majka mi je rekla da smo mi unijati – jer nam nisu dozvolili da ostanemo pravoslavci pa su neke naše pretke, pre možda i više stotina godina, kad je bio neki rat, naterali da u Pribiću potpišu da su unijati – i otišla za poslom. Bio sam zabezegan i strašno nesrećan. Nisam mogao da zaspim. Pitao sam se šta to znači biti pravoslavac, a šta unijati, zašto neko ne može da bude ono što jeste, a mora da bude nešto drugo, kada je to bilo, o kakvom se ratu radilo? Ponavljao sam da moram da saznam istinu. Ali kako? Tada nisam znao da moji daleki i bliski preci i roditelji, svi mi, već stolicima živimo, kako bi se danas reklo, u »informativnom mraku«, da se istina o nama krije i da nam se nameću neistine i brutalne laži.

Kad sam pošao u školu, pokušavao sam da povežem stvari i izvodim nekakve zaključke. Recimo, mi deca podučavani smo da se kroz »kranjsko« selo (Grabrovec, Bojanja vas, Bušinja vas, Suhor, Ravnace) ide žurnim korakom, ne osvrće se, ne odgovara na eventualne psovke i povike »prekleti Vlah«, ne uzima jabuka ili druga voćka, iako leži na putu, posebno da se treba čuvati pasa. »Ti prokleti Kranjci su ko Švabe, samo gledaju svoj interes i mrze sve koji nisu kao oni«. Razlika između nas i Kranjaca bila mi je prilično jasna. Oni su govorili drugim jezikom i to je bilo više nego dovoljno.

Slušao sam o krvavim sukobima s Kranjcima u davnoj prošlosti, ali i između dva rata, o pojedinačnim tučnjavama, grupnim obračunima pa i ubojstvima u Bojanjoj vasi, Radovici, Bušinjoj vasi, Golešima – da ne spominjem imena i detalje. Znao sam i da su Kranjice od davnina bile slobodnije u ponašanju, da su im se više svidale »žumberačke lole«, nego radini i štedljivi domaći momci. Znao sam i za nekoliko slučajeva »zabranjene i nesrećne ljubavi« u mešovitim selima, a i lično sam poznao »muške učesnike s naše strane«.

S Hrvatima je sve bilo složenije. Neraspoloženje prema njima bilo je dublje i izraženije, iako su razlike bile manje, a imali smo i manje neposrednog dodira. Oni su bili »ustaše« i tu nije imalo šta da se doda. Prepričavali su se ratni događaji i borbe partizana i ustaša, posebno ona za Krašić. Hrvate smo mi u zapadnom Žumberku, opštini Radatovići, manje poznavali, jer smo s njima imali manje kontakata. Za razliku od Kranjaca, kojih je bilo desetak, u celim Radatovićima bilo je svega nekoliko priženjenih »etničkih Hrvata«. Zbog toga je naše interesovanje bilo veće kad su u Radatoviće nekoliko godina dolazile grupe Hrvata i Hrvatica, kosaca i žetelica.

Obostrano nepoverenje i predrasude bile su očigledne. Oni su znali kuda su došli, bili su čutljivi, nisu se osećali prijatno. Mi nismo imali poverenja u njih pa smo morali da budemo oprezni. Ratna stvarnost je bila još suviše blizu. Prethodno se već znalo da li su to bili Hrvati iz Hrvatske ili iz Bosne. Oni iz Bosne govorili su jakim bosanskim dijalektom, videlo se da su siromašniji, ali su nam bili bliži u pesmi. Ako bi kosci bili s područja Mrkonjić grada, rečeno je da su to »naši«, što je značilo da nisu Hrvati.

Za ovdašnje Hrvate bilo je bitno da li su iz okoline Žumberka ili oni »preko Kupe«. S onima preko Kupe bilo je jednostavnije, iako je postojalo odstojanje koje se nije prelazilo. S ovima iz okoline sve je bilo složenije, od mogućnosti da su postojala poznanstva pa čak i prijateljstva, do opasnosti da se za nekoga iz »družine kosaca« ili njegovog rođaka, znalo da je u ratu bio »s one strane nišana«.

Zbog toga se svaki domaćin, pre nego je unajmio grupu takvih kosaca, raspitivao o njima i svojim ukućanima davao posebna uputstva: da budu oprezni i da ne spominju sporne stvari, rat, partizane, ustaše. Nikad

se ne zna ko je iz kakve porodice. Pretiła je opasnost da se, posebno pod uticajem alkohola, kaže i uradi nešto što ne bi trebalo. I oni su bili svesni da su došli među one koji drugačije govore, drugačlje se krste, slave krsnu slavu i slično. Znali su i da mi znamo da oni dolaze iz krajeva koje smo mi zvali ustaškim.

Na moje iznenađenje, Hrvati i Hrvatice su bili drugačlje odeveni od Žumberčana, a razlikovali su se i fizički. Gledajući njih i upoređujući ih s nama, počeo sam da zapažam da među nama preovlađuju ljudi tamnije puti, kose i očiju, da su plavi ljudi među nama plemenito plavi i rede pegavi. Hrvatice su bile mahom plave, s rupcem povezanim na isti način, ispod kojeg je virilo malo »veštački uvrnute« kose pa je izgledalo da sve imaju kovrdžavu kosu. Bile su odevene u meni potpuno nepoznate i pomalo smešne nošnje. Rečeno je da se njihove narodne nošnje potpuno drugačije nego naše, kao i da se kod nas već dugo narodne nošnje ne nose.

Ipak, najveće iznenađenje bio je jezik. Oni su međusobno govorili kajkavski, slično kao i Kranjci, koji smo mi teže razumevali. A trebalo bi da govorimo skoro istim jezikom! Pričajući o jeziku, neko je rekao: »Mi ne govorimo hrvatskim jezikom, a oni, Hrvati, ga i ne znaju«. Smejali smo se, ali je meni to izgledalo mudro pa sam zapamtio. Kako je vreme prolazilo, shvatao sam da je ta izreka bila tačna i da je dobrim delom izražavala suštinu.

I imena i prezimena su nam bila različita. Bliža su nam bila njihova prezimena koja su završavala na »ić«, lakše smo ih pamtili. Druga su nam zvučala strano, pogotovo ako nisu podsećala na lično ime, geografski ili neki drugi pojam. Što se imena tiče, sve je bilo jasnije: na našoj strani Jovan, Nikola, Janko, Dako, Petar, Milan, Mara, Marica, Anda, Draga, Danica, a s druge Franjo, Josip, Ivan, Jana, Barica, Ivanka, Katica...

A što tek reći o pesmi. Nije da nisu imali sluha, posebno ženske, ali mi njihove pesme nismo ni znali ni pevali. Jednostavno, nisu nam trebale, a nije nam odgovarao ni ritam ni sadržaj ni jezik. Oni su se »trudili« da s nama pevaju »naše« bosanske sevdalinke i srpske pesme pa je ispod Gere »tekla reka Moravica«, »sadila se jedna ruža bela«, »Anđelija je vodu lila«, a »Mujo je kovao konja po mesecu« i slično. Nisam znao da sam ovim zapažanjima o Kranjcima i Hrvatima »ozbiljno« ušao u mutnu oblast međunarodnih odnosa i da su to vraški složene stvari.

A onda su se, sasvim neočekivano i u kratkom vremenu, desila dva događaja, od posebnog značaja za porodicu i moja razmišljanja. Brat Milan je došao u jedan od retkih obilazaka roditeljske kuće i ispričao kako se nedavno upoznao s novim kolegom na poslu. Pred sobom je imao mladog čoveka približno istih godina, pružio mu je ruku i rekao: »Ja sam Milan Vukšić«. Nepoznati je prihvatio ruku, zadržao je i, umesto da kaže svoje ime, sa zagonetnim osmehom upitao: »A odakle ste Vi, Milane«? »Pa, ne znam da li Vam je poznat moj rodni kraj, ja sam iz Žumberka...« Neznanka ga je zagrlio, čvrsto stegao, a onda rekao: »I ja sam Milan Vukšić, rođače. Moji preci, da bi izbegli unijaćenje, napustili su s još nekoliko porodica Žumberak i naselili se na padinama planine Kalnik. Ostali smo pravoslavci«. Plakali smo uvek kad bismo spomenuli taj događaj.

I drugi događaj je sličan. Na osnovu predanja nagađalo se da smo dobrim delom došli s područja današnje Crne Gore, čak i da smo mi, Vukšići, praporeklom odatle, ali nije bilo »materijalnog dokaza«, papira ili osobe koja bi to posvedočila. Ali jednog dana smo dobili paket iz Crne Gore, pošta Radanovići, pošiljalac Marko Vukšić. Iznenađenju nije bilo kraja, dok nismo shvatili da je paket od sestre Zlate iz Pule, umesto Milanu u naše Radatoviće, otišao Marku Vukšiću u Radanoviće, u Crnoj Gori. I Marko je bio iznenađen. Napisao je pismo, ono pravo, po crnogorski, i naslovio: »Dragi nepoznati rođače«. Interesovao se za »nepoznate rođake« u Žumberku i pisao da je »prapostojbina« Vukšića Crna gora, da ih ima u Radanovićima i u celom tom kraju koji se zove Grbalj, ali i u drugim mestima Crne Gore i drugde, da legende govore o iseljavanjima i naseljavanjima »prije više vjekova«.

Bio sam srećan i ponosan. Mislio sam da će srce da mi iskoči iz grudi. Osećao sam da mi Žumberčani nismo bez korena, roda i porekla. Ako je tako, mora da o tome ima traga, da je to negde zapisano. Ali pisanog traga nije bilo. Bila su samo parcijalna i nepovezana sećanja u vidu predanja, legendi, junačkih narodnih pesama. Pričalo se i pevalo o bojevima s Turcima, Kosovskom boju, Kraljeviću Marku, Starini Novaku, Stojanu Jankoviću, sukobima s Kranjcima, dvema crkvicama na vrhu Gere, Krva-vom kamenu, unijaćenju, popovima i pojedinim Žumberčanima, ne uvek u pozitivnom smislu.

Škola mi nije bila problem, ponekad sam znao i više nego što se tražilo. Došlo je vreme da se krene i na veronauk. Rečeno je da je sad novo vreme, drugačije od predašnjeg pa i po odnosu prema religiji i crkvi. Nova komunistička vlast ne voli religiju, ali nije potpuno protiv, u smislu da je zabranjuje. A što se tiče nas Žumberčana, vlast je tolerantnija imajući u vidu zasluge za vreme Narodnooslobodilačke borbe. Pošao sam na veronauk, nevoljno i s predrasudama. Otac je imao odbojan stav prema religiji i crkvi, a naročito prema konkretnim popovima. Često je o tome pričao. Majka nije išla u crkvu, sem posebnim povodima: rađanje, udaja i sahrane. Njezino verovanje svodilo se na molbe i zahvalnosti, ali mnogo češće na žalbe i vapaje u smislu: »O, bože, ima li te? Ako te ime, vidiš li ovo?« Povoda za vapaje bilo je na pretek, posvuda siromaština i nepravda. Konkretni »pastir božji«, pop Jure Hrnjak, Žumberčanin, nije uživao poštovanje, posebno ne moje porodice.

Kao i u školi, s lakoćom sam naučio i što je pop tražio, ali sam želeo da dam na znanje da to učim jer mi je rečeno da idem na veronauk, a ne što bih ja želeo ili da to nečemu služi. Pop je primetio moj nemir, upozoravao me da se ne smejem, okrećem i slično, što u školi nikada nisam činio. A onda se desilo nešto što je dodatno uticalo na moj odnos prema religiji.

Za mladu učiteljicu govorilo se da je komunistica i da smatra da đaci ne bi trebalo da idu u crkvu. Učiteljica je znala da posle nastave idemo u crkvu i da među školskim imamo i crne, tvrdo ukoričene, otrcane popove knjige požutelih listova. Rekla je da u školu ne bi trebalo da nosimo popove knjige i pošla od učenika do učenika zahtevajući da svak izvadi popove knjige. Ništa nije govorila niti je dirala molitvenike, kao da nisu čisti, samo je svakog značajno pogledala i rekla da to stavi na stranu. Kad je došla do mene, gledao sam u patos, nisam se ni pomerio niti sam izvadio »bogomolju«. Zavladao je tajac, svi su gledali u nas. Činilo mi se da to dugo traje. Učiteljica nije tražila da izvadim molitvenik, samo se odmakla za korak i upitala: »Pa zar i ti? Šteta, posebno tebi tamo nije mesto«. Dalje nije išla.

Do kraja časa bio sam kao ošamućen. Nisam više čuo niti razumeo nijednu reč. Bio sam posramljen i ponižen. Nisam smeo da pogledam učiteljicu, a žarko sam želeo da tu, pred svima, iznesem šta o svemu tome mislim i osećam. Posle nastave, nisam otišao u crkvu. Događaj nije prošao bez posledica. Pop se žalio pa je učiteljica ubrzo premeštena.

Međutim, uskoro je između mene, popa i crkve, ipak, sve završeno. Kad bih sreo popa Hrnjaka, pozdravio bih ga s »dobar dan«, a nisam »hvalio Isusa«, kako je on zahtevao. On ništa nije odgovorio. Bio sam zaprepašten pa sam rešio da ga ubuduće više i ne pozdravljam. To sam saopštio i roditeljima. Iskoristio sam priliku i da im – u jednom dahu, da me ne bi prekinuli – objasnim svoj stav i odnos prema religiji i crkvi. Videli su da ja o svemu tome znam mnogo više, da me to pritiska i muči i sve su prećutno prihvatili. Otac je rekao nešto u smislu »da je tako i bolje«. Majka me je samo zagrlila, a u oku joj je zablistala suza.

Bilo mi je teško zbog majke, ali sam istovremeno osećao olakšanje, kao da sam se oslobodio teškog tereta, opravdao neopravdane krivice, olakšanje kao kad sam se probudio iz onog košmarnog sna u kojem je rogati komšijin vo bio udaljen još samo nekoliko koraka, a nisam smeo da se pomerim. Pišući ove redove, u razgovoru sam proveravao moja »iskustva« s popom Hrnjakom. Moj mlađi drug iz detinjstva slušao me i s osmehom rekao: »Ti si samo bio prvi. Ima nas još«.

Uskoro je još jedan događaj »učvrstio« moj odbojan odnos prema religiji, crkvi i konkretnim popovima. Mislim da je to bilo u jesen 1956. godine. Jednu od propovedi, prilikom nedeljne službe u crkvi, pop Hrnjak je posvetio različitom računanju vremena zbog kojeg katolici slave Božić i druge verske praznike ranije, a mi Žumberčani, pravoslavni i grkokatolici, i do četrnaest dana kasnije. Navodio je razloge zbog kojih bi bilo dobro da se ne razlikujemo od rimokatolika pa je najavio da će u januaru, kad bude dolazio da posvećuje kuće, svaki domaćin moći da se izjasni da li je za ujednačavanje datuma, tako što bismo mi naše verske praznike pomerili unapred i slavili kad i rimokatolici. Ako se većina izjasni za, onda bi to postalo i zvanično, a ako ne, ostalo bi po starom. Inače, objasnio je pop Hrnjak, to je samo formalno, »tehničko« pitanje, kako bi se to danas reklo, i ono ne zadire u naš obred koji ostaje isti, kao da do tada nisu postupali po onoj »daš prst, uzme ti celu ruku« i kao da već nisu taj naš pravoslavni, »grčki« obred »obogatili i izvitoperili« rimokatoličkim običajima i izrazima, u čemu se pop Hrnjak posebno isticao.

A onda se desilo nešto što me je veoma iznenadilo. Popova najava je delovala šokantno i munjevito se proširila na sva sela tadašnje opštine

Radatovići, logično i po celom uskočkom Žumberku, jer su i drugi Hrnjakovi kolege, s mesta gde je osmišljena ta sramna akcija »dobili isti zadatak«. Ljudi su zaključili da opet neko hoće »da nam uzme veru za večeru« i da se tome treba odlučno suprotstaviti. Gde god da su se sastajali i kojim god povodom, ljudi su razgovarali o najavljenom pokušaju i preporučivali jedan drugom da o tome razgovara sa svojim suseljanim ili onima koje bi slučajno sreo.

Ubrzo su se neformalno, ali i nedvojbeno, iskristalisali jasni stavovi. Prvi je bio da je to novi pokušaj »rimskog pape i njegovih slugana« da nam uzmu i ovo šta nam je ostalo od »vjere prađedovske«. Drugi je bio da moramo da budemo jedinstveni u osudi i odbijanju novog pokušaja da nas se još više veže za Rimokatoličku crkvu, a ako bi neko, ipak, postupio drugačije i pristao, to njemu i njegovom rodu »na čast služiti neće«. Treći stav je bio da svaki domaćin sačeka popa u kući, da mu saopšti da nema o čemu da se razgovara pa onda oni, koji popa i inače nisu tom prilikom čekali, napuste kuću, a drugi da postupe kako im volja.

Bio sam ponosan što su moji Žumberčani jedinstveni da ne daju svoje i znatiželjan šta će da bude. Kad je došao taj čas, popeo sam se na tavan odakle sam video sve pred kućom i čuo razgovor u kući. Znao sam da pop Jure unapred zna šta će otac reći, da strahuje od strogog pogleda i čvrstog, prodornog glasa. Bilo mi ga pomalo žao.

Pop je tradicionalno obilazio prvo obližnja sela pa su se vesti – šta je ko rekao i kako je reagovao pop Hrnjak – proširile na sela koja je obilazio narednih dana. Videvši u šta su ga uvalili i kakve negativne posledice je već izazvao ovako nerazuman potez, pop Jure je, da bi izbegao neprijatnosti, već pri dolasku u kuću rekao da je očigledno da većina ne želi da se prihvati novi kalendar pa o tome ne bi trebalo dalje ni razgovarati.

»Misija novog unijaćenja« završila se porazno. Niko i nijedna kuća nisu bili za »objedinjavanje datuma«, a oni koji bi bili, nisu se usudili da to kažu. Ljudi su bili ponosni i srećni, kao da su odbranili nešto dragoceno, nešto što im je neko loš i naopak hteo da uzme. Prepričavalo se u šali kako su bili odlučni i ponosni oni polupismeni domaćini koji se, inače, nisu odlikovali otvorenošću i rečitošću i kojima, inače, ne bi ni na kraj pameti bilo da se usprotive popu. Dobro pripremljeni, nisu se obazirali na

popovo izbegavanje da i spominje pomeranje datuma, nego su nadugačko i naširoko obrazlagali naučenu lekciju o verskoj toleranciji i rešenosti da čuvaju svoje, to jest veru svojih starih, i ne diraju u tuđe.

Dobro se sećam prvih dečjih »rasprava« kad se trebalo opredeliti ko za koga navija u fudbalu. O svem smo znali tek toliko da su »Crvena Zvezda« i »Partizan« iz Beograda, »Dinamo« iz Zagreba, a »Hajduk« iz Splita. Iako je to bilo vreme »bratstva i jedinstva«, već i ti podaci bili su dovoljni da smo se skoro svi izjasnili kao navijači »Zvezde« i »Partizana«. U mom razredu samo je pokojni Nikola Petković navijao za »Dinamo«, a jedan drug, ne sećam se imena, za »Hajduk«, ali samo da bi bio izuzetak, da bi nam kontrirao.

Inače, opredeljivanje po »navijačkoj« i drugim osnovama nije na ovim prostorima ni danas beznačajno. Devedesetih godina prošlog veka pozvali su nekog oca na razgovor u osnovnu školu u Metlici. Došao je zabrinut, pitajući šta je uradio njegov sin? Objasnili su, zamuckujući, da je njegov sin toliko pričao o »Crvenoj zvezdi«, da je skoro ceo razred počeo za nju da navija. Ocu je laknulo, a školski zvaničnici se nisu usudili da otvoreno kažu da uspesi i ugled Zvezde podsećaju na zajedničku državu i »jugoslovansko bratstvo in enotnost«, što nije u interesu »mlade slovenačke države i nacionalnog osećaja«.

Kad smo se u višim razredima izjašnjavali i o nacionalnoj pripadnosti, bili smo uglavnom iznenađeni i nespremni pa je bilo i smešnih situacija. Recimo, stariji Dušan je rekao da je on Hrvat, a samo godinu dana mlađi Dakica odlučno je izjavio da je on Srbin. Svi smo se slatko smejali, a učiteljica je, kroz smeh, samo upitala: »Pa, kako sad to?« Pošto su obojica ostali pri svome, bili su u narednom periodu predmet dečjeg zadirkivanja.

Tada nisam znao da je u pogledu uticaja na izjašnjavanje o nacionalnoj pripadnosti veoma efikasna bila popadija Milena. Bila je obrazovana, delovala je odmereno i dobronamerno, uživala je ugled, ali su neki ukazivali da i nije baš kako izgleda i da, u stvari, »politiku vodi« ona, a ne pop Jure. Tada nisam znao da se popadija po devojački prezivala Topić, a tog prezimena bilo je i u Žumberku. Nisam znao niti da je popadija neke moje školske drugove, pre nego će otići na daljnje školovanje, »savetovala« da se, bez obzira kako je bilo do sada i kako se izjašnjavaju i šta misle njio-

vi ukućani, izjašnjavaju kao Hrvati. Znam da su neki tako i postupili, da su kasnija događanja produbila tako stvorene nacionalne razlike između dece i roditelja, braće i sestara, da je to još više došlo do izražaja prilikom raspada Jugoslavije i da suprotnosti nisu prevaziđene sve do smrti pojedinaca.⁶

- 6 Pop Jure i popadija Milena Hrnjak su baš ostavili »dubok trag«. Mnoge »dogodovštine« preporučavaju se i danas. Zabeležio sam samo neke. Komšinica Mara S. morala je da svrati kod popa oko podneva, baš na dan »strogog posta«. Zastala je na vratima i razrogačila oči: pop i popadija su srkali supu, a pred njima poveći komad mesa. Mara je razvukla po žumberački: »Jo mene, što vi danas...?«, ali je popadija kao iz topa prekinela: »Mareee, mi smo to juče kuvali«.

Nekom prilikom povelala se priča kako to da su se popadija Milena i baba Antonija devojački prezivale Topić, a jedna je rimokatolkinja, druga grkokatolkinja? Pošto je razgovor krenuo u nepoželjnom pravcu, tj. da su preci babe Antonije pounijaćeni, što znači da su bili pravoslavci, popadija je razgovor energično preseklala: »Ja sam Topić i ja sam rimokatolkinja«. Nema šta, kad popadija kaže, stvar je rešena.

Nikola R. je uvek bio spreman da pomogne popu, manje zbog svojih ličnih uverenja, a više jer je porodica bila privržena veri i crkvi. Pošli, tako, Nikola i pop da seku popu drva u šumi Grabik. Nikola počeo da radi i pozove popa da pomogne, ali popa nema. Pomislio Nikola da je pop »negde iza grma«, ali kad se nije odazvao, shvatio on da je pop »otperjao« kući.

Drugom prilikom orali Nikola i pop popovu njivu. Pošto pop nije baš vešto vodio Nikoline volove, ovaj je, onako po narodski, »spominjao druga Boga«. Odjednom, jedan vo padne i uquine na licu mesta. Velik je to gubitak i nevolja, međutim, pop se ponašao kao da »luk nije ni jeo ni mirisao«. O tome koga je »drug« Bog kaznio i ne bilo bio red da se Nikoli pomogne i nadokandi deo štete, nije bilo ni reći.

Marta R. je, kao i većina Žumberčana, živela u bedi i mukotrpnosti radila da bi prehranila svoju dečicu. Znala je da u Americi ima rođake, kao i oni da Marta živi u Radatovićima, ali nisu bili ni u kakvoj bližjoj vezi. Jedne godine došli rođaci u Žumberak pa »zapucali« kod popa (na pravu adresu) da upitaju gde živi Marta i dodali da bi joj ostavili nešto »dolara«. Kad je hijena osetila krv, to jest pop »dolara«, rekao je ubedljivo da mu nije poznato da u njegovoj župi postoji hrišćanka tog imena i prezimena, iako je selo Milčinići udaljeno od »popovog dvora« vazdušnom linijom svega nekoliko stotina metara, a putem ceo kilomer i po. Amerikanci su otišli, ali »dolara« nisu ostavili, čemu se pop, očigledno, nadao. Kad su rođaci iz sela Kamenci ispričali Marti šta se dogodilo, a imajući u vidu da je već imala nesporazuma s popadijom, pohitala je »kao bez duše« pa jecajući, već s vrata »istresla« popu sve što joj je bilo na srcu. Međutim, pop se nije zbunio: »Šta ti misliš, da ja u župi znam svima ime i prezime«!

Dako S. je bio još dete kad je njegova majka sebi prekratila tegobni život. Došao je kod popa da se dogovori za sahranu i jecajući, skrušeno procedio: »Sad nemam novaca, ali ću da platim čim zaradim prve pare«. Pop ga je gledao tupo, bezosećajno i bez reči utehe i saosećanja odrbrusio: »Ne sprovodim one koji se ubiju«. Dako se okren-

Kad sam ocenio da sam dovoljno čuo i naučio o našim mukama i nevoljama, rešio sam da pitam. S obzirom da se u našoj kući o tim problemima češće razgovaralo i više znalo negu u većini drugih porodica, bilo je normalno da prvo razgovaram s ocem.

Prvo pitanje bilo je da li smo mi Vlasi, ako nismo zašto nas tako zovu, i znamo li mi ko su Vlasi? Otac je rekao da je siguran da nismo Vlasi, da nikada nije čuo da se neko od nas oseća Vlahom, da o Vlasima, ako i postoje, ništa ne zna niti je ikada čuo da neko u ovim krajevima nešto zna o tom narodu. A zašto nas tako zovu, verovatno da bi nas nekako pogrdno zvali, izazivali i vredali. Izgleda da nas Vlasima zovu jer nismo rimokatolici.

Zašto mi Slovence zovemo Kranjcima i zašto se i oni zbog toga ljute? »Ne znam ni to«, rekao je otac. »Živimo u Žumberku i ne ljutimo se kad nam kažu da smo Žumberčani. Zašto Slovenci ne vole da ih zovemo Kranjcima, iako žive u Kranjskoj, ne znam. Učio sam zanat u Metlici, živeo u kući majstora Kranjca i među Kranjcima, tamo sam položio majstorski ispit, ali mi ni do danas nije jasno zašto sam ja za njih bio 'Vlah', a oni za mene 'Kranjci' i zašto bi to trebalo da bude pogrdno«.

Na pitanje ko smo mi i odakle smo došli, otac je rekao da se oduvek znalo da smo mi uskoci, da smo došli iz dalekih krajeva, s područja Srbije, Kosova, Crne Gore, Hercegovine, da smo se selili preko Bosne i Dalmacije, da nismo ni Hrvati ni Kranjci, nego Srbi i da smo bili pravoslavci. Danas se o tome zna barem malo više i može se slobodnije govoriti, a nekada se nije smelo ništa ni znati niti spominjati. Nije se smelo reći ni da smo mi bili Srbi i pravoslavci, a kamoli da se tako osećaš. Austro-Ugarske vojne i crkvene vlasti to nisu trpele. Posebno su nad tim »bdeli« popovi i domaći »doušnici«. Pop Janko Višošević je za vreme Prvog svetskog rata, prilikom

---

uo i pošao prema rodnom Liješću. Usput je rešio da se obrati rimokatoličkom popu u susednom slovenačkom selu. Pop ga je saslušao, utešio i, više za sebe, tiho rekao: »Radi se o drugoj crkvi i župi u kojoj postoji pop, ali ja ću sprovesti pokojnicu«. O parama nije bilo reči. Možda bi neko i stao na stranu »principijelnog« popa Hrnjaka da uskoro nije, bez ikakvih problema, ispratio »na onaj svet« osobu iz sela Doljani koja je, takođe, počinila samoubistvo. Međutim, njegova porodica je mogla da plati, verovatno bogatije nego što je inače bila »tarifa«.

službe u crkvi, za pojasom imao pištolj, a crkvom se iz njegovih usta orilo: »Oni prokleti Srbi!«

Kad sam upitao oca kad je on saznao o svemu tome nešto više, rekao mi je da je, kao austrougarski vojnik, u Prvom svetskom ratu sretao vojnike i oficire koji su u njemu i on u njima prepoznavali sebi srodnog, po imenu i prezimenu, jeziku, veri, običajima, pesmama, ali da u ratu nije bilo mnogo prilike i volje da se razgovara. Danas si živ, sutra te nema. A kad je, posle stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, ponovo služio vojni rok u Valjevu, rekao je da je »progledao« i shvatio mnoge stvari. Pričao mi je o brojnim susretima i događajima, od kojih je najupečatljiviji onaj u vezi s majorom Vojinom Lazarevićem.

Major Vojin Lazarević, komandant artiljerijskog divizionara, zapazio je naočitog vojnika ne samo zbog toga što je o artiljeriji znao i pre više nego i što je Slovencima mogao da objasni neke stvari na njihovom jeziku, a od Hrvata se razlikovao po svemu, posebno po odnosu prema zajedničkoj državi i vojsci. Ubrzo je progovorio ekavski, nije mu bio stran ni crnogorski ni naglasci drugih naših naroda. Lepo je pevao srbijanske i bosanske pesme koje do tada nije ni čuo. Major Lazarević ga je jednog dana pozvao u kancelariju i, uz kafu i rakiju, očigledno uživajući, na jeziku s jakim crnogorskim akcentom, pitao odakle je, ko je i šta je? Pa kad mu je sve bilo jasno, upitao je: »A imaš li ti, Milane, krsnu slavu i koja je?«. »Imam, gospodine majore, Svetog Nikolu. To je najčešća krsna slava žumberačkih uskoka«. »E, Milane, pa to je krsna slava i bratstva Lazarevića, pa ćeš ti, lijepo, da budeš moj gost 19. decembra«. Biti gost u kući majora nije bilo uobičajeno jer odstojanje između oficira i vojnika oduvek je bilo strogo pravilom utvrđeno.

O unijaćenju otac nije mogao mnogo da kaže. Ponovio je što sam, uglavnom znao. Kad smo se doselili, bili smo pravoslavci, imali svoje popove i crkve. Stara naša crkva u Radatovićima bila je na mestu koje se sada zove Crkveno brdo. Temelji crkve su tada bili jasno vidljivi. Od doseljavanja bili smo pod pritiskom Rimokatoličke crkve da nas pounijate. Pravoslavna crkva zvanično je zabranjena za vreme carice-kraljice Marije Terezije. Nije znao kada je Marija Terezija vladala, što tada ni ja još nisam znao, ali se sećao da je u njegovoj mladosti (početkom dvadesetog veka) bilo govora da se to dogodilo pre oko stotinu i pedeset godina.

Rekao mi je i da su poslednji naši, pravoslavni popovi bili Marko i Teodor Pruščević s Malinaca. Oni su i stradali jer nisu prihvatili uniženje. Iz te kuće i porodice bilo je devet popova i deseti njihov sinovac, đakon Janko. S obzirom da se služba prenosila s kolena na koleno, znači da su Pruščevići bili popovi najmanje stotinu i pedeset godina unazad. Dalje nije bio voljan da razgovara. Podsećanje na te događaje žestoko ga je ljutilo. Smrknutog pogleda, mogle su se od njega čuti samo žestoke psovke.

Na pitanje zašto mi pevamo »tekla reka Moravica...«, »Šumadijo šumovita...«, »Ja posadih jednu ružu belu...«, »Bosa Mara Bosnu pregazila...« i druge srpske i bosanske pesme, otac je kratko rekao: »Krv nije voda«. Dodao je da je to naša pesma i naša muzika, na našem jeziku i da je mi lako učimo i prihvatamo. Žumberčani nikad ne govore kajkavski niti pevaju kranjske i hrvatske pesme. Nedavno se sastala nevelika družba Žumberčana. Radovali smo se što smo zajedno, veselili se i pevali. Jedan od nas, moj imenjak, »zabrzao je nešto kajkavski«. Zvučalo je kao što izgleda kad »osedlaš kravu«. Pogledali smo se, niko ništa nije rekao, Dragan je shvatio, pocrveneo i vratio se »govoru pradedovskom«.

Kad sam ponovo radio na ovom tekstu, razmišljao sam da li da ostavim ono »krv nije voda«. Ne bi li se to u vremenu današnjem moglo pogrešno razumeti? A onda mi je do ruke došlo istraživanje pod naslovom ni manje ni više, nego: »Krv nije voda«.7 Predmet istraživanja je ponovo (po ko zna koji put) bilo poreklo i identitet Žumberčana i Marindolaca te njihov život na slovenačko-hrvatskoj granici posle raspada Jugoslavije.

O odnosu s Hrvatima otac nije hteo mnogo da kaže. Rekao je samo da su vlasti, posebno mađaronske, i Rimokatolička crkva, diskriminacijom i progonom pravoslavaca učinile da je to više puta bilo pitanje života i smrti. Na moju primedbu da se neki među nama Žumberčanima izjašnjavaju kao Hrvati, otac je rekao da je to ponekad stvar neznanja i nepostojanja svesti o sebi, ali se u suštini radi o strahu, opasnostima po život, borbi za opstanak. »Ljudima je svega dosta, biće i Cigani samo da ih ostave na miru«. Druga je stvar s onim obrazovanima, pre svega popovima, držav-

---

7 Duška Knežević Hočevar: »Krv nije voda: Potomci Uskokov ob slovensko-hrvaški meji«, Ljubljana 2004.

nim službenicima, oficirima, generalima, oni su i školovani u duhu katoličkom i hrvatskom, to je bio i uslov za njihovo napredovanje. Popovima je jačanje katoličanstva i hrvatstva osnovni zadatak, samo što su neki brutalni i drski, a drugi malo umereniji, barem kad za to imaju prilike.

Pitao sam oca i zašto nas zovu senjskim uskocima kad se, ipak, zna da nismo došli iz Senja? Rekao je da zna da nismo senjski uskoci, jer o tome nema ni reči u predanjima koja se vekovima prenose s kolena na koleno. Senjski uskoci se slave kao hrvatski sinovi, što znači da bi oni trebalo da budu i katolici, a mi niti smo bili Hrvati niti katolici. Bilo bi jasnije kad bi se pronašli podaci o nama i o senjskim uskocima. »Možda ćeš o tome učiti u školi pa ćeš ti to meni objasniti«.

Tri stvari su posebno zaokupljale moju pažnju. Za nekadašnju crkvu na Crkvenom brdu rečeno mi je da je to bila »naša«, pravoslavna crkva, izgrađena po doseljavanju. Pitao sam se kad je izgrađena naša stara pravoslavna crkva, šta je bilo s njom i kad je srušena, kad i zašto je građena ova nova, da li je ova nova »naša«? Kad sam upitao popa Hrnjaka da nešto kaže o onoj »našoj« i ovoj sadašnjoj crkvi, pogledao me tako da sam zažalio što sam ga pitao. Ostalo mi je samo da, uvek kad mi se pružila prilika, sednem na kamene temelje te »naše« crkve, neznajući ni sam zašto i šta sam tada osećao? I danas, iako je na temeljima »naše« crkve sagrađeno vikend naselje, volim da na Crkvenom brdu ostanem sam i gledam u daljinu, a ako je neko sa mnom, da ga podsetim na tu tužnu činjenicu.

Pišući ovu knjigu pronašao sam u »Žumberačkom kalendaru« za 1966. godinu, na stranici 99, sledeće podatke: »Zagrebačka generalna komanda pisala je Duhovnom stolu na Tkalcu u lipnju 1789. o izgoreloj crkvi u Radatovićima«, kao i da se »sačuvao izvještaj iz 1817. godine o pokrivanju crkve u Radatovićima«. Da se radilo o »našoj« crkvi vidi se iz teksta »da su je naši preci verovatno sagradili u drugoj polovici XVI vjeka«, a samo dva reda dalje »da je današnja crkva navodno građena oko 1870. godine«. Sve je jasno, samo što ne sme da se napiše da je ona prva crkva bila pravoslavna, odnosno da su je gradili pravoslavni uskoci.

Kad sam u školi naučio dobro da čitam, na tabli na ulazu u školu sam pročitao: »DNE 28. NOVEMBRA 1920. GODINE PRIGODOM IZBORA ZA KONSTITUANTU NARODNE DRŽAVE UJEDINJENIH HRVATA-SRBA-

SLOVENACA JE NAROD OVOG KRAJA U OVOJ ZGRADI PRVI PUT U ISTORIJI VRŠIO SVOJE IZBORNO PRAVO GLASA KOJOM SE PRILIKOM U SVOJOJ VELIKOJ VEĆINI IZJAVIO ZA NARODNO I DRŽAVNO JEDINSTVO SVIJU JUGOSLOVENA«. Otac je rekao da je to za nas Žumberčane značilo mnogo jer smo dobili državu u kojoj smo, nakon više vekova, mogli da živimo i sa svojim narodom. Dodao je i da to nikada ne zaboravim i da bi voleo da i ja to tako osećam. Nisam zaboravio, a očevih reči sve češće sam se sećao, posebno kad sam počeo da »gubim Jugoslaviju«.

Kad sam ono učio veronauk, iznad crkvenih vrata, a ispod biste markantnog popa Jovana Hranilovića, pročitao sam: »1855-1924 JOVANU HRANILOVIĆU, HRVATSKOM KNJIŽEVNIKU I PJESNIKU ŽUMBERKA - ŽUMBERČANI«. Možda to i ne bi pobudilo moje interesovanje da ono HRVATSKOM nije bilo oštećeno pa se teško čitalo. Pitao sam oca. Razmišljao je i skoro filozofski rekao: »Oni koji su pisali, možda nije trebalo da pišu ono hrvatskom, a kad je već bilo napisano, onda oni drugi nije trebalo da to diraju«. Nisam baš razumeo, ali sam se toga setio uvek kad je bilo reči o tome ko je prvi počeo?

Jovan Hranilović, kad je reč o žumberačkim uskocima, a u ovoj knjizi posebno, zaslužuje da se njemu i njegovom delu posveti adekvatna pažnja. Pošto to, zbog prostornog ograničenja, nije moguće, a ne želeći da o Jovanu pišem u fusnoti, reći ću na ovom mestu da je Jovan Hranilović ne samo najznačajniji i najčešće spominjeni Žumberčanin nego i najkontroverznija ličnost među njima. Iako duhovnik (pop), njegova snažna i osebnostna ličnost nije mogla da se »strpa« u sveštenučku mantiju niti je verispovedanje moglo da ispuni njegov život, barem ne na način grkokatoličanstva, kako su to od njega zahtevali njegovi križevački pretpostavljeni.

Značajnije od »popovanja« je njegovo pesništvo i književni rad, a posebno politička delatnost. Rekao je da je najlepše godine proveo u Radatovićima (1882-1886), gde je i napisao svoje »Žumberačke elegije«. Bio je »narodni pop«, živio je s narodom i delovao za narod. Manje da iskoriste njegovo sposobnosti, a više da ga »drže pod kontrolom«, dva puta su ga premeštali na »prestiznu« dužnost uz biskupa (vladiku) u Križevcima. Iako mu je jedan od biskupa (vladika) bio prezimenjak, a možda i rođak, Ilija Hranilović, nije se znalo kome je teže, Jovanu ili Iliji, pa su bili za-

jedno samo dok se nije pokazalo da to nije moguće. Premešten je u Sošice, gde je nastavio da radi na način kako je on smatrao da bi trebalo, zbog čega je 1887. svrgnut s dužnosti. Pošto je problem ipak, »izgladen«, a da bi ga udajlili od Žumberka, premešten je u Kucuru (Vojvodina), a 1889. u Novi Sad.

Bila je to katastrofalna greška. Ako je Jovanovo delovanje među Žumberčanima bilo »neprihvatljivo i štetno« u regionalnim razmerama i na nižem nivou, njegovo »štetno« delovanje u Novom Sada poprimilo je »(inter)nacionalne razmere i domet« pa ga je biskup Drohobecki već 1889. razrešio dužnosti i »izbacio na ulicu«. Jovan se vratio u Zagreb, posvetio novinarstvu i dobio tužbu protiv »križevačkih prodavaca magle«, u čemu su mu pomogli i Josip Juraj Štrossmayer i nadbiskup Milinović, pa je morao da bude vraćen u Novi Sad i da mu se isplate svi zakinuti prihodi. Sad je mogao da »diše punim srpsko-hrvatskim i jugoslovenskim plućima«. Nastavio je novinarsku delatnost, ostvario tesne veze i saradnju s »Maticom srpskom« i postao uticajan političar, zbog čega je 1918. izabran za predsednika Velike Narodne skupštine u Novom Sada, koja je prekinula veze Vojvodine s Mađarskom i odlučila o priključenju Srbiji, odnosno Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

S ocem sam razgovarao i o bezbroj drugih pitanja, detalja i pojedinosti, sve do odlaska u Gimnaziju u Karlovcu. Tada nisam znao da je to bila priprema za pisanje ove knjige.

SUŠTINA PROBLEMA

Da bih ukazao na suštinu problema, odlučio sam da iznesem jedan stav grofa Bartenštajna u vezi s unijaćenjem u vreme nasilnog unijaćenja žumberačkih uskoka, zatim stav Živka Kustića napisan u »Žumberačkom krijesu« za 1985. godinu te opis jednog događaja iz vremena sadašnjeg, 2012. godine.

Svoj lični stav prema unijaćenju, grof Bartenštajn, predsednik Ilirske dvorske kancelarije u Beču, izrazio je rečima: »Koliko god je poželjno prihvaćanje prave vere, Rimokatoličke, iskustvo je pokazalo da je takva

namera, makoliko sama po sebi vredna hvale i uzvišena, ako se služi nasiljem, osuđena na neuspjeh«. Dakle, unijaćenje da, ali ne silom.

U »Žumberačkom krijesu« za 1985. godinu Živko Kustić, urednik »Glasa koncila« i jedan od glavnih ideologa i teoretičara opravdavanja unijaćenja i odnarođivanja žumberačkih uskoka obnovio je temelje ustaške teorije o »pravoslavnim Hrvatima, odnosno o hrvatskoj pravoslavnoj crkvi i o ulozi Hrvata katolika na ovim prostorima«. Da bi obrazložio deo svoje teze o ulozi Hrvata katolika, Kustić je napisao: »Napokon bi moralo postati jasno da Hrvati katolici nisu tek neka straža na granici kršćanskog evropskog zapada, da naša uloga – ona označena teško stečenim naslovom, 'predziđe kršćanstva' – ipak nije ta da budemo zid koji bi priječio bratsko saobraćanje kršćanskog Istoka i Zapada, ili čak krvavi plot na kojem bi se umjesto ljubavi utvrđivale razlike«. Bilo bi dobro da je tako, ali nije! Baš je onako kako Kustić tvrdi da nije. Tragična istorija i Rimokatolička crkva natovarile su na leđa hrvatskom narodu (pre)teško breme da bude »(pred)straža« na granici kršćanskog evropskog Zapada. To znači da bi sve na tim prostorima etnički trebalo da bude hrvatsko i verski rimokatoličko. Hrvat je rimokatolik – rimokatolik je Hrvat. A ako nije tako, onda treba učiniti da tako bude.

I kao treće, navodim događaj koji se zbio u aprilu 2012. u Novom Selu, u severoistočnom delu Žumberka. Sastali se vatrogasci iz brojnih društava iz Žumberka i susednih mesta Hrvatske i Slovenije. Prisustvovali su i predstavnici vlasti iz Zagreba. Organizatori su zamolili gospodina (neću da spomenem ime) da, na početku, prisutne upozna s istorijom žumberačkih uskoka. Uvodničar je počeo rečenicom: »Žumberački uskoci bili su u vreme doseljavanja pravoslavci i Srbi« i nastavio s izlaganjem. Neki učesnici su bili iznenađeni i međusobno se značajno pogledavali dok su prisutni iz Radatovića također bili iznenađeni ali su se pogledavali sa zadovoljstvom. Kad su mi ispričali šta se dogodilo i ja sam izrazio zadovoljstvo, ali i rekao: »Siguran sam da ovo neće tek tako da prođe«. Tako je i bilo. Bliski rođaci uvodničara došli su kroz nekoliko dana na sličnu proslavu u Radatovićima. Iskoristili su priliku i da prodube prijateljstvo uspostavljeno na njihovoj priredbi i obaveste se o svojim rođacima u selima Kunčani i Dragoševci. Ispričali su da su organizatori skupa, po zavr-

šetku predavanja, njihovom rođaku rekli da »ono u prvoj rečenici nije trebalo tako da kaže, jer su bila prisutna gospoda iz Zagreba«. Međutim, on ih je prekinuo rečima: »Pa, vi ste od mene tražili da govorim o prošlosti žumberačkih uskoka. Niste, valjda, očekivali da ne kažem istinu?«

L.

Doseljavanja

DOSELJAVANJE ŽUMBERAČKIH USKOKA

Kad je reč o seobama žumberačkih uskoka, na prvi pogled se čini da o tome postoji obilje istorijskih dokumenata i da je taj deo prošlosti Žumberčana jasan. Međutim, kad se problemu pride istraživački precizno i sa željom da čitalac dobije jasnu sliku o toku i problemima prilikom doseljavanja, dolazi se do zaključka da, ipak, nema dovoljno podataka, barem ne o trećoj i četvrtoj seobi. Zatim, autori se pozivaju uglavnom na iste izvore, ali ih različito koriste, navodeći samo ono šta oni smatraju značajnim i što žele da naglase, odnosno šta od njih očekuje »poručilac«. Posledica su značajne razlike u tumačenju da li se i kada nešto dogodilo i kako se dogodilo?

Znamo da »istoriju pišu pobednici« i da su žumberački uskoci i njihovo doseljavanje vekovima bili »pod lupom« raznih pobednika i njihove politike te da su »pobednici« različito gledali na žumberačke uskoke pa i na njihovo doseljavanje. Surova istorijska stvarnost uticala je da su Žumberčani morali da vode računa ne samo o tome ko su »aktuelni« pobednici nego i ko će da pobeđi u narednom periodu i kakvi će da budu ti budući pobednici.

Svestan da su razlike u viđenjima tako dalekih događanja neminovne, kao i da je svaki autor dao vlastiti pečat napisanom, opredelio sam se da u ovom odeljku govorim o razlozima za doseljavanje žumberačkih uskoka, najnužnije o samom Žumberku, kao i da se oslonim na podatke koje su o doseljavanju izneli Milko Predović i Milan Radeka, ali i da ih do-

punim podacima i stavovima i drugih autora i vlastitim procenama istorijskih događanja i odnosa.

RAZLOZI DOSELJAVANJA ŽUMBERAČKIH USKOKA

Žumberački uskoci su mala verska i etnička skupina čiji objektivni istorijski značaj u svakom pogledu prevazilazi njihovu brojnost, posebno što su oni prethodnici, prvi uskoci i prva brojnija skupina srpskog i pravoslavnog naroda na području zapadne, rimokatoličke Habsburške Monarhije. Mislim da se taj istorijski sklop ne bi mogao objasniti ako se u najkraćem ne bih osvrnuo na civilizacijski prelomne istorijske događaje koji su uzročno-posledično povezani i isprepleteni te procese koji traju hiljadama godina, kao i na one neposredne, kao što je agresija Osmanlija na Hrvatsku i Kranjsku.

Globalno-političke okolnosti

Prvi globalni i civilizacijski dalekosežan događaj je podela (propast) velikog Rimskog carstva. Pitanje kad je počela podela, a kad propast Rimskog carstva liči na ono »da li je starija kokoška ili jaje«. Najbliže je istini da je s početkom podele Rimskog carstva na zapadno i istočno, počelo i njegovo propadanje, kao i da je početak propadanja Rimskog carstva prouzrokovao i njegovu podelu na istočno i zapadno. Proces propadanja i raspada nekog projekta, države ili saveza država ne počinje kad više nisu u mogućnosti da se šire i jačaju, nego kad više nema uslova da se održe u tadašnjim granicama.

Posle podele, Zapadno Rimsko carstvo je uskoro propalo (u 5. veku), bolje reći preraslo je u sasvim drugi oblik postojanja, u državnom i svakom drugom pogledu, uglavnom kao takozvano Sveto rimsko carstvo nemačkog naroda. Naprotiv, Istočno Rimskog carstvo je opstalo i smatra se da je egzistiralo još skoro hiljadu godina nakon podele. U svakom slučaju, raspadom Rimskog carstva na zapadno i istočno i svet se počeo civilizacij-

ski deliti na Istok i Zapad: verski, ideološki, politički i u svakom drugom pogledu. I tako do današnjih dana. Teško bi bilo precizno reći šta je danas Zapad, a šta Istok, ali svako od nas ima svoju predstavu o tome i umeo bi da je objasni i na konkretnim događanjima i primerima.

Naredni, istorijski dalekosežni, bili su procesi hristijanizacije Evrope nakon što je car Konstantin Milanskim ediktom 313, priznao versku ravnopravnost na području Rimskog carstva. On je, u stvari, priznao hrišćanstvo koje je do tada u Rimskom carstvu prvo bilo zabranjeno, a onda na različite načine sprečavano i ometano. Priznavanjem, hrišćanstvo je u Rimskom carstvu, ubrzo postalo ne samo ravnopravno nego i obavezujuća, državna religija. Konstantin je uvideo da je monoteističko hrišćanstvo efikasnija poluga vladavine. Kad svoje, carske zakone, »usaglasio« s nekim božjim zakonima, tačnije verskim dogmama i učenjem, car postaje »bog na zemlji«, konkretan, mnogo bliži i jedini gospodar, s obzirom da je Bog na nebu samo pretpostavka i verovanje.

Pošto su se Južni Sloveni počeli naseljavati na ove prostore u 6. i 7. veku naše ere i našli se na prostoru već podeljenog Rimskog carstva, jedni na području Zapadnog, drugi Istočnog, ta podela je došla do izražaja u procesu prihvatanja hrišćanstva u narednim vekovima. Različitost ukupnih istorijskih prilika i uslova života na području nekadašnjeg Zapadnog i još uvek postojećeg Istočnog Rimskog carstva, postajala je sve veća, veze su slabile, a suprotnosti rasle. To se odrazilo i na verske odnose u okviru hrišćanstva kao zajedničke religije, da bi sukobi kulminirali velikom verskom podelom 1054. godine. Izvesno je da je do verske podele došlo zbog podela i različitih interesa u svim drugim oblastima, ali je još izvesnije da je verska podela produbljivala postojeće i stvarala nove suprotnosti i u svim drugim oblastima.

Verski centar hrišćanstva na Zapadu postao je Rim, sedište pape koji je težio da bude vrhovni i vladajući hrišćanski poglavar na zemlji, a sve u ime nebeskog božanstva. Pošto nije uspeo da područje svog verskog uticaja organizuje kao državu i da preuzme i versku i svetovnu vlast, organizovao je svoju malu državu Vatikan, u centru Rima, »svetog grada«, i nametnuo se za vrhovnog poglavara zapadnog, rimokatoličkog hrišćanskog sveta.

S druge strane, centar istočnog hrišćanskog dela sveta postao je Konstantinov grad (Carigrad, Istanbul), sedište vaseljenskog (svetskog) patrijarha istočne, ortodoksne (pravoslavne) grčke crkve.

Suprotno papi i zapadnom delu hrišćanstva, patrijarh vaseljenski je sve manje uticao na verski život i odnose u istočnom hrišćanskog svetu pa su pojedini narodi, organizujući i jačajući svoje države, stvarali i svoje autokefalne ortodoksne (samostalne) pravoslavne crkve.

Srpski narod je svoju crkvenu autonomiju ostvario rano, već 1219. godine, kada je Sava Nemanjić osnovao i proglasio samostalnu srpsku arhiepiskopiju, koja je za cara Dušana (1346) prerasla u nezavisnu patrijaršiju. Prvi patrijarh Srpske pravoslavne crkve bio je Joanikije. Posle propasti Srbije, Srpska pravoslavna crkva delila je sudbinu srpskog naroda. Turci su je priznavali, zabranjivali pa opet dozvoljavali njen rad. Prvo sedište bilo je u Peći, na Kosovu, pa je u istoriji poznatija pod nazivom Pečka patrijaršija.

Posle verske podele 1054. godine hrišćanski svet je bio zaprepašten. Slabo se znalo da je do podele uopšte došlo, a još manje šta to znači i šta bi pojedinci, porodice, grupe, plemena, celi narodi pa i njihove kneževine, kraljevine, carevine i druge države, trebalo da rade, odnosno kojem bi se (verskom) carstvu priklonili. Bilo je kako je kome ko protumačio o čemu se radi, odnosno kako ga je ovaj razumeo i šta je na osnovu toga zaključio. Razume se, i tada kao i pre i kasnije, odlučivali su moć i interesi.

Zbog toga se u narednim vekovima prelazilo iz jedne u drugu hrišćansku crkvu, Istočnu i Zapadnu, kao preko nepostojeće ili slabo utvrđene granice, a bilo je širom Evrope i institucionalno neopredjeljenih (patareni, bogumili), naročito u južnoj Francuskoj i Bosni je stvorena zajednica onih naroda koji nisu hteli da prihvate institucionalizovano hrišćanstvo. Da bi se postavile i utvrdile granice, trebalo je utvrditi šta su čiji politički i drugi interesi, lični i državni, i da li bi bilo bolje postati rimokatolik, što je značilo primiti novu veroispovest i novi način slavljenja Boga, ili ostati pravoslavac, to jest i dalje »pravo slaviti«, odnosno zadržati dotadašnju veroispovest. Žumberački uskoci su bili žrtva podele među hrišćanima i zle namere i nasilja onih koji su samo rimokatoličku veroispovest smatrali i smatraju »naučnom i pravom«.

Treći značajan globalni historijski proces predstavljali su takozvani »krstaški« (križarski) ratovi. Papa Urban II proklamovao je 1095. rat protiv muslimana za oslobodenje Jerusalima, drugih svetih mesta i hrištovog groba, obećavši učesnicima oprostjenje greha.⁸ Papa je bio »mudro nedorečen« jer nije rekao kojeg greha ili grehova. Zadržao je za sebe pravo da kaže ko je i koliko grešan. Pošto su svi unapred bili grešni, trebalo je da stalno mole za oprostaj i čine druga dela koja im naloži papa i njegovi dušebrižnici, ali im on nikad nije rekao da su dovoljno molili i učinili dosta dobrih dela pa da više nisu grešni. Mislim da je to jedna od najpodlijih i po posledicama najtežih prevara u istoriji hrišćanstva i religijskog verovanja u celini

Uglavnom, od 1095. do 1272. godine pape su finansirale i posredno vodile sedam krstaških ratova protiv muslimana, odnosno »nevernika«. Uticaj pojedinih papa te udeo Rimokatoličke crkve i Zapadnog sveta u celini bio je nesrazmerno veći od Istočnog sveta, od pravoslavnih hrišćana i Vizantije (Bizantije) kao nastavljača civilizacijskih dostignuća i državnog kontinuiteta Istočnog Rimskog carstva, pa su pape uporno nametale tezu da su to ratovi hrišćanstva kao celine protiv neverničkog islama kao celine. Oni su i na taj način želeli da demonstriraju i hrišćansko jedinstvo, a time i svoju vodeću i dominantnu ulogu.

Međutim, krstaškim ratovima ne samo da nisu ostvareni proklamovani verski ciljevi, nego su se zbog njih produbile i razlike i suprotnosti između podeljenih hrišćana, a time i između Istoka i Zapada u najširem, civilizacijskom smislu. Pored toga, krstaški ratovi su imali za posledicu vekovne krvave sukobe hrišćana i muslimana u okviru turskih osvajanja u Evropi, što bih označio kao četvrti globalni proces.

Kad su Turci postali dominantna sila na području Male Azije i Bliskog Istoka, ujedno i predvodnici islama, okrenuli su se Evropi kao jednom od strategijskih pravaca prodiranja, a ratovi protiv hrišćana imali su, kao i krstaški ratovi, deklariranu vjersku dimenziju, bili su za njih »sveti ratovi« (džihad). I ovi ratovi su vođeni protiv nevernika, ali ovaj put su »nevernici« bili hrišćani. Međutim, udaru Turaka sada nisu bili neposredno izloženi oni koji su inicirali i finansirali krstaške ratove, to jest papa i

---

8 »Enciklopedija leksikografskog zavoda«, Zagreb 1967.

njegova zapadna, Rimokatolička crkva i Zapadni svet uopšte, nego istoč- ni, pravoslavni hrišćani, a među njima i Srbi, jer su oni Osmanlijama bili prvi na putu pokoravanja Evrope.

Turska agresija je potpuno poremetila i razorila dotadašnje stanje i odnose na jugoistoku Evrope. Spasavajući se pred turskom najezdom, Srbi i drugi pravoslavni narodi su uzimali i preseljavali se na sever i severozapad. Zašto? Nisu imali kuda drugde! U tom pravcu kretao se i deo srpskog naroda koji se naselio najpre u Žumberku, a zatim i na šire područ- ju tadašnje Slavonije, Hrvatske i Kranjske te Istre i Štajerske. Ali pred Turskom silom nije bežao samo srpski narod. Prethodno je pred Turcima pobešla masa naroda iz Slavonije, Hrvatske i Kranjske u unutrašnjost Austro-Ugarske, uglavnom u današnju jugoistočnu Austriju, Ugarsku, Slovačku i severnu Italiju. Srbi su se doseljavali u te puste i poharane kra- jeve, na spaljena staništa koja su napustili Hrvati i drugi narodi, a razorili, opustošili, neke i zaposeli Turci.

Da bi se razumelo kada i kako se to događalo, izneću što je moguće kraće sled događaja kroz nekoliko vekova.

Pošto je izumrla dotadašnja Seldžučka dinastija turskog naroda, ras- pala se i njihova država u Maloj Aziji. Na čelu jedne od njih, najzapadnije i najbliže evropskom tlu, bio je Osman I. Nakon što je 1301. pobedio vizan- tijsku vojsku i osvojio Nikeju, nekadašnju prestonicu, porastao je njegov ugled i uticaj pa je ponovo ujedinio plemena u savez po njemu nazvan Osmanlije.

Osmanov sin Orhan I i njegov sin Sulejman osvojili su prva manja utvrđenja na evropskom tlu, u Trakiji i Galipolju. Kad je došao na vlast, Sultan Murat I je sproveo opsežne državne i vojne reforme i pripremio Tursku za veća osvajanja i prodore na Balkanu. Od vojnih mera najzna- čajnije su bile uvođenje janjičara kao elitne sultanove vojske i uvođenje takozvanog »danka u krvi« koji su sultanu »plaćali« porobljeni hrišćanski narodi, tako što su uzimani zdravi i razvijeni mladići, koji su prevedeni u islam i odlazili na školovanje. Deo je odlazio na dvor i služio kao sul- tanova garda, a ostali su odlazili u janjičarske kasarne, kao stalna, stajaća, borbeno spremna vojska. U janjičarskim jedinicama je vladala posebna disciplina i razvijan kult kolektivnog života.

Profesionalno organizovana i obučena vojska sultana Murata I je 1372. iznenadila i pobedila možda objektivno jaču srpsku vojsku u bici na reci Marici, u Bugarskoj. Murat je prisilio Bugarsku na vazalni odnos, a 1386. godine zauzeo Sofiju i počeo pripreme za napad na Srbiju. Srbija je za cara Dušana bila najbolje organizovana i najjača država na jugoistoku Balkana, ali su je oslabile nesloge i unutrašnje dinastičke borbe. Bitka na Kosovom polju, na Vidovdan, 28. juna 1389, bila je sudbonosna za Srbiju i druge države i narode na Balkanu i šire. Iako su poginula obadva cara (Lazar Hrebeljanović i Murat I), gubici na srpskoj strani su bili veći. Srbija je izgubila ne samo bitku nego i najveći deo plemstva i nije se mogla oporaviti.

Kad je Muratov sin sultan Bajazit I, 1396. kod Nikopolja pobedio mešovitu grčku, vizantijsku i ugarsku vojsku, činilo se da ništa više ne stoji na putu za dalja osvajanja na Balkanu. Međutim, iznenadni prodor Mongola, težak poraz turske vojske i smrt Bajazita I prisilili su Turke da se narednih dvadesetak godina bave ratovima u Maloj Aziji, radi povratka izgubljenih teritorija i obnove države.

Sultan Murat II je 1430. pripremio i poveo na Balkan jaku vojsku, koja je zauzela Solun i veći deo Grčke. Njegov naslednik Mehmed II Osvajač, zauzeo je 29. maja 1453, nakon skoro dvomesečne opsade Konstantinopol, što je za hrišćanski svet bio jedan od najtežih poraza. Iako je 1456. poražen kod Beograda, Mehmed II je ostao na Balkanu. Među hrišćanima nije bilo dovoljno sloge i snage da se Turci nateraju na povlačenje.

Iako je posle poraza na Kosovu postojala još 70 godina, Srbija je 1459. godine potpuno osvojena i uključena u tursku imperiju. Već 1463. Turci su osvojili Bosnu, a 1468. i veći deo Hercegovine te osnovali dva nova sandžaka, Bosanski i Hercegovački, kao vojno-upravne celine. Kad su u uz Drinu prema Savi osnovali i Zvornički sandžak, Turci su za svega stotinu godina svoju granicu pomerili za 300 kilometara na severozapad i osvojili 80 posto Balkanskog poluostrva. Granica Osmanskog carstva i Evrope protezala se u zahvatu istorijske i prirodne granice koju čine reke Una, Sava i Dunav, a ključ je bio Beograd, oko kojeg će se vekovima voditi borbe i ratovi.

Svoj vrhunac, u teritorijalnom, ekonomskom, kulturnom, a posebno u vojnom pogledu, tursko carstvo je doživelo u vreme 40-godišnje vladavine sultana Sulejmana I Veličanstvenog (1520–1566). On je već 1521. godine zauzeo Beograd, »vrata Evrope«, kao osnovu za prodor i osvajanje Ugarske. Posle poraza kod Mohača (1526), Ugarska je postala turska vazalna kneževina, a na presto su Turci doveli kralja Ivana Zapolju.

Sultanu Sulejmanu je trebalo samo tri godine da pripremi vojsku i 1529. godine prvi put prodre do Beča i opkoli ga. Beč nije bio pripremljen za odbranu, ali je tursku vojsku u ranu jesen iznenadila neočekivano jaka zima. Vojska nije bila pripremljena za duži boravak na otvorenom i borbu u zimskim uslovima pa je počela masovno pobolevati i umirati. Dugo pripremani strategijski prodor i opsada Beča pretvorila se u tragično povlačenje i pomor silne vojske. Beč je za Turke bio ono što je Moskva tri stotine godina kasnije bila za Napoleona, a nakon više od četiri stotine godina za Hitlera. Planeri velikih prodora i osvajanja nisu dobro procenili »faktor vreme« kao meteorološku pojavu.

Katastrofu kod Beča sultan Sulejman nije mogao tek tako da prihvatiti i da se s njom pomiri. Nije dugo čekao, nego je 1532. ponovo krenuo prema Beču, ali je zaustavljen već kod Kisega, gde mu je ugarsko-hrvatska vojska, kojom je komandovao Hrvat, general Nikola Jurišić, pružila ogorčen otpor i nanela velike gubitke, tako da je dalji prodor zaustavljen, a Sulejman je bio prisiljen da s nemačkim carem Karlom V 1533. sklopi primirje. Primirje je narušeno, pošto su Vatikan, Venecija i Nemačko carstvo sklopili savez nazvan »Sveta liga« za borbu protiv Turske. Međutim, taj savez nije ispunio očekivanja pa su Turci u narednim sukobima osvojili deo Slavonije, tvrđavu Klis iznad Splita, a 1541. i Budim te Ugarsku priključili svom carstvu u vidu Budimskog pašaluka (generalata).

Sada su Turci držali skoro ceo Balkan. Transilvanija, Moldavija i Vlaška su postale vazalne države, a Dubrovnik je svoju samostalnost »kupovao« plaćajući danak. Godina 1566. bila je tragična za Tursku imperiju. Iako već ostareo, sultan Sulejman je ponovo krenuo na Beč, ali je opet zaustavljen i potučen od vojske koju je i ovoga puta predvodio Hrvat, ban Nikola Šubić Zrinski. Za vreme opsade Sigeta, umro je sultan Sulejman I Veličanstveni, a s njim i ekspanzivna vojna moć i uspesi turske imperije.

Istina, Turci su još jednom došli do Beča (1683) i bili neposredno pred ostvarenjem cilja o kojem su sanjali duže od 150 godina. Međutim, saveznička poljska vojska, pod komandom Jana Sobjeskog, napala ih je u odsudnom trenutku s leđa pa se pohod na Beč pretvorio u istorijsku katastrofu. Da su Turci osvojili Beč, bilo bi samo pitanje vremena koliko bi se održao Rim.

Ovo bi mogao da bude širi okvir za razumevanje novih političkih, vojnih i posebno verskih odnosa. Prodorom Turaka i osvajanjem Balkana, nestajale su srednjovekovne države i dotadašnji način života, a verske razlike postajale su sve značajnije.

Izgubivši svoju državu, srpskom narodu je, od svega što je do tada stvorio, ostala samo Srpska pravoslavna crkva. Svest o pripadnosti Srpskoj pravoslavnoj crkvi postalo je egzistencijalno pitanje ne samo sa stanovišta preživljavanja pojedinca nego i naroda u celini. Srpski patrijarh je u narodu imao položaj i ugled narodnog vođe ne samo u verskim nego i u svim drugim poslovima od uticaja na položaj srpskog naroda

Osmanlijska agresija na Hrvatsku i Kranjsku

Na doseljavanje uskoka u Žumberak neposredno je uticao napad Turske na Ugarsku, Slavoniju, Hrvatsku, Dalmaciju, Kranjsku sve do Štajerske, odnosno turski prodor do Beča 1529. godine.

Za razumevanje agresije Turske na Hrvatsku i upade turskih snaga na područje Kranjske, trebalo bi imati na umu nekoliko činjenice. Prva je sadržana u strategiji turskih osvajanja. Porobljavajući neku od država ili teritorija, u našem slučaju Srbiju te Bosnu i Hercegovinu, Turci su sistematski napadali i susedne države i teritorije pustošeći ih te ubijajući i odvođeci u roblje tamošnje stanovništvo slabili ih i pripremali za konačno lakše osvajanje. Turci su napadali Hrvatsku i upadali u Kranjsku više od 50 godina pre pada Srbije (1459), odnosno Bosne (1469).

Druga činjenica je da su Hrvatska i Kranjska imale različit državno-pravni položaj. Kranjska je bila deo Habsburške Monarhije, u njoj je nemačko stanovništvo čak bilo i većinsko pa je imala kakav-takav oslonac

i zalede. Hrvatska, svedena na »ostatke ostataka«, bila je istovremeno i samostalna i deo Ugarske kraljevine koja se vrlo slabo brinula za odbranu njenih teritorija. Istovremeno, Hrvati su, boreći se s Turcima, primali na sebe udar turske sile i branili Ugarsku.

Dakle, položaj Hrvatske i Kranjske u vojnom pogledu nije bio ni približno jednak. Napadi turske vojske samo na Hrvatsku nisu direktno pogađali Kranjsku, ali su zato sve turske vojske koje su upadale na područje Kranjske morale da pređu preko hrvatske teritorije pa je svaki upad turske vojske u Kranjsku ostavljao posledice za Hrvatsku.

Istoričari su saglasni da je sudbina Hrvatske bila tragična, skoro ništa manje od propasti Srbije. Pojedinci smatraju da je Hrvatska u borbi s Turskom podnela možda i najveće žrtve (Milan Radeka procenjuje gubitak oko 400.000 ljudi). Razlika u odnosu na Srbiju, pa i na Bosnu, je što Hrvatska kao državna celina nikad nije bila cilj turskih napada. U Hrvatskoj nije bilo naglih turskih osvajanja posle odlučne bitke, kao u Srbiji, niti zaposedanja polupraznih teritorija bez borbe kao u Bosni.⁹

U Hrvatskoj se stalno ratovalo. Iako nije bila cilj turskih osvajanja, Hrvatska je bila odskočna daska za ostvarivanje strategijskih ciljeva. Dugo je za Hrvatsku bilo pitanje da li neprekidno ratovati da bi se eventualno opstalo ili jednostavno Turke propustiti na područje Habsburške Monarhije i u Srednju Evropu. Pojedini feudalci su ratovali s Turcima i istovremeno pregovarali s njima i tražili način da se sporazumeju. Možda i zbog toga Turci 1520. nude Ivanu Karloviću dogovor, a ako se ne pokori, »da će mu svakih 14 dana dolaziti u Liku i Krbavu« (Radeka, str. 16).

Hrvatsko stanovništvo je dobrim delom ginulo na kućnom pragu, a najbolja muška snaga na bojnopolju. Kad bi na vreme bilo upozoreno, stanovništvo je bežalo u zbegove, a ako bi preživelo vraćalo se na opustela staništa. Međutim, najveći deo napuštao je zauvek svoju otadžbinu i bežao na severozapad, najviše u jugoistočnu Austriju, u Burgenland (Gradišće), Moravsku, severnu Italiju, Istru, Kranjsku i Štajersku. Koliko-toliko ostali su sačuvani Hrvatsko Zagorje, predeo između Save i Kupe, Gorski

---

9 Milan Radeka, »Gornja krajina ili Karlovačko vladičanstvo«, Savez udruženja pravoslavnih sveštenika SR Hrvatske, Zagreb 1975, str.33.

kotar, dolina Gacke i Senjsko primorje. Takvu Hrvatsku istoričar Tadija Smičiklas, Žumberčanin, video je kao »ostatke ostataka nekadašnjeg Hrvatskog kraljevstva«,¹⁰ a drugi istoričari su to samo ponavljali.

Smičiklas je o tim vremenima napisao i sledeće: »Ostali su samo gradovi i naroda toliko koliko je moglo pobeći u gradove... Prava je sramota bila da je neprijatelj ovako lagano mogao preko naše zemlje juriti, kao da nikoga kod kuće neima... Više puta su gorela sela u Hrvatskoj, da se je pričinjala sva zemlja kao jedno strašno plameno more«.

Međutim, činjenica je da je takva Hrvatska ipak opstala. Prvi razlog je u turskoj strategiji. Kad su zauzeli Bosnu, Slavoniju i Ugarsku, ne znam ko je mogao da spreči Tursku da svoje granice pomeri preko Kupe, na gornji tok Save i Drave i da zauzme Zagreb i Ljubljanu. Ko bi se mogao suprotstaviti vojsci Sulejmana I Veličanstvenog koja je 1529. opsedala Beč, a ko vojski kad je 1532. ponovo krenula prema Beču, da su neposredni ciljevi bili recimo Zagreb i Ljubljana? Drugi je razlog što je Hrvatska vlastela, videvši propast Ugarske, izabrala nadvojvodu Ferdinanda za hrvatskog kralja i na taj način postala deo Habsburške Monarhije, što znači i da su njezina odbrana i opstanak time postali deo odbrane i opstanka carevine u celini. Beč se branio posvuda, u Hrvatskoj ponajviše. Treći razlog je politika naseljavanja uskočkog, hrišćanskog stanovništva, posebno Srba, i njihovo organizovanje za odbranu, kao specifičnog, krajiškog vojničkog elementa.

Milan Radeka iznosi niz podataka o borbi i stradanju Hrvatske do ulaska u sastav Habsburške Monarhije. Piše da je Hrvatski ban Talovac, uviđajući opasnost, 1406. vodio razgovore s plemstvom o odbrani zemlja. Turci su 1414. i 1415. harali oko Zagreba i prodrli do Celja i Radgone, ali ih je na povratku razbio hrvatski velikaš Nikola Frankopan, u sadejstvu sa svojim rođacima Kurjakovićima iz Krbave i Nelipićima od Knina. Turci su 1448. prodrli i pustošili oko Petrove gore. Tada je spaljen i napušten i katolički samostan u Zlatu (današnje Slavsko polje). Te predele Turci su pustošili i narednih tridesetak godina, ali su prodirali i do Kupe. Grad Kladuša napušten je 1470, a do Petrovine i Jaske Turci su doprli i 1483. godine.

---

10 Manojlo Grbić, »Karlovačko vladičanstvo«, »Sava Mrkalj«, Topusko 1990, str.14/15.

Ipak, sve se to moglo podneti jer su napadi bili na nižem, taktičkom nivou, takozvana četovanja, a takva dejstva nisu bila retka ni u obrnutom smeru. Delovi hrišćanskih vojski, pa i Hrvatske, upadale su na tursku teritoriju radi izviđanja, pljačke i pustošenja pograničnih područja uvek kad im se za to pružila prilika.

Pravu veliku katastrofu za Hrvatsku predstavljala je izgubljena Krbavska bitka. Jakub Hadumpaša, poreklom hrišćanin, upravnik Bosanskog sandžaka, provalio je 1493. i s jakom vojskom, preko Hrvatske, došao do Celja i Ptuja. Pošto je ostvario svoje ciljeve, mislio je da će i u povratku preko Hrvatske preći bez teže borbe i jačeg otpora i tako sačuvati vojsku za nova osvajanja. Međutim, hrvatski ban Emerih Derenčin je ocenio da je to trenutak da se odlučnije obračuna s Turcima. Sakupio je jaku vojsku i Turke presreo na Krbavskom polju. Hadumpaša je, da bi izbegao sukob, bio spreman da plati slobodan prolaz, ali Hrvati to nisu prihvatili. Iako brojnija, bolje opremljena i naizgled za borbu spremnija, hrvatska vojska je doživela strašan poraz. Većina je ostala na bojnom polju, uključujući i 70 popova, a među više od hiljadu zarobljenih bilo je više stotina velikaša. U zarobljeništvo su pali i ban Derenčin i Nikola Frankopan.

Posledice ovog poraza bile su katastrofalne. Izgubljeno je područje između Une i Sane. Zagrebačka biskupija je 1501. imala s one strane Une još samo 16 župa, od 41 koliko ih je imala pre Krbavske bitke. Granice više nije bilo. Turcima su bili otvoreni svi putevi i pravci prodiranja prema Zagrebu, Kranjskoj i dalje prema Štajerskoj (Radeka, str. 14).

Hrvatski istoričar Vjekoslav Klaić (1848–1929) kaže: »Kad je Hrvatska nakon strašnoga boja na Krbavskom polju bila sve više izložena turskim provalama, započelo je također i raseljavanje hrvatskog naroda. Najprije su žitelji iz južne Hrvatske stali preko Gvozda grnuti u tada još zaklonjenu Slavoniju... Ipak, sve nabrojane doseobe i raseobe nisu bitno promijenile etnografske prilike u Hrvatskom Kraljevstvu sve do 1526. (Mohačka bitka)«.¹¹

U vezi s preseljavanjem Hrvata u nasledne austrijske pokrajine Kranjsku, Korušku i Štajersku Klaić kaže: »Već 1533. jadikuje hrvatski

---

11 Vjekoslav Klaić, »Povijest Hrvata«, knjiga peta, Zagreb 1985, str. 30.

sabor u adresi na kralja Ferdinanda i što gospoda i plemići Koruške mnogim obećanjima vabe k sebi narod hrvatski, a osobito velikaše. Neka kralj zapovjedi da se više žitelji i kmetovi ne odvođe u Korušku, jer će inače Hrvatsko Kraljevstvo ostati pusto. Vapaji Hrvatskih sabora nisu našli odziva, jer se sve više puka selilo u austrijske zemlje, osobito u jugoistočnu Kranjsku (str. 617). Zbog neprekidnog iseljavanja bilo bi Hrvatsko Kraljevstvo posve opustilo da se nije mnogo naroda i doseljavalo, najviše iz Turske, kršćanski puk, koji nije htio ili mogao podnositi zuluma svojih nekršćanskih gospodara. Ti se doseljenici zovu koji put Turci, jer su dolazili iz turskih krajeva, a onda najobičnije Vlasi, ali i Srbi ili Raščani«.

Zbog teške situacije, unutrašnjih gloženja i neslaganja, a posebno zbog nezadovoljstva položajem Hrvatske u odnosu na Ugarsku, više puta su se javljale ideje o separatnim dogovorima i savezu s Turcima. Turska taktika je bila da se u vreme najvećeg pritiska i pustošenja imanja pojedinih feudalaca, upravo njima nudi separatni savez. Feudalci bi trebalo da propuštaju tursku vojsku preko svojih teritorija bez otpora, a Turci bi im garantovali zaštitu i oslobađali ih od određenih davanja. Tako su Frankopani rekli da bi rađe bili predali grad Senj Turcima, nego što im ga je oduzeo ugarski kralj. Ban Ivan Karlović je Turcima plaćao danak, radi mira na svojim posedima, a pregovarao je i o vazalnom odnosu.

Kad u ugovoru o primirju između Ugarske i Turske 1519. nije spomenuta Hrvatska, Hrvati su bili ogorčeni pa su zapretili da će se nagoditi s Turcima i omogućiti im slobodan prolaz kroz Hrvatsku, ako im kralj ugarski, papa i hrišćanska saveznička vojska ne pomognu na način kako oni traže. »Uopće se opaža da u vrijeme 1409–1526. Hrvati mnogo naginju habsburškim vladarima i Kranjskoj, Koruškoj i Štajerskoj, biva to i zbog susjedstva i zbog pogibelji od Turaka« (Klaić, str. 14).

Ima podataka o takvim pregovorima i 1520, 1521. i 1522. godine, dakle kako se situacija zaoštravala, a beznade postajalo sve veće. Iako ova problematika nije u žiži interesovanja, ne mogu je potpuno zanemariti, imajući u vidu da su najčuveniji hrvatski feudalci, Zrinski i Frankopani kasnije i stradali zbog optužbe da su tajno pregovarali s Turskom i spremali urotu protiv Habsburške Monarhije.

Sada ostaje da se vidi kako su Turci upadali u Kranjsku, prelazeći hrvatsku teritoriju. Oslonio sam se uglavnom na kranjske izvore.¹² S obzirom da su ti upadi trajali skoro dva veka, od početka 15. skoro do kraja 17. veka, zadržaću se samo na upadima do doseljavanja žumberačkih uskoka, dakle u periodu dužem od stotinu godina.

U Sloveniju su upadale manje jedinice, obično laka konjica (akindžije) i lako pokretne i za takve zadatke dobro pripremljene jedinice (čete). Po upadu na planiranu teritoriju, akindžije su formirale više manjih prepadnih i za pljačku podobnih jedinica. Upadi su trajali od nekoliko dana, do više nedelja, zavisno od konkretnih prilika, vremena, uspeha i otpora. Turci su bili dobro vojnički organizovani. Težili su da uvek imaju inicijativu, da biraju mesto, vreme i način napada. Manje su bili vični defanzivi i odbrani.

Smatra se da su Turci u Kranjsku prvi put upali 9. oktobra 1408. Opljačkali su i spalili okolinu Metlike, a ljudstvo pobili ili odveli u ropstvo. Opljačkali su i razorili i okolinu Črnomelja, ali grad nisu mogli zauzeti zbog prirodnih i veštačkih utvrđenja (str. 14). Drugi put upali su u leto 1411. i ponovo opljačkali područje Metlike i Črnomelja. Turski upadi su do 1415. bili samo deo širih turskih pljačkaških akcija na području Hrvatske, a pokazali su da su pogranični kranjski krajevi potpuno nezaštićeni. Spominje se i »da je senjski knez Nikola Frankopan bio spreman da Turcima da hranu i omogućiti slobodan prolaz, pa bi se trebalo s njim dogovoriti da to nikako ne čini« (str. 14). Postoje nepouzdana podaci da su Turci napali i opljačkali Metliku i 1429. ili 1431, da su krenuli prema Novom Mestu, kao i da im je tom prilikom po prvi put pružen otpor.

S obzirom da nema podataka da su Turci posle toga upadali u Kranjsku sve do 1469, ceni se da su tome doprinele povoljne političke okolnosti i dobri odnosi grofova Celjskih sa sultanom Muratom II, s obzirom da je Srpkinja, sultanija Mara Branković, imala veliki uticaj na Turskom dvoru, a njezina sestra Katarina je bila udata za celjskog grofa Ulriha. Murat II je, navodno, ostavio u amanet svojim naslednicima da ne čine štete grofovima Celjskim (str. 17).

---

¹² Najviše podataka o upadima Turaka u Kranjsku ima u brošuri »Prišli so Turki za njimi Uskoki«, Belokranjska dediščina 4, Metlika 2008.

Međutim, u leto 1469. učestali su žešći turski napadi na kranjske zemlje. Turci su upali i u Metliku, razorili je i 14 dana pljačkali okolinu, sve do Gorjanaca. S obzirom da je Kupa narasla, Turci nisu mogli da je pređu. Iako se u međuvremenu sakupila staleška vojska, Kranjci se nisu usudili da napadnu Turke pa su ovi pobegli sa svim plenom. Posle tog upada, paša je sultanu navodno poklonio 500 dečaka i devojčica. Stanovnici Metlike su ostali bez krova nad glavom pa su se počeli smeštati u utvrđenom gradu i oko njega (str. 17)

Novi napad usledio je u leto 1470. Turci su pljačkali i palili sela sve do celjskog područja. Naredne godine, 1. juna, napao je Isahbeg s 15.000 konjanika preko Vinice na Kupi i pljačkao do 13. juna. Nema pouzdanih podataka, ali ime indicija da su Turci prodirali do i oko Metlike svake ili svake druge godine, od 1471. do 1482, kao i da su upadali i 1491. i 1493. godine. Prema nekim podacima, samo 1471. godine Turci su upali u Kranjsku četiri puta. Napad 1473. bio je većih razmera pa su Turci napali Kranjsku, Štajersku i Korušku. Nosilac napada bila je već redovna bosanska vojska, dopunjena neregularnim četama akindžija. Ti napadi su, pored pljačke i plena, imali za cilj da opustoše i oslabe te krajeve, da bi kasnije lakše bili zauzeti (str. 18).

Situacija se donekle stabilizovala, a napadi su se proredili posle smrti Mehmeda II Osvajača (1481), s obzirom da je njegov naslednik Bajazit II bio manje ratoboran i agresivan. Do napada većih razmera došlo je 1483. godine. Tom prilikom su Turci pri povratku doživeli težak poraz na Uni. Pretpostavlja se da je u napadu 1491. godine razoren i stari grad Žumberak.

Situacija se pogoršala dolaskom na vlast sultana Sulejmana I Veličanstvenog. Turska je bila u ofanzivi na svim frontovima. Pogoršanje situacije u Hrvatskoj direktno se odražavalo i na stanje u Kranjskoj i Štajerskoj. Posle pada Beograda 1521, Turci su pojačali pritisak i na Kranjsku pa su 1523. ponovo plenili i robili oko Metlike. To je podstaklo nadvojvodu Ferdinanda da razmišlja o organizaciji odbrane radi sprečavanja turskih napada s jugoistoka. Situacija je bila tako teška da su pojedinci smatrali da će turski napadi prestati samo ako oko Metlike i u Beloj krajini više ne bude ni ljudi niti materijalnih dobara za pljačku.

Još teže je bilo posle bitke kod Mohača, kad su stradale Bela krajina, Kočevsko područje i Kras, a najteže u leto 1528, kad su u kratkom roku Turci upali i pljačkali četiri puta. Svakako da su to bili napadi radi pripreme i u okviru samog napada na Beč. Tada su napadali u četama od 50 do 60 konjanika. Već tada su se, navodno, počeli pojavljivati takozvani »martolozii«, neregularna vojska sastavljena od islamiziranih i vojniziranih pripadnika hrišćanskih naroda.

Prema podacima iz više izvora Turci su s područja Kranjske i šire odevli u ropstvo oko 200.000 ljudi. Mislim da je taj broj preteran i da je u najmanju ruku neobično da niko nije izrazio sumnju u tačnost takvih podataka. To znači da se jednom napisano najčešće nekritički preuzima i prenosi. To bi se moglo razumeti, jer je mnogo jednostavnije prepisati, nego studioznim radom opovrći netačan podatak, ali se ne može prihvatiti, jer je neodgovorno i štetno sa stanovišta traganja za istorijskom istinom.

Ako je to tačno, onda se u najmanju ruku menja ukorenjena slika – da su janjičari i martolozii, dakle turski vojnici hrišćanskog porekla – bili samo pravoslavni hrišćani. Bilo je među njima i rimokatolika, Kranjaca, Hrvata i drugih, možda i više nego Srba i drugih pravoslavaca. Razlog je prilično jednostavan. Turskoj carevini nije mogao da bude cilj da odvede u roblje i na taj način opustoši krajeve koji su već bili deo carstva. Pored toga, Turci nisu napadali snagama koje bi bile u mogućnosti da zarobe i kontrolišu veliki broj zarobljenika, kao i da ti predeli nisu bili tako naseljeni da bi se u kratkom vremenu zarobilo toliko ljudi.

I posle doseljavanja žumberačkih uskoka Turci su nastavili s napadima i upadima u Kranjsku, 1540, 1545, 1547, 1559 i 1575. godine. Poslednji put su Turci napali Kranjsku 1599. godine. Zapravo, izgradnjom Karlovca i uspostavljanjem Vojne krajine, stvorena je stabilna granica između Turske i Habsburške Monarhije pa je unutrašnjost bila sigurnija. Turci su mogli da prodru samo za vreme stvarnih ratova i to kad su se ratna dejstva odvijala u njihovu korist.

Turski upadi na kranjske teritorije i dalje, bez obzira na brojnost i veličinu jedinice, nisu bili slučajni. Naprotiv, po pravilu su bili dobro pripremljeni, zahvaljujući i dobro organiziranoj obaveštajnoj službi. Tu

službu su uglavnom činili izviđači, osmatrači i vodiči. Oni su dostavljali podatke na osnovu kojih je biran najpogodniji momenat za upad i način kako će da bude izveden. To ljudstvo je regrutovano iz redova hrišćanskog stanovništva. Birani su borbena sposobni, koji su poznavali teritoriju, ljude i prilike. Turska obaveštajna služba bila je mnogo bolje organizovana nego kranjska. S obzirom da su Turci bili napadači, bili su u prednosti, jer su birali vreme, mesto i način upada. Njima se je moglo suprotstaviti samo isto tako dobro organizovana služba i vojska.

Da bi se koliko-toliko obezbedili od iznenađenja, organizovana je u Kranjskoj signalna služba. Glavne signalne tačke bile su u nadležnosti državne vlasti, a nalazile su se u Vinici, Poljanama, Črnomelju, Metlici, Kostelu, pri Kočevlju, Ribnici, Ložu, Ortneku, Turjaku, Igu i Ljubljani. Ugovoreni su signali za slučaj uočenog prikupljanja turske vojske, njenog nastupanja i iznenadne pojave. Palili su se i kresovi, izgrađivani tabori za sklanjanje i odbranu, najčešće oko crkava, korišćene jame za skrivanje i iznenadne napade itd. Črnomelj je bio opasan tvrdim zidom i pretvoren u tvrđavu. Međutim, sve to nije bilo dovoljno. S Turskom je trebalo organizovati granicu, a za odbranu granice bila je potrebna stalna posada, pripremljena i osposobljena za borbu s Turcima, bili su potrebni uskoci.

Izneti okvir za razmatranje i razumevanje procesa preseljavanja srpskog naroda, kao posledice prodora Turaka i širenja Osmanlijskog carstva, zaključio bih sledećim stavom: »Srpske seobe ka zapadu počele su ubrzo posle Maričke (1371) i Kosovske bitke (1389), zatim pada Srpske despotovine (1459) i Bosne (1463) i konačno, 1690. godine pod patrijarhom srpskim Arsenijem III Čрноjevićem. Neprekidna migracija srpskog življa trajala je skoro četiri i po veka i uglavnom je okončana 1737. godine Drugom seobom Srba pod patrijarhom Arsenijem IV Jovanovićem-Šakabentom.«¹³

---

13 O tome govore bezbrojni izvori, kako srpski i hrvatski, pravoslavni i rimokatolički, tako i inostrani. U vezi prisutnosti Srba u Slavoniji već u prvoj polovini 15. veka Slobodan Mileusnić u svojoj studiji »Srbi u Slavoniji u predturskom periodu«, Beograd-Zagreb 2004, na strani 8 kaže: »Papa Eugen Četvrti šalje 1438. godine u Slavoniju Jakova de Marćija, inkvizitora Rimske stolice, da progoni Srbe »šizmatike«, ili da ih preobrati u rimokatoličku veru.«

ŽUMBERAK

Mislio sam da ću odeljak o Žumberku napisati s lakoćom i uživanjem, međutim, moja privatna slika o rodnom Žumberku i saznanja su jedno, a pisanje je drugo. Razlozi su: prilično proizvoljno predstavljanje geografskog položaja Žumberka, neistraženost naziva Žumberak i »svojtatanje« Žumberka u vezi s njegovom pripadnosti Hrvatskoj ili Kranjskoj.

Geografski položaj, reljef i veličina Žumberka

Žumberak, u geografskom smislu, zauzima centralni položaj u okviru srednjeplaninskog masiva, ili gorja, omeđenog u širem smislu: rekom Savom na severoistoku, rekom Krkom sa severozapada, cestom Metlika–Novo Mesto i rekom Kupom s jugozapada i orjentirnom linijom Ozalj–Jastrebarsko–Samobor s juga i jugoistoka. Geografski smo bliži Žumberku ako se kaže da on zauzima centralni deo celine koju čine: Gorjanci/Žumberačko gorje i Samoborsko gorje, koja se proteže pravcem severoistok–jugozapad, u dužini od oko 38 kilometara.

U okviru te celine, Žumberačka gora (ili gorje) i Gorjanci, kranjski deo planinskog masiva, zauzimaju centralni položaj. Severozapadni deo ili krak pruža se opštim pravcem: selo Popovići–selo Gaj–Gera, s najvišim vrhom 1.178 metara (kranjski Sveta Jera, po istoimenoj grkokatoličkoj crkvici, ili Trdinov vrh, po Metličaninu Janezu Trdini). Od Gere, postepeno se spušta prema žumberačkim selima Novom selu i Stojdragi, skoro pravilno pravcem zapad–istok. U krajnjem istočnom delu Žumberačko gorje natkriljuje Samoborsko gorje.

Žumberačko gorje se povijeno pruža opštim pravcem severozapad–jugoistok, i iz daljine, s Hrvatske strane, izgleda povijeno kao srp (kosa). U Gorjance prelazi na najvišem vrhu, Geri. Gorjanci su strmi i neposredno se spuštaju prema Novom Mestu i dolini reke Krke. Na drugoj strani, od Gere prema Popovićima, Radatovićima i, orjentirno, cesti Suhor – Bojanja vas – Radovica – Kašt – Brašljeвица – Vivodina – Kostanjevac, Žumberačko gorje se postepeno spušta do nadmorske visine od oko 700 metara u Po-

povićima, 615 na prevoju Vahta, 350–400 na pravcu Brezovica – Veliko Liješće – Kašt, do najnižih oko 270 metara u rejonu Kostanjevca. U istočnom delu gorje je znatno više: Novo Selo (800), Šimraki (550), Višoševići oko 790 metara. Centrali deo: Radatovići, Sošice, Oštrc, Kalje, Mrzlo polje je na visini 550–650 metara, sa znatno nižim, ali strmim kanjonima potoka i rečica. Žumberak je najniži, ispod 200 metara, na području Krašića i prema Samoboru i reci Savi.

Dr Ivan Crkvenčić u geografskom smislu podelio je Žumberak na četiri celine: Samoborsko zaleđe, Središnji ravnjak, Kupčinski prostor i Radatovički kraj. Smatram da je to logična i opravdana podela pa ću je dalje koristiti.¹⁴ Samoborsko zaleđe čini severoistočni deo Žumberačkog gorja, uglavnom sliv reke Bregane, koja utiče u Savu, i više potoka koji ulaze na slovenačku teritoriju i utiču u Savu i Krku. Ti tokovi su rasčlanili Samoborsko zaleđe u brojna reljefna rebra i uske duboke doline. Najviši vrh je Japetić (871), a najniže je kod Samobora, svega 168 metara. Samoborsko zaleđe, kao što i samo ime kaže, prirodno je povezano sa Samoborom i dalje sa Zagrebom.

Središnji ravnjak je uslovna celina koja obuhvata tipičan kraški deo Žumberka, s brojnim uvalama i ponikvama, uglavnom je viši od 500 metara, a zbog propusnih stena nema odvodnjavanja u severnom delu. Južni deo je nešto manje krševiti, dominiraju malene zaravni, odvojene strmim gudurama. Najbolje je povezan s Kupčinskim prostorom i orjentisan je prema Karlovcu.

Kupčinski prostor u širem smislu povezuje sliv rečice Kupčine. Nagibom i tokovima okrenut je prema jugoistoku. Severni deo ima kraške karakteristike pa se smenjuju strme uvale, ponikve i suve doline. Južni deo ima razvijenu mrežu vodotokova, s vrlo uskim dolinama i strmim stranama.

Radatovički kraj se smatra najtipičnijim kraškim prostorom Žumberačke gore. Dominiraju stenovita i šumovita područja, suve doline i uvale i ponikve. Preovlađuje podzemna cirkulacija vode. Glavni vodotok je Sušica. Ona je stolicima bila »žila kucavica« Radatovičkog kraja. Na oko

---

14 »Žumberak u riječi i slici«, KPD »Žumberak«, Zagreb 1971, str. 17–21.

desetak kilometara njezinog toka, ispod sela Rajakovići do kranjskog sela Bušinja vas, bilo je 12 mlinova. U vreme pune naseljenosti, a naročito posle ukidanja Vojne krajine pa do izgradnje belokranjskog vodovoda pred Drugi svetski rat, svi mlinovi su radili punom snagom.

Ovim podacima trebalo bi dodati još neke. Visinska razlika između najvišeg vrha (Gere) i najnižeg Samoborskog zaleđa iznosi više od hiljadu metara. Ta razlika uslovljava i druge razlike, pre svega klimatske (količina, vrsta i raspored padavina, dužina zimskog perioda), sastav, kvalitet i pokrivenost tla i mogućnosti privređivanja, što bi logično trebalo da utiče na opštu naseljenost i raspored i gustinu stanovništva.

Međutim, kad je Žumberak u pitanju, to se odrazilo samo na naseljenost, ali ne i na raspored i gustinu stanovništva. Naime, pre dolaska Uskoka, u Žumberku su starosedeooci Hrvati i Kranjci naseljavali samo rubna područja Žumberačkog gorja. Hrvati su živeli u jugozapadnom delu, odnosno Samoborskom zaleđu, većem delu Kupčinskog prostora, na području Krašića i u Vivodinskom kraju, što iznosi oko 35% uslovno uzetog Žumberačkog gorja. Tu žive i danas.

Iako je Žumberak pripadao Kranjskoj, Kranjci su bili naseljeni samo u zahvatu današnje granice između Republike Hrvatske i Republike Slovenije. S obzirom da današnja državna granica između Hrvatske i Slovenije na više mjesta nije ni geografska, ni etnička ni katastarska, mislim da bi je trebalo za potrebe ove knjige preciznije opisati, pre svega u vezi s teritorijalnim protezanjem Žumberačkog gorja i Žumberkom kao centralnim delom gorja, i nazivom vezanim za žumberačke uskoke.

Ako se pođe od današnje kontrolne tačke za malogranični promet na Ostrižu, koji pripada Hrvatskoj, granica skreće naglo na sever, duboko se uvlači u Žumberačko gorje sve do žumberačkog sela Kesere i opasuje slovenačka sela Krašnji vrh i Bojanju vas, povratno se proteže vododelnicom između Bojanje vasi i žumberačkih Dragoševaca i Velikog Liješća i izlazi na cestu Radovica–Brezovica–Suhor.

Istovremeno, Žumberačkom gorju pripada i područje koje se spušta prema Metlici i sva slovenačka sela, počev od Radovice. Na tom području Žumberčani su imali i imaju posede, posebno vinograde, u Radovici i Berčicama. Ilustracije radi, podrum porodice Smiljanić iz Radatovića nosi

kućni broj 1 u kranjskom selu Radovici. To nikada nije bilo niti je danas po volji nekim Kranjcima. Nedavno se jedan mlađi čovek »malo preglasno« upitao: »Kako je moguće da 'tujc' (stranac, tuđinac, *prim. autora*), 'vlah' ima kućni broj 1 u Radovici«. Pokajao se ubrzo kad je shvatio da mu je taj »tujc« bio prijatelj u situaciji kad su ga i njegovi Kranjci i drugi »obilazili« i ponižavali. Takav je život!

U nastavku granice su Malo Lešće i Brezovica – vekovima i etnički i katastarski »isprepletene« sela. Gesta Brezovica–Bušinja vas–Suhor – Jugorje (prevoj Vahta) opasuje Žumberačko gorje s jugozapada. Međutim, granica i u tom delu »odseca« deo Žumberačkog gorja i preko šume Grabik penje se prema selu Popovićima. U tom delu, koji pripada Sloveniji, četiri su mešovita sela: Hrast, Škemljevac i Malinje te čisto uskočke Drage, ali i mnogobrojnija slovenačka sela i veća naselja Suhor. S obzirom da su Gorjanci strmi i krševiti, veća kranjska naselja od Vahte prema vrhu Gere su Cerovec, Dolž i Gabrje. Od Gabrja do granične tačke na Geri, sem planinarskog doma »Gospodična« i restorana »Sv. Miklavž«, nema kranjskih sela.

Od Popovića do Gere državna granica daleko zaobilazi žumberačka sela Gudalji i Gaj i obuhvata žumberačke šume i senokose. Pošto u tom delu nema naselja, nije poznato na osnovu čega i kada je tu ustanovljena granica, verovatno na osnovu katastra. Zemljište koje pripada Hrvatskoj, uglavnom nadvisuje slovenačko.

Od Gere granica ide pretežno gorskim grebenom, stručno rečeno »vodelinicom«, iznad žumberačkih sela Sopote, Kekići, Osredak, Novo Selo i Stojdraga i dalje. Zbog krševitosti Gorjanaca, veća kranjska naselja i na tom delu granice (Vrhpolje, Šentjernej i Kostanjevica) su prilično udaljenja i njima su vrhovi Gorjanaca/Žumberačke gore daleki i teško dostupni.

Granica Žumberačkog gorja između Stojdrage i Ostriža je šira u odnosu na područje na kojem žive žumberački uskoci, tako da Žumberku pripadaju brojna čisto hrvatska i pojedina mešovita uskočko-hrvatska sela.

Da raspored i gustina naseljenosti Žumberka nisu u skladu s geografskim, reljefnim i klimatskim uslovima potvrđuje i nekoliko činjenica.

Žumberačko gorje je najviše područje unutrašnje Hrvatske, u kojem su najgušće naseljeni prostori iznad 400 m, dok u drugim sličnim predelima Hrvatske područja iznad 400 m uglavnom nisu naseljena. To posebno važi za Radatovički kraj, gde su sela Gaj i Rajakovići na visini i preko 800 m.

Prema podacima iz 1881. godine, kad je ukinuta Vojna krajina pa se odlučivalo da li će Žumberak biti u sastavu Kranjske, ili će ponovo pripasti Hrvatskoj, ukupna površina Žumberka iznosila je 232,8 km kvadratnih, ili 26.960 hektara zemljišta, od čega su 55% bile šume, 16% livade, 14% pašnjaci, a svega 14% obradive površine. U to vreme u Žumberku je u 71 naselju živelo oko 10.489 stanovnika: 3.773 Rimokatolika i 6.617 potomaka uskoka, pounijaćenih pravoslavnih Srba.¹⁵

Na osnovu ovoga se može izvesti nekoliko zaključaka. Prije dosele- nja žumberačkih uskoka Kranjci su retko naseljavali Žumberak, iako je pripadao Kranjskoj. Hrvati su naseljavali samo najniže, pristupačnije i plodnije delove, u kojima su živeli još kad je Žumberak pripadao Hrvat- skoj i u kojima žive i danas. Nepristupačni, neprohodni i nenaseljeni Žu- mberak nije trebao ni jednima ni drugima. Naseljenost je u to vreme bila ionako veoma slaba, dobrim delom jer su stanovništvo na poznati način »proređivali« Turci.

Središnji ravnjak i Radatovički kraj bili su ne samo potpuno nenase- ljeni nego i teško pristupačni. Za to postoje dva neoboriva dokaza. Gde su živeli Kranjci i Hrvati, tu postoje i katoličke crkve i nazivi sela koji nisu uskočki. I obrnuto, oni uskoci, koji nisu imali sreće da dobiju opustela i ot- kupljena staništa, ili da se »uguraju« u mešovita sela s Kranjcima i Hrvat- ima, a to je bila ogromna većina, počinjali su od nule, krčili šume i trnje, probijali puteve, gradili sela i nazivali ih po svojim prezimenima, a uz njih podizali i pravoslavne crkve.

---

¹⁵ Duška Knežević Hočevar, »Žumberčani nekdanji i sedanji graničari«, Institut za slo- vensko izseljenstvo ZRC SAZU 2007, str. 26/27.

Naziv i teritorijalna pripadnost Žumberka

Bilo mi je poznato da nije baš jasno odakle potiče naziv Žumberak, kao i da se ne zna da li se ovaj kraj zvao Žumberak pa je po njemu nazvan i stari utvrđeni grad, što bi bilo logično ili je, možda, bilo obrnuto, ali se onda postavlja pitanje kako se zvao taj kraj pre izgradnje grada? Nije logično da je neko došao niotkud i nigde i iz čista mira počeo da gradi utvrđeni grad!

Kad sam došao u posed publikacije izdate povodom 700 godina prvog spominjana imena Žumberak, mislio sam da je problem rešen. Ali ne lezi vraže, samo je još zakomplikovan. Našao sam samo tekst o starom gradu Žumberku koji glasi: »Žumberak se spominje u popisu papinskih desetina iz 1269«. U popisu župa Akvilejske patrijaršije – u okviru koje je tada bio i Žumberak – na strani 36 pod br. 483 spominje se »SICHERBERCH«, što je ondašnji način pisanja naziva Žumberak«. Isti autor ponavlja i da se župa Sicherberh, to jest Žumberak, spominje i u popisu župa Zagrebačke biskupije 1334, 1339. i 1501. i time potvrđuje da nemački Sicherberh znači Žumberak.¹⁶ Ni reći više. Zbog toga nije trebalo obeležavati 700 godina imena Žumberak niti izdavati skoro beskorisnu »knjižurinu«.

Bio sam više nego iznenađen. To bi značilo da se uopšte ne zna kada se prvi put spominje naziv Žumberak, s obzirom da nemačka reč Sicherberch (nemački Ziherberh) u prevodu ne znači Žumberak, već »sigurno brdo«, s obzirom da je pridev sicher (ziher) i tada i sada, na nemačkom značio siguran, kao i da je sasvim moguće da se sadašnji »der Berg« (brdo) tada pisao »der Berch« (berh). Pored toga, u spisku se spominju županije. Nije valjda samo utvrđeni grad pripadao nekoj županiji, nego ceo kraj. To bi moglo da znači da je tada zvanični naziv bio nemački, s obzirom da su tu »carovali Nemci«, a da je naziv Žumberak, ako je i postojao, bio kolokvijalan, a upotrebljavali su ga Kranjci i Hrvati.

Milko Predović je te podatke primio »zdravo za gotovo« pa je izvesne Engelbertusa de Sicherbercha i Gerlochusaa castellanusa de Sicherberka jednostavno nazvao Engelbert i Gerloh Žumberački, i »mirna Bosna«.

---

16 »Žumberak, baština i izazovi budućnosti, zbornik u čast 700-te obljetnice prvog spomena imena Žumberak, stari grad Žumberak 1996, str. 33. i 34.

Vidljivo je i da se velikaš Nikola na jednom mestu potpisao i kao Nyckalu von Sycherberch.¹⁷ S obzirom da je taj Nikola bio gospodar grada, logično je da se naziv odnosio na grad, ali se ne kaže kako se zvao ceo kraj. Verovatno je i da se nemački naziv tada pisao različito. Ne ostaje mi drugo nego da zaključim da je sam naziv tada bio toliko (be)značajan koliko i prazno žumberačko područje u celini.

Videvši ovo pomislio sam da bi za potrebe ove knjige bilo dovoljno da jednostavno pođem od imena takvog kakvo je, ali sam shvatio da bi čitalac bio uskraćen ako ne bih ukazao na neke činjenice koje pokazuju kako se površno promišljalo i olako zaključivalo, što znači i da su mnoga današnja saznanja na klimavim nogama. Stoga sam pošao težim putem: proučio sam raspoloživo o nastanku imena Žumberak i došao do nekoliko zaključaka. Izvesno je da sama reč Žumberak nema neko značenje na kranjskom (slovenačkom) ili hrvatskom jeziku. Nemajući oslonca u svom jeziku, poreklo imena Žumberak tražilo se u nemačkom, pa i češkom jeziku, s obzirom da postoje podaci da su njegovi vlasnici bili i Česi.

Imajući to u vidu, odlučio sam da problem pojednostavim i posmatram logički. Na nemačkim kartama i dokumentima za Žumberak se koriste različiti nazivi, koji predstavljaju kombinaciju dva nemačka prideva: »schoen« (šen), što znači lep, i »sicher« (ziher), siguran, i tri imenice: »die Sichel«, srp, što bi se u ovom slučaju koristilo pridevski u smislu srpno, ili srpasto, »der Berg«, brdo, i »die Burg«, utvrđeni grad, gradina.

Nemački naziv Sichelberg (Zihelberg) značio bi Srpno brdo, što zvuči logično, jer Žumberačka gorje, s hrvatske strane posmatrano, zaista ima srpasti oblik. Međutim, naziv Žumberak sa srpnim ili srpastim brdom očigledno nema nikakve veze.

Drugi nemački naziv ima dvojni oblik: »der Sicherberg« (Ziherberg), sigurno brdo, ili »die Sicherburg« (Ziherburg), sigurni grad. Pridev siguran pre ide uz grad (utvrđenje), što je i bila njegova osnovna funkcija, nego uz gorje, što bi moglo da znači da je pre nastao grad pa je po njemu nazvano

---

¹⁷ Milko Predović, »Žumberački kalendar« 1965 Zagreb, Izdavačko-štamarsko preduzeće »Obod« – Cetinje, Kratki pregled povijesti Žumberka, str. 52.

i gorje. Ali kako dovesti u vezu nemački sicher (ziher) s »naškom« (kranjskom i hrvatskom) slovnom grupom »žum«.

Što se tiče trećeg nemačkog imena: »Schoenberg« ili »Schoenburg« (Šenberg ili Šenburg, lepo brdo ili lep grad), pridev lep bi mogao da se podjednako »prikrpi« i uz brdo i uz grad, ali ni to nema veze sa »žum«.

Postoje podaci i da su se neki vlasnici Žumberka (gore i/ili grada) zvali Soenberg (Šenberg). U Žumberku je postojalo prezime Šembrek, što opet podseća na Šenberg. Poznao sam potomke Šembreka u selu Jezer-nice. Bilo je reči da su oni nekada bili imućni, odnosno vlastelini. Smatra se da u Žumberku i danas ima potomaka Čeha, recimo u hrvatskom selu Dojutrovića ima Vrbosa, a žumberačko rimokatoličko selo Berdiki su verovatno češki Berdih (Čeh Tomaš Berdih danas jedan od najboljih tenise-ra sveta).

Dakle, ako uzmemo kao vrlo verovatno da je nemačka reč der Berg (brdo) prevodom i transformacijom postao »berk/berak«, onda smo rešili problem drugog dela naziva Žumberak. Izvesno je i da se do prvog dela naziva »žum« ne može doći transfracijom nemačkih reči Sichel (Zihel), srp, sicher (ziher), siguran, niti schoen (šen), lep. S obzirom i da slovná grupa »žum« sama po sebi ne znači ništa, najlogičnije je da je »žum« došlo od »šum«, odnosno šuma. U nekim nemačkim izvorima naziv Žumberak objašnjava se i rečju »Schumberg«, šumovito brdo, pri čemu je Schum (šum) samo nemačka transkripcija reči šuma ili šumovit.

Ne pretendujem da sam razrešio problem, ali imam osećaj da je imenom Žumberak, ipak, prvo nazvano gorje, tako što je »žum« nastalo od »šum«, odnosno od šume (pa od čega bi drugog?), a drugi deo »berak« od nemačkog der Berg (brdo). Izvesno je i da su Nemci to područje najčešće zvali Sichelberg, odnosno srpno brdo. Teško da je Žumberak ikada, posebno onako prazan i divlji pre dolaska Uskoka, nekome bio siguran, a još manje da je bio lep.

U prilog tome govori i da je šuma i na češkom šuma i da tamo ime sličnih naziva, kao Šumava. Sličnih toponima ime i na kranjskoj strani. Schoenberg (Šenberg – lepo brdo) nekada se zvala gora iznad Novog Mes-ta, a danas se zove Šumberk. Na njezinoj severnoj strani nalazi se naseobi-na koju se zove »sela pri Šumberku«, a na južnoj Gornji i Donji Šumberk.

Iznenaduje da niko naziv Žumberak ne dovodi u vezu s imenom slovenačkog grada Žužemberk, što nekako liči na »super« Žumberak.

S obzirom da Žumberak s tim imenom »živi« već sedam vekova, ostavljam problem budućim istraživačima i boljim jezičkim poznavateljima. Značajnije od imena za istoriju žumberačkih uskoka je njegova teritorijalna pripadnost, odnosno vlasništvo nad Žumberkom.

Raspoloživi, ne baš precizni, podaci kažu da su kraj oko Metlike i Črnomelja i Žumberak pripadali Hrvatskoj, kao i da su se ti krajevi već oko 1213. godine »odjelili od Hrvatskog kraljevstva« i da su ga Habsburgovci priključili Kranjskoj. Naime, Bertold Andechs-Meranski, postao je kao mlad čovek kaločki nadbiskup, a od 1209. do 1212. godine bio je i hrvatski ban, naravno u sastavu Ugarske. Kad je on 1218. postao akvilejski patrijarh (nemačko interesno područje), u njegovoj nadležnosti bio je i Žumberak. Deo Žumberka oko Kostanjevca i sela Grabarak i Rude ostala su u sastavu Hrvatske.

Žumberak je potom bio u sastavu Kranjske, a vlasnike je menjao uglavnom kroz udaje i zakupe, darovanja i ustupanja pojedinih poseda. Tako su cistercitskom samostanu u Kostanjevici prvo (1235) darovani Osredak kod Prisjeke, a 1249. godine i žumberačka sela Kravljak, Cernik, Kalje, Cerovica i Sošice. Vlasnik Žumberka bio je i koruški vojvoda Filip, a od 1286. godine Žumberak pripada austrijskim nadvojvodama, što znači Kranjskoj, koji ga izdaju hrvatskim vlastelinskim porodicama.

Vlastelini Babonići, kasnije nazvani Blagaji, dobili su upravu nad Žumberkom 1308. godine, plativši 300 zlatnih maraka. Car i kralj Maksimilijan postavio je za upravnika nekog Kristofa Gornjegrajca, a upravnik grada je 1505. godine postao hrvatski velikaš Nikola Semenić. Ivan Kobasić, kao jedan od najuglednijih plemića u Hrvatskoj krajini, želeo je Žumberak, da tu »skloni glavu« u slučaju da mu Turci zauzmu grad Brekavicu na Uni. Cilj je ostvario 1526. godine ženidbom s plemkinjom iz roda Semenića. Car i kralj Ferdinand pismeno je ozvaničio tu promenu 24.12. 1526. godine prenevši zakup na novog posednika.

Pošto su hrvatski feudalni velikaši izabrali na zboru u Cetinu, 1. januara 1527. godine, cara Ferdinanda za hrvatskog kralja i time, s obzirom da su ostaci nekadašnjeg Hrvatskog kraljevstva već bili u sastavu Ugarske,

Hrvatsku uveli u sastav Habsburške Monarhije, granica se proširile na jugoistok pa je ona i na tom delu postala granična država s Turskom. Nastali su mnogi novi i teški problemi. Trebalo je preduzeti hitne i efikasne mere, prvo za uspostavljanje kakve-takve granice, a onda i za njezinu zaštitu i odbranu.

Prva mera je bila da se preko uhoda i izviđača ojačaju već postojeće veze s hrišćanskim stanovništvom na području Bosne, koje je već više od jednog veka bilo u dodiru i sukobu s Turcima i koje se nije mirilo s tim da postanu turski podanici (raja), posebno da se odreknu pravoslavlja i prihvate islam. To stanovništvo je već dugo osećalo sve posledice turske politike »ili se skloni ili se pokloni«. Dolaskom Habsburške Monarhije na granicu s Turskom ojačala je njihova namera da (ponovo) dođu na teritoriju hrišćanske države i sačuvaju svoje slobode i veru. Turska opsada Beča 1529. godine je na drastičan način pokazala kakva opasnost pretila ne samo Habsburškoj Monarhiji nego i katoličkoj Evropi, a neuspeh Turaka kod Beča je pokazao i da bi se ujedinjenim snagama moglo suprotstaviti turskoj islamskoj ekspanziji. Pregovori su ubrzani i uskoro rezultirali dolaskom uskoka u Žumberak.

SEOBE ŽUMBERAČKIH USKOKA

Doseljavanjem uskoka u Žumberak počinje njihova skoro pet stotina godina duga istorija. Iako se na prvi pogled čini da o tome podosta znamo, objektivni istoričari su svesni da to nije dovoljno istražena tema. Poznat je istorijski kontekst, ali nedostaju mnogi podaci o toku seoba i o samim uskocima. Ipak, najveća slabost su proizvoljan pristup pojedinih autora, nesistematičnost i neke protivrečnosti i nelogičnosti.

Izvesno je da seobe žumberačkih uskoka ni u ovoj knjizi »neće da budu završene«, ali se nadam da će biti učinjen barem mali korak napred. Svestan da nisam u mogućnosti da na osnovu raspoloživih izvora i materijala napišem celovit i konzistentan tekst, odlučio sam da iznesem ono što su napisali dvojica autora, kao i da u trećem delu ukažem i na druge autore, koji se nisu celovito bavili seobama žumberačkih uskoka, ali su značajno upotpunili sliku.

Prednost sam dao tekstu Milka Predovića ne samo što je on Žumberčanin i što je, kao đakon Križevačke biskupije (eparhije), imao na raspolaganju dokumenta koja drugi nisu imali nego i zbog toga što je svoj tekst objavio tek 1965. godine, što znači da je zaista imao na raspolaganju sve što je o seobama uskoka u Žumberak do tada objavljeno. Drugi autor je pop Milan Radeka, ne zbog sistematičnosti i pouzdanosti njegovog teksta, nego zbog značajnih detalja i podataka koje je naveo. Njihovo pisanje biće dopunjeno podacima drugih autora. Opredelio sam se da napišem nešto duži tekst u kojem će se ponešto i ponoviti, jer ne želim da bespotrebno arbitriram i ocenjujem šta i kako je davno bilo?

Milko Predović o seobama žumberačkih uskoka

Osnovu za pisanje ovog dela predstavlja prilog Milka Predovića, objavljen u »Žumberačkom kalendaru« za 1965. godinu, str. 51–82.

Iako je prva seoba uskoka usledila 1530. godine, neki autori ukazuju da su prvi uskoci došli u Žumberak najkasnije 1526. godine, što po svojoj prilici nije netačno, ali je verovatnije da se radilo o prvim uhodama i izviđačima, predstavnicima budućih uskoka, koji su tajno dolazili na teritoriju Hrvatske i Kranjske i razgovarali o eventualnim seobama.

Izvesno je da su prvi uskoci došli na Žumberak s područja, današnjeg Srba, reke Unac i Glamoča, početkom septembra 1530. Bilo ih je najmanje 500 duša, a predvodio ih je sin glamočkog vojvode Vladislava Stipkovića. Velikaš Ivan Kobasić, zakupnik i upravnik Žumberka, naselio je deo ovih uskoka u jugoistočnom Žumberku, na području današnjih parohija (župa) Pečno i Grabar, da bi čuvali njegova imanja, a drugi deo je naselio oko grada Žumberka. Uskoci samci ušli su svojevolumeno i u sam utvrđeni grad Žumberak, iz kojeg se nisu dali izbaciti. Manji deo ove skupine naseljen je i na području Sošica i Mrzlog polja, uglavnom na posediima i staništima, koja su ranije pripadala cistercitskom samostanu kod Kostanjevice na Krki.

Predović kaže da ni uskoci ni njihov prijatelj Ivan Kobasić već po dolasku nisu bili dobro primljeni. Vlastela Erdedi (Erdedy) iz Jastrebarskog i rimokatolički samostani u Pleterju i Kostanjevici su se prema njima

odnosili neprijateljski. Erdedi su pretendovali na istočni, Pleterje na zapadni, a Kostanjevica na severni deo žumberačkog poseda, s obzirom da su u tim delovima imali imanja. Pleterju je, između ostalog, pripadalo i žumberačko selo Brašljevica, s devet domaćinstava (selišta). Od Pleterja su otkupljena ili oduzeta sela Osunja s 8 selišta, Stojdraga sa 7, Mali Kravljak s 2, Novo Selo s 3 i još neka pojedinačna selišta. Uskocima je pripalo i 14 manjih i 2 veća selišta u selu Liješće, ali nema podataka kome su ranije pripadala i koje porodice su se tu naselile.

Izgleda da je najviše zemljišta pripadalo cistercitskom samostanu kod Kostanjevice na Krki, s obzirom da je uskocima ustupljeno ukupno 107 njegovih selišta. Na području imanja i utvrde Mehovo, uz cestu Metlika – Novo Mesto, naseljeno je manje uskočkih porodica nego što se moglo pa je prodajom tog zemljišta kupovana zemlja u višim predelima Žumberačkog gorja.

Druga seoba uskoka usledila je već iduće 1531. godine. U Žumberak su došli uskoci s područja reke Cetine. Bilo ih je oko 1.500, a sa sobom su doveli i oko 15.000 grla stoke. Kranjski staleži su predlagali da se nasele jugoistočno od Kočevja, oko utvrde Poljana i na području reke Kupe, ali su uskoci sami došli »svojoj braći u Žumberak«. Iako je i sam car Ferdinand 24. juna 1532. naložio da se uskoci razmeste na Krasu, u Poljanama i Kostelu, oni su bili uporni i odlučni pa su ostali u Žumberku.

Ova grupu uskoka bila je, po svoj prilici, dobro organizovana, a predvodili su je četvorica poznatih vojvoda: Resan Šišmanović, Đurađ (Juraj) Radivojević, Vuk Popović i Milak Milaković (Knežičić). Šišmanović i Radivojević su 5. juna 1535. od cara Ferdinada dobili posede: Šišmanović tri poseda u Grabaru i zemljište na granici prema Turskoj, a Radivojević manji posed u Sošicama i plemstvo. Vuk Popović je i u narednom periodu bio uhoda, ali nije dobio u vlasništvo traženi Višnji vrh. Milak Milaković (Knežičić) je bio istaknuti uskočki predstavnik i pregovarač s kranjskim predstavnicima. O njima će još da bude reči, jer Šišmanović, Radivojević i Popović, ipak, nisu slavno završili.

S obzirom da je Ivan Kobasić umro 1531. godine, njegova udovica Margareta pristala je da, uz doplatu od 1100 forinti, zameni utvrdu Žumberak, za grad Gornji Mokronog, vlasništvo Ivana Pihlera, u kojem bi

se naselili uskoci. Otkupljeni su i delovi okolnih imanja i s njih iseljeni domaći kmetovi, a na njihova mesta smešteni uskoci pa su oni živeli oko grada Žumberka i na delovima susednih imanja metličke i kostanjevačke kapetanije i delovima imanja samostana u Pleterju i Kostanjevici.

U to vreme u dokumentima se spominju ova žumberačka sela: Pečno, Goljak, Drašći Vrh, Gorinja, Javor, Poklek, Sela, Kostanjevac, Cernik, Kupčina, Sopote, Sošice i Željezno. U Žumberku je tada bilo više od 350 uskočkih kuća. S obzirom da je u svakoj živelo više porodica, Milko Predović kaže da je u Žumberku bilo 6.000 do 7.000 duša, što je malo verovatno, imajući u vidu mali broj doseljenih i kratko vreme od doseljavanja.

Kad je reč o statusu žumberačkih uskoka, odnosno pravima i obavezama, Car Ferdinand je već 1532. potvrdio uskocima da uživaju dodeljene (posednute) zemlje i da svako pleme bira svog vojvodu ili kneza. Razume se da su to bile provizorne privilegije i da na tome nije moglo da ostane. Smeštaj i zemlju su tada i na osnovu te odluke dobili samo vojvode, a narod je živio na otvorenom i bez ikakve zaštite i sredstava za život.

Zbog toga je car Ferdinand doneo 5. juna 1535. godine prvi akt o privilegijama, pravima i obavezama žumberačkih uskoka. Darovao im je zemljište u Žumberku i oslobodio ih u narednih 20 godina od bilo kakvog poreza, plaćanja desetine i radne obaveze, uz obavezu da budu vojnici i na poziv pođu o svom trošku u vojsku.

S obzirom da Predović, kao i mnogi drugi autori, smatra da je tim carskim aktom udaren temelj Vojne krajine, kao specifičnoj organizaciji, ali i da postoje i drugačija mišljenja, o nastanku, značaju i razvoju Vojne krajine biće reči u jednom od narednih poglavlja.

Vojvode Vuk Popović i Đurađ Radivojević organizovali su, u rano proleće 1538. godine, treću seobu uskoka, ali je ova seoba realizovana tek u oktobru 1538, pošto ju je car Ferdinand odobrio u septembru. Milko Predović o trećoj seobi ne navodi druge podatke pa ostaje da ih potražimo kod drugih autora.

Ako o trećoj seobi nema dovoljno podataka, nesporno je da je car Ferdinand 5. septembra 1538. godine u Lincu izdao novu diplomu za uskoke kojom je potvrdio već date povlastice, odnosno proširio njihova prava i povlastice, o čemu Predović ne kaže ništa više. Razlog nije teško

dokučiti. Kao đakon u Grkokatoličkom semeništu u Zagrebu, Predović je izbegao da kaže da se privilegije odnose na Srbe, odnosno Rašćane, jer je to ključna odredba sa stanovišta istraživanja njihovog identiteta.

Zbog dužine teksta carske privilegije, ukazujem da ona utvrđuje prava i status Srba ili Rašćana u tri oblasti. Prva se odnosi na »svaku pojedinu porodicu koja će obitavati u jednoj kući, pod jednim krovom i na jednom zemljištu, da bude obavezna, u mogućnosti i da bude vredna, da neprekidno tokom 20 godina, slobodno i bez plaćanja ikakvih daća ili nameta, na našim posedima i mestima, koje im je dodelio vrhovni kapetan, živi, obrađuje takvo zemljište, odnosno daje ga na obradu, te da od toga prime svakovrsne plodove i koristi ih bez ikakve zapreke i zabrane«. Očigledno je da su uskoci, Srbi ili Rašćani, dobili na papiru dosta, a kako je to ostvarivano u praksi, videće se kasnije.

Druga oblast su prava narodnih predvodnika, vojvoda, kapetana ili knezova. Svaki koji bude imao, i dok bude imao, pod svojom komandom dve stotine ljudi dobijaće svake godine 50 rajnskih forinti.

Treća oblast se odnosi »na ono što budu zadobili ili povratili pod svoju vlast iz ruku Turaka, nevernika i večnih neprijatelja hrišćanske vere (ratni plen, *prim. autora*), sem gradova, utvrda, kaštela i kula, te kapetana i uglednih osoba (zarobljenika, *prim. autora*), što sebi stavljamo na raspolaganje, mora da bude svojina istih Rašćana«. ¹⁸ Kao što se vidi, privilegija daje pravo i na »ratni plen«. S tim da trećinu onoga što bi Srbi/Rašćani ostvarili u pohodima, u vreme kad primaju carsku platu, dužni su da daju na raspolaganje carskom blagajniku, da bi se od toga otkupljivali zarobljeni Srbi ili Rašćani, odnosno nagrađivali oni među njima koji bi se posebno istakli u borbi u interesu hrišćanske države.

Razume se, car kaže i da će ove privilegije Srbi ili Rašćani uživati samo ako i dok se bore u interesu i na način koji od njih očekuje hrišćanska država, odnosno Habsburška Monarhija. Značajno je i da car ne samo da očekuje da će vojvode i njihovo ljudstvo zasluživati dodeljene privilegije nego im stavlja u izgled i od njih očekuje da će steći i zaslužiti i nove. ¹⁹

---

18 Drago Roksandić: *Etnos, konfesija, tolerancija, Srpsko kulturno društvo »Prosvjeta«, Zagreb 2004, »Povlastica za Rašane«, str. 22/23.*

19 Iako većina doseljenike zove Srbi ili Rašani, smatram da je pravilniji naziv Rašćani, s

Predović kaže da je već u avgustu 1539. izvedena i četvrta seoba uskoka, ponovo s reke Cetine. Ti uskoci su želeli da se nasele oko Metlike, odnosno u Žumberku, ali u tome nisu uspjeli, s obzirom da je car Ferdinand 13. oktobra 1540. naredio da se oni nasele bliže granici s Turskom, oko Ogulina i Modruša. Uskoci su se protivili, ali su na kraju morali da popuste. Međutim, nisu dugo ostali na području Hrvatske – većina se u zimu 1542. i naredne 1543. godine ponovo vratila u Tursku. Predović kaže da drugačije nije moglo ni da bude. »Pre dolaska obećavana su im brda i doline, a kad su došli potucali su se od nemila do nedraga i nije im dozvoljeno da se nasele u Žumberku, gde su očigledno živeli njihovi srodnici«.

S obzirom da je često dolazilo do sukoba između uskoka i starosjedelaca nastanjenih oko grada Žumberka, nadležni u Kranjskoj predložili su da se od Ivana Pihlera otkupi i preostali deo imanja i sam grad i da se predaju licu koje bi bilo imenovano kapetanom i koje bi živelo u gradu i među uskocima. Car je prihvatio taj predlog i u jesen 1540. godine za prvog žumberačkog kapetana imenovao Bartola Ravena (Bartolomeja Ravnikara), koji je ostao na toj dužnosti do 1543.

Time su uskoci dobili neposrednu vojnu vlast. Bio je to značajan i po mnogo čemu prelomni momenat ne samo za žumberačke uskoke nego i mnogo šire. U nadležnosti kapetana bila su sva uskočka pitanja i problemi, od smještaja i unutrašnjih odnosa i života do vojnog organizovanja i borbenog angažovanja, posebno sprečavanje da Turci među njih ne ubacuju uhode. Imenovanjem kapetana uvedena je i prva poštanska služba, Metlika–grad Žumberak.

Žumberak je postao kapetanija, a kapetan prva i jedina vojnička vlast nad uskocima. Valja naglasiti da se naziv kapetan ne odnosi na vojni čin, nego na upravnu funkciju i vlast, pri čemu je kapetan-upravnik mogao da bude i pukovnik po činu. Žumberački uskoci su postali prvi graničari, a vojnički organizovani Žumberak osnova i obrazac za uspostavljanje, organizaciju i funkcionisanje Vojne krajine. Najposle, privilegije, prava i obaveze, koje su izborili i dobili, a u narednom periodu branili i

---

obzirom da dolazi od srednjevekovne srpske države Raške i da ih latinski izvori zovu »Rascianima«, što je bliže Raščanima nego Rašanima.

odbranili, od tada su tražili svi drugi uskoci koji su iz Turske dolazili na područje Habsburške Monarhije.

Na saboru u Bruku (Bruck) 1578. godine Žumberak i Slunj sjedinjeni u tzv. Veliku žumberačku kapetaniju, potčinjenu komandantu novoizgrađenog utvrđenja, grada Karlovca. Veliki kapetan je boravio ili u Žumberku ili u Slunju, a neposredni vojni starešina u Žumberku bio je po činu obično kapetan, natporučnik ili vicekapetan. Žumberak je ostao kapetanija sve do reforme Vojne krajine 1746. godine, od kada su osnovu organizacije Vojne krajine činile regimente (pukovi).

Žumberak je pripadao Slunjskom puku (regimenti), a njegovi vojnici-krajišnici bili su organizovani u 11. i 12. četu (kompaniju). Sedište (komanda) 11. (Oštrčke) kompanije bilo je u Kostanjevcu, a 12. (žumberačke) u Siječevcu, a kasnije u Kalju. Selo Kekići i istočna sela pripadali su 11, a zapadni deo Žumberka 12. kompaniji. U sedištima (komandama) kompanija nalazile su se kasarna i druge pomoćne vojne zgrade. Zbog velike udaljenosti te slabih puteva i veza među naseljima, na području svake kompanije nalazile su se dve pomoćne komande (oficirske stanice). Pomoćne komande 11. kompanije bile su Sošicana i na Malincima (Dvoru), a 12. u Mrzлом polju i Kupčini. Na Budinjačkom polju nalazio se zajednički poligon (vežbalište) obe kompanije, a po potrebi i 4. slunjskog puka.

Valja istaći da ova reforma nije bila dobro primljena i da je izazvala nezadovoljstvo i pobunu u celokupnoj Vojnoj krajini pa i u Žumberku. Cilj reforme bio je da se Vojna krajina »vojnizira« u smislu organizacije i discipline, da se ograniče do tada stečena prava graničara, slobodnih vojnika, pre svega da se, postavljanjem nemačkih oficira i uvođenjem nemačkog jezika kao komandnog, ograniče uloge i nadležnosti izabranih vođa (vojvoda i oficira).

S obzirom da su starosedeoći Žumberka, rimokatolici, bili kmetovi na vlastelinskom i dobru grada Žumberka te na obližnjim dobrima Kostanjevac, Oštrc, Sošice i Kupčina, krajiški, slobodan status, nazvan zbog toga i »vlaški status«, koji su izborili žumberački uskoci, postao je i u narednom periodu bio osnovni uzrok međusobnih krvavih sukoba. S obzirom da uskoci i pre dolaska u Žumberak nisu hteli da budu turski podanici i raja, oni nikada nisu prihvatili da budu potčinjeni i da imaju obaveze ni prema kranjskoj i hrvatskoj vlasteli i rimokatoličkim verskim vlastima.

U narednim vekovima ti sukobi su se razrešavali na različite načine. Habsburška Monarhija gledala je svoje opšte političke i vojne interese i prema uskocima postupala zavisno od tog koliko su joj bili potrebni u konkretno političkoj i vojnoj situaciji. Kranjska i hrvatska vlastela te Rim, posebno zagrebački biskupi, nisu razumeli niti su se interesovali za opšte interese. Oni u svojoj sredini nisu trpeli narod koji se od njih razlikuje u verskom i svakom drugom pogledu i od kojeg nemaju nikakvih primanja. Slobodan, to jest »vlaški status« je i osnovni razlog što su žumberački i svi drugi uskoci nazivani Vlasima i u etničkom smislu.

1543. godine car je postavio Ivana Verneka za drugog žumberačkog kapetana, koji je na toj dužnosti ostao do 1546. U ratno vreme bilo je predviđeno da se angažuje 600 uskoka, a u stalnu vojnu službu primljeno je prvih 200 uskoka, koje Predović naziva »hrišćanskim Martolozima«. Oni su trebalo da budu »protivteža turskim Martolozima«, hrišćanima u turskoj službi koji su bili posebno vešti i opasni jer su ne samo poznavali jezik, nošnju i običaje stanovništava i krajeve koje su napadali i pljačkali nego su tamo, neretko, imali i rodbinu i prijatelje. Mislim da ovo izjednačavanje vojnika Žumberčana s turskim Martolozima nije najprimerenije.

Kad su vlasnici selišta na području Žumberka dobili u zamenu otкупljene posede i vlastelinstva Mehovo, mnoge uskočke porodice su preseljene na područje Žumberka, gde je tada (orjentirno, pre 1548. godine) u Žumberku bilo oko 200 uskočkih zadruga s 350 kuća, u kojima je živelo više srodnih porodica (4–5) pa Predović zaključuje da je u Žumberku bilo 6 do 7 hiljada uskoka. Poređenja radi, ukazujem na dva srodna podatka. Prvi, da je »godine 1534. u Žumberku, u više od 350 zadruga ili kuća, bilo barem 4.000 ljudi« i drugi da su, prema popisu iz 1737, bila u Žumberku 44 sela s 539 kuća.²⁰ Ovi podaci, iako možda nisu potpuno tačni, doprinose da se stekne realnija slika o doseljavanju i životu žumberačkih uskoka, ali i o različitoj interpretaciji nekih podataka i događaja iz tog vremena.

Već 1545, u odbrani Zagreba od turske vojske pod komandom Ulambega, učestvovala je četa Žumberčana. U izveštajima stoji da su to bili izvanredno hrabri i izdržljivi borci.

---

²⁰ »Zbornik Žumberak-Gorjanci (1941-1945)«, Dolenjski muzej, Novo Mesto 2004, str. 67.

Ivan Lenković postavljen je u maju 1546. za trećeg žumberačkog kapetana. On je, pre i bolje od drugih, poznao, razumeo i cenio uskoke, i kao ljude i kao vojnike pa je tu dužnost obavljao sve do 1557. Kapetan Lenković je do jula 1548. godine, zamenom i otkupom obezbedio nova brojna staništa za uskoke, s ciljem da ih razmesti po celom Žumberku i da uskočke porodice iz okolnih kranjskih krajeva preseli i koncentriše u Žumberak. U tome je imao podršku cara Ferdinanda koji je bio upoznat s uskočkim vojničkim vrlinama.

U Žumberku je tada bilo oko 200 uskočkih zadruga, a 1551. vojnički je bilo organizovano 315 uskoka, čija je ukupna plata bila 3.025 forinti. Očigledno je da Predović misli na popis Srba Žumberčana iz 1551. godine, o kojem će biti reči kasnije, ali to ne navodi jer ponovo nije želeo da spominje Srbe Žumberčane. Bila bi to za njega »teška greška«, ali mnogo manja i lakše razumljiva i oprostiva nego izbegavanje da se napiše istina.

Žumberčani su tada služili u sastavu stalnih posada u Bihaću, Ogulinu, Slunju, Ostrožcu, Cazinu i Drežniku, a najčeće su izvršavali posebne i opasne vojne zadatke, kao uhode i izviđači na turskoj teritoriji, s ciljem da se prikupe podaci o stanju i kretanju turske vojske.

Godina 1556. bila je značajna za žumberačke uskoke jer im je nadvojvoda Karlo, regent unutrašnjih austrijskih pokrajina, u junu potvrdio privilegije, prava i obaveze i pre isteka perioda od 20 godina. Nadvojvoda je nekim vojvodama isplatio i njihova redovna i dodatna primanja. Te godine imenovan je i novi, po redu četvrti kapetan, Gašpar Rab (1557–1565). Žumberčani su učestvovali i dali značajan doprinos pobedi nad Turskom vojskom Ferhatpaše 1557. kod Svete Jelene.

Odnos poverenja između bečkog dvora i žumberačkih uskoka posebno je ojačao za vreme cara Maksimilijana (1564–1576). On je vojvodama Vranešu Badovincu, Radonji Bastašiću i Radiću Vignjeviću isplatio po 100 forinti i dodelio im plemstvo, a uskocima-vojnima isplatio ukupno 400 forinti. U avgustu 1569. car Maksimilijan je dodelio plemstvo i vojvodama Radmanu Vučetiću, Ivanu Herakoviću, Vukcu Višeslaviću, Đurađu Bataloviću i Vujici Marinkoviću, mnogima potvrdio pravo na zemljište, odobrio sredstva za kupovinu novog zemljišta, a primio je i uskočke poslanike.

Franjo Ungnand spominje se kao peti uskočki kapetan (1565–1570). Pod šestim kapetanom Josipom Turnom (1570–1573) uskoci su učestvovali u razbijanju Gupčeve bune, iako ima podataka da je Ilija Gregorić, zamenik Matije Gupca, bio Žumberčanin.

Više od stotinu Žumberčana stradalo je ili odvedeno u zarobljeništvo u izgubljenoj bici kod Budačkog, u septembru 1575. »Kranjski plemić Kristof Gal biješe obiedio (optužio, *prim. autora*) Žumberčane da su vjeru prelomili i smjerali nakon poraza pobjeći u Tursku, ali je tu klevetu kapetan Turn svečano odbio«. ²¹

Da nisu opovrgnute neistinite optužbe, imalo bi to dugoročne i nesagledive posledice ne samo za žumberačke uskoke nego i za uskoke u celini, a to znači i za Vojnu krajinu i za sve što je vezano za takav oblik vojnog odbrambenog organizovanja. Žumberčani su se na najbolji način iskazali i odbili sve optužbe kad su »značajno doprineli porazu Turaka 1578. kod Drežnika«.

Godine 1578. Ivan Auersperg je imenovan za šestog žumberačkog kapetana. Vojnička služba Žumberčana bila je teška i naporna, posebno dugi marševi i nošenje vojne opreme i hrane. Ivan Auersperg razrešen je, na svoj zahtev, kapetanske dužnosti, a na njegovo mesto imenovan je njegov rođak Vuk Engelbert Auersperg (1580–1587).

Nije sasvim jasan podatak prema kojem je, od 1584. do 1588, žumberački husarski uskočki kapetan bio vojvoda Radul Daja Vuković. Predović misli da su u to vreme bila dvojica kapetana, što nije logično jer on još jednom spominje Radula Daju Vukovića, ali tada kao vicekapetana 1604. godine. Mislim da je Radul Vuković, sin Daje Vukovića, bio ili kapetan po činu, ili zamenik žumberačkog kapetana. U svakom slučaju Auersperg i Vuković su komandovali delom vojske koja je 1584. teško porazila Turke kod Slunja.

Grof Petar Erdedi (Erdoedy) postao je 1587. deveti, kapetan. Pored Radula Daje Vukovića, u to vreme spominju se i vojvode Vraneš Latinčić, Ivan Čujičić, Vojo Garapić, Mikula Hraplinović, Vujica Popović i Miloš Grubačević. U čuvenoj bici kod Siska, u junu 1593. godine, od oko 5.000

---

²¹ Radoslav Lopašić, »Oko Kupe i Korane«, Zagreb 1895, str. 96.

vojnika navodno je bilo 500 Žumberčana, dakle svaki desti. Hrišćanska vojska, iako malobrojnija, katastrofalno je porazila znatno brojniju tursku vojsku zloglasnog Hasan-paše Predojevića. U odsudnom trenutku Žumberčanima je naredeno da zauzmu most na Kupi i Turcima preseku odstupnicu. Žumberčani su taj zadatak uspešno izvršili, naneli Turcima velike gubitke, ali su podneli i najveće žrtve. Veći broj Žumberčana se utopio i više stradao od ogromne mase Turaka u bekstvu, nego od njihovog oružja.

Poslednji kapetan u 16. veku, Kristof Obričan, imenovan je na tu dužnost 1579. i obavljao je do 1601. godine. Obričana je nasledio Nikola Gregorijanac koji je na dužnosti kapetana bio do 1609. godine. Predović nije baš jasan kad piše da je Obričan ponovo bio kapetan nekoliko meseci 1609. i da ga je nasledio Ernest Paradajzer (Paradeiser). Predović navodi da je Paradajzer 1612. godine ubio žumberačkog vojvodu Vujicu Herakovića, što potvrđuju i drugi izvori. Kapetani su bili i Rudolf Paradajzer (1627–1647) i Ivan Ernest Paradajzer (1661–1687).

Godine 1612. potvrdu za posedovanje imanja u Sopotima tražili su Gvozden i Rade Smičiklas. U vojnu službu u martu 1616. godine uzeto je oko 500 uskoka, na čijem je čelu bio kapetan Juraj Vivo, s kojim Žumberčani nisu bili zadovoljni pa su ga u maju 1620. ubili. Da li je tačan podatak o tako velikom broju primljenih u vojnu službu, teško je pouzdano utvrditi jer nije naveden izvor, ali bi bilo pogrešno ako bih izostavio taj podatak.

Godine 1623. su, kao brabri i vešti ratnici, nagrađeni Vujica Badovinnac, Mihajlo Hranilović i Mihajlo Radišić. U narednom periodu, do 1636. godine imanja su dobili: Ivan Vujičić po pola imanja u Malom i Velikom Liješću; Vukman Pavijanović (ne zna se gde); Pavle Čolnić i njegova braća Matija, Gavrilo i Juraj u Tupčini; Gavrilu Čolniću dodeljeno je zemljište koje je posedovao Vraneš Garapić; Mirku, Manojlu i Nikoli Kneževiću dodeljeno je zemljište Gornji Vitunj. Molbe za dodelu zemljišta podnosili su i Ilija Dučić, Vuk Paunović i Rade Popović.

Na osnovu tih podataka vidljivo je da su posedi dodeljivani i da su se uskoci dugo smeštali u severoistočnom i jugoistočnom delu Žumberka. Jedina darovnica u Radatovičkom kraju odnosi se na Mirka Goleša u Golešima, odnosno Malom Lešću, i na Ivana Vujčića u Velikom Liješću, i to tek 1630. godine.

Podatak da je 1689. u Žumberku »bilo barem 1.000 kuća, u kojima je živjelo barem 12.000 duša«, je malo verovatan, ali je koristan radi poređenja s drugim podacima koji se odnose na to vreme.

Milko Predović se pozabavio i opšte omiljenim pitanjem dodele plemstva vojvodama i istaknutim licima u borbi protiv Turaka i za druge zasluge. Posebno je interesantan podatak naveden na str. 66: »Zbog zasluga kralj je Ferdinand II uzdigao u red plemića kraljevine Ugarske Ivana Preradovića i njegovu braću Grdinu, Hranju i Radula Preradovića, drugačije Bulić, i Wina Preradovića, drugačije Sekulić. To su pređi Hrvatskog pjesnika Petra Preradovića. Sela Sekulići i Bulići nalaze se u župi Radatovići u Žumberku«.

Predović je napisao i da je »ratni savet u ferbruaru 1639. caru preporučio decu Ivana Preradovića«, a ranije je spomenuo i Dimitrija Preradovića. Pored toga, na strani 189. »Žumberačkog kalendara« za 1968. piše i da je »Dušan Preradović, sin pjesnika Petra Preradovića, kasnije pomorski časnik, pisao o žumberačkom porijeklu Preradovića«, ali nije naveden izvor. Ovo navodim jer i drugi autori misle da je Petar Preradović žumberačkog porekla pa ću se pozabaviti i njihovim pisanjem kako bismo bili bliži istini. Ako Petar Preradović nije žumberačkog porekla, »svojtatanje« bi bilo ružno i istoriografski nedozvoljivo.

Plemstvom Žumberčana u istom »Žumberačkom krijesu« (str. 83-92) celovitije se bavio i Bartol Zmajić. On navodi da su 32 pojedinca ili porodice žumberačkih uskoka dobile plemstvo, počev od 1567. do 1915. godine. U drugoj polovini 16. veka plemstvo je dobilo devet pojedinaca: Vraneš Badovinac, Radojica Bastašić, Juraj Batalović, Grgur Gvozdanović, Ivan Heraković, Vujica i Vuksan Marinković, Radić Vignjević, Vukac Višošević i Radman Vučetić, što bi značilo da je Vujici i Vuksanu Marinkoviću dodeljeno jedno plemstvo.

Tokom 17. veka plemstvo je dobilo još osam uskoka. Kao prvom, »plemstvo je 26. VII 1626. dodeljeno Ivanu Preradoviću, te njegovoj braći Grdini, Hranji, Radulu, zvanom još Bulić, te Vinku, zvanom Sekulić. Od tih žumberačkih Preradovića jedna se je grana preselila u Grabrovnicu kod Grubišnog polja gdje se rodio hrvatski pjesnik Petar Preradović«.

Ni Predović ni Zmajić ne navode odakle im ti podaci, posebno o žumberačkom poreklu Petra Preradovića, kao i o neobičnim imenima kad su u pitanju Žumberčki uskoci (Grdina, Hranja), posebno da se Radul zvao još i Bulić, a Vinko Sekulić.

U 17. veku, pored Ivana Preradovića i njegove sporne braće, plemstvo su dobili i Krsto Delišimunović, Krsto (Franjo) Delišimunović, Vuk Delivuk, Ilija Domitrović, Juraj Hranilović, Ivan Preradović i Vinko Sekulić. U 18. veku plemići su postali još trojica: Toma Bubanović, Vid Gvozdanić i Nikola Paunović, a najviše u 19. veku, čak deseterica: Vid Badovinac, Nikola Badovinac, Mihajlo Garapić, Juraj Milić, Franjo Radić, Marko Rajaković, Sebastijan Rušnov, Dane Šajatović, Filip Šimrak i Franjo Zoretić. U 20. veku, 1915. plemstvo je dobio Franjo Zoretić II.

Uočio sam da je u spisak »plemenitih« Zmajić uvrstio i Petra Petretića (zagrebačkog biskupa), iako i sam kaže da nema podataka da je bio plemić. Među 32 grba svrstao i grbove Andrije i Ivana Kobasića, iako su oni bili hrvatski plemići. Među grbovima je i grb Đure Smičiklasa, ali nje ga nema u spisku plemenitih?

Manje je značajno da li su svi podaci tačni, da li je naveden neko ko nije dobio plemstvo, a izostavljen onaj koji ga je dobio, da li su tačno navedena lična imena i godina dodele. Interesantno je, poznavajući raspored prezimena žumberačkih uskoka, da je plemstvo većinom dodeljivano uskocima u istočnom delu Žumberka, gde su se prvo naseljavali i gde su vojvode i drugi narodni predvodnici prvi dobijali i selišta.

Tako je od kada je sveta i veka, kaže se u narodu, a važi i ona da je bog prvo sebi stvorio bradu. Plemstvo su iz zapadnog dela Žumerka, Radatovičkog kraja, dobila samo petorica: Vraneš i Vid Badovinac, Nikola Paunović i sporni Preradovići, odnosno Bulići i Sekulići, pri čemu Vinko Sekulić ima grb, a Preradović (Bulić) ga nema pa bi i to trebalo uzeti s rezervom.²²

Iako je Milko Predović mogao da napiše više, posebno značajnih podataka koji su pod kontrolom crkvenih krugova, i ovo je dragoceno jer je time otvorena »Pandorina kutija«.

---

22 Grb i dokumenat o plemstvu Vinka Sekulića čuvaju i pokazali su mi ga njegovi potomci u Splitu.

Milan Radeka o seobama žumberačkih uskoka

Ako bismo se oslonili samo na pisanje Milka Predovića, slika o seobama uskoka u Žumberak i o njihovom životu u 16. veku bila bi suviše ružičasta i nerealna. Iako tekst Milana Radeke nije sreden i uvek jasan, ne sme se zanemariti da je Radeka pisao na osnovu obimne literature i da je naveo niz korisnih podataka.

Radeka smatra da je 1538. značajna jer je doseljenicima prvi put izdat pisani dokumenat o privilegijama, kao Raščanima, odnosno Srbima, što se u dokumentu više puta ponavlja. To hrvatskoj politici i historiografiji ne odgovora pa dr Roksandić kaže da je »hrvatska strana istraženosti ovog problema ostala na niskoj razini, a najmanje se zna o samim tim Srbima/Raščanima u 16. stoljeću« (str. 20).

U vezi sa samim seobama, Radeka ne pomaže mnogo. Naprotiv, iznosi da su seobe počele 1530, a nastavljene 1533, 1538. i 1541, čime unosi izvesne nejasnoće jer već u narednom pasusu govori o seobi 1.000 uskoka 1531. godine, što se svakako odnosi na drugu seobu. General Ivan Kacijaner obavestio je cara Ferdinanda 1531. godine da je na teritoriju carstva prebeglo 1.000 Turaka i da bi oni mogli da budu »od koristi celokupnom kršćanstvu« jer bi se pomoću ovih Turaka i njihovih sposobnosti možda mogla osvojiti kraljevina Bosna. Na području Kastela i Poljana nema više od pet naseljenih selišta, a moglo bi se smestiti do 2.000 Turaka. Sa sadašnjim vlasnicima tih zemljišta trebalo bi urediti da ne bude sporova.

Kad se ovo pročita nameće se utisak o nedozvoljivoj proizvoljnosti, utoliko pre što je u pitanju poznati general, za kojeg se ne bi moglo reći da je imao negativan stav prema uskocima. Za njega su potencijalni doseljenici, uskoci, Turci i on to više puta ponavlja. Uveren sam da će se čitalac priseliti šta smo do sada rekli o Vlasima i Ilirima. General Kacijaner je morao da zna da je njegov car veoma dobro znao o kome se radi!

Neobična i nerealna je i Kacijanerova procena da bi ti Turci mogli osloboditi kraljevnu Bosnu, kao i da ime praznih mesta za smeštaj 2.000 ljudi. Posebno se nameće pitanje zašto bi uskoci, ako su Turci, oslobađali Bosnu, kad su je oni, kao Turci, osvojili?

Radeka piše i da je Nikola Jurišić doveo iz Bosne 600 porodica 1535. godine. Deo je smešten na zemljištu oko grada Žumberka, a ostali »na planini«, na zemljištima samostana Pleterje i Kostanjevica, kao i na zemljištu grada Mehovo, izvan Žumberka. Možemo samo da se upitamo koja je to seoba?

Radeka iznosi najviše podataka i upotpunjava sliku o trećoj seobi, 1538. godine. Uskoci su došli s reke Cetine, a seobu su organizovali i pripremali vojvode Vuk Popović, Resan Šišmanović i Đurađ Radivojević. Uskoci su dugo otezali s polaskom jer su znali kakve su teškoće imali njihovi sunarodnici i rođaci. Ipak, u leto 1538. javile su vojvode Radoje Klisović, Pavko Karanović i vojvoda Stepan barunu Turnu da su spremni da pređu s 500 duša, a da vojvoda Ivan Pejak želi da pređe sa svojom grupom od 150 duša. Seoba je obavljena u jesen, a prihvati i obezbeđenje na granici organizovali su ban Petar Keglević i grofovi Frankopani, Zrinski i Blagaji. Podatak o vojvodi Ivanu Pejaku i njegovoj grupi od 150 duša verovatno znači da su se, zajedno ili paralelno sa Srbima ili Raščanima, pravoslavicima, iz Turske preseljavali i Hrvati, rimokatolici, ali ne znamo gde su se tačno naseljavali. Neki podaci ukazuju da su oni bili smešteni oko Ribnika, Ozlja, možda i u Vivodini?

Iako je car Ferdinand izjavio da rado prima uskoke, njihov smeštaj je trajao godinama i bio sve samo ne organizovan i prijateljski. Bilo je mnogo prepiske, pregovora, sukoba pa i uskočkih pobuna. Uskoci su živeli od svojih zaliha stoke, skromne pomoći u žitu, plena otetog u vojnim pohodima (četovanjima) protiv Turaka pa i otimanja od domorodaca. Kad se takvo stanje i poteškoće više nisu mogle podnositi, uskoci su se otrgli kontroli i delovali samovoljno i nasilno. Nasilje je poprimilo velike razmere. Haralo se po Žumberku, ali još više izvan: Sveta Jana, Jaska, Podgorje, Prilisje, Okić, Lipovac, Metlika, Mehovo, Pleterje. Otmeno je seno, stoka, konji, svinje, vino, imovina i novac, a bilo je i otmica ljudi.

U dokumentima su navedena imena opljačkane vlastele i posednika, ali Radeka navodi samo neke predvodnike i izvršioce: Resana Šišmanovića i njegove, Vuka Popovića, Severovića, Vučkovića, Radoja Kordića, Radu Karavajsa, Marka Haralović, Pavka Hodanovića, Pavla Fahočića i uskoke Cvetka, Dragića, Stanka i popovog nećaka Nikolu. Dakle, uglavnom poznata lica i imena.

Autor piše i da su u šupljem stablu kod kuće Resana Šišmanovića nađena dva ljudska kostura, što nisam našao kod drugih autora. U vezi s tim pljačkama, general Nikola Jurišić odredio je komisiju (Erazmo Šajer, Erazmo Obričan i Ivan Vernek), s ciljem, da se utvrde štete i kazne počinioci, ali je Obričan odbio da prihvati taj zadatak.

S obzirom da se granica s Turskom lako prelazila u jednom i drugom pravcu, uskoci su, poznavajući zemljište i svoje sunarodnike, prijatelje i rođake, samo u jednom pohodu (četovanju) na tursku teritoriju do reke Sane oteli i doveli plen od 2.000 ovaca, 80 goveda 50 konja i 50 zarobljenika. Martin Gal je javio iz Bihaća da je uskok Petar Radivojević bio s četom deset dana u Turskoj, da je u Udbinu doveo 100 konja, uhvatio vezu s nekim uskocima i doneo obavještenje da Turci neće upasti u Krajinu. Ubrzo se takvo stanje na granici više nije moglo kontrolisati pa su se neki uskoci vratili na područje Turske. Nije se znalo ko, šta, za koga ili protiv koga radi.

Međusobno poverenje vlasti i uskoka je oslabilo, a stanje postajalo sve gore. Kad su u leto 1542. skakavci pojeli letinu i travu, uskoci su se u jesen otvoreno pobunili. Vođe su bili Vuk Popović, Jovan Vlah i Đuro Radivojević. Kapetan Ivan Vernek izvestio je da još ima svega 1.000 uskoka sposobnih za borbu i ukazao da na njega i uskoke niko ne obraća pažnju, »pa ovi ubogi đavoli, siroti, bjedni i pregladneli, kuda će nego da natrag uskoče«. Uskoci su zapretili i da će se iseliti u Ugarsku i priključiti čuvenom srpskom vojvodi Mitru Bakiću.

Vlast je bila zaprepastena pa je odlučeno da se odbegli vrata, a s pobunjenicima da se postupa blago. Međutim, okolna vlastela i kmetovi (kmet popa iz Vinice i Semenićev kmet) su ocenili da je došao trenutak da se osvete uskocima. Njih stotinu napali su uskoke, nekolicinu su ubili, a oteli su nekoliko stotina grla stoke. Po naređenju Nikole Jurišića, uhvaćena su i kažnjena četvorica napadača iz Metlike i Črnomelja, i četvorica kmetova grofa Vuka Frankopana, a uskocima je nadoknađena šteta.

Na sastanku u Ptujju uskočki kapetan Ivan Vernek, ban Nikola Šubić, Ivan Ungnand i vrhovni zapovednik Turn odlučili su da se prema uskocima preduzmu odlučne mere. Nekoliko pobunjenika je ubijeno u Črnomelju, a vođa Đurađ Radivojević bačen je u Ljubljani u tamnicu. Odbegli Vuk

Popović i Jovan Vlah ucenjeni su sa po 300 dukata. S obzirom da je Vukova žena ostala u Žumberku, uspostavljena je s njima veza, s ciljem da se vrate, što su oni odbili, ali su tajno dolazili u Žumberak. Prilikom jednog tajnog dolaska s 50 svojih pratilaca, presretnuti su i razbijeni. Vuka Popovića je na Kupi uhvatio Vuk Frankopan, a Jovan Vlah je uhvaćen kod Bihaća. U tamnici u Ljubljani Popović i Vlah su opravdavali sve svoje saučesnike, sem Đurađa Radivojevića, jer su smatrali da ih je on izdao. Vuk Popović, njegov brat i Jovan Vlah²³ s još dvojicom saučesnika su ubijeni, ali su njihova imanja ostavljena porodicama.

Vuk Popović je bio »rodeni« izviđač i obaveštajac, prvo u službi kapetana Ivana Pihlera, a zatim bihačkog kapetana Erazma Turna. Prijatelje, rodbinu i poznanike na turskoj teritoriji vešto je koristio za izvršavanje svojih zadataka. Iako mu je osnovni zadatak bio preseljavanje novih uskoka, bio je aktivan i kad su se pojedinci i grupe uskoka, zbog nezadovoljstva i iz drugih razloga, potajno vraćali na tursku teritoriju. Za posao izviđača bio je dobro plaćen. Postoji podatak da je samo 1540. godine dva puta primio po 20 dukata.

Tako je završio Vuk Popović, najpoznatiji, a možda i najprotivrečniji uskočki vojvoda. Nema sumnje da je Vuk Popović, barem u prvo vreme, bio u službi Habsburške monarhije, ali i odan interesima svog naroda. Ipak, negde između poteškoća i interesa njegovog naroda, njegovih ličnih interesa i interesa njegovih nalogodavaca nije se snašao. Vuk Popović samo jedan od mnogih takvih primera.

Izviđanje i obaveštavanje o namerama i pokretima Turaka bila je opasna delatnost i stalna dužnost Žumberčana na području Slavonije, Bosne i Like. Od opasnosti da se padne u ruke Turaka ništa manja nije bila ni opasnost da se posumnja da izviđači održavaju i veze s Turcima, što se dogodilo Blažu Radinoviću. Pošto je osumnjičen i uhapšen 1556, njegova dalja sudbina nije poznata.

Situacija se postepeno normalizovala pa je 1556. na vojnoj vežbi u Bihaću učestvovalo 300 Žumberčana, a iduće godine vojvodama Vranešu Badovincu, Radonji Bastašiću i Radiću Vujeviću je dodeljeno plemstvo i

---

23 Ima osnova da se posumnja da se Jovan prezivao Vlah, već da je tako nazvan.

odobreno 100, a uskocima 400 forinti, kao naknada za štetu koju su im počinili Turci.

Plemstvo je 1569. dodeljeno i vojvodama Radmanu Vučetiću, Jovanu Herakoviću, Vukcu Višeslaviću, Đuri Bataloviću, Silvesteru Juriću i braći Vujinu i Vuksanu Marinkoviću. To je, navodi Radeka, bio način da se vode što tešnje vežu za carsku vlast i planove.

Žumberčani su 1573. učestvovali u gušenju Gupčeve bune i po surovosti nadmašili i plemićku vojsku. Radeka kaže da su »uskoci protiv pobunjenika bjesnili gore nego Turci i gore nego plemićka vojska, tako da se zgrozio i sam njihov kapetan Josip Turn«.

Problemi i nezadovoljstvo među uskocima ponovo su rasli. Bili su prisiljeni da zarađuju i kao radnici, na primer na utvrđivanju Brinja i probijanju šumskih puteva. Međutim, kad je ukinuta plata za 50 konjanika, broj plaćenih vojnika sveden na 200, a broj stanovnika se povećao, uskoci su 1592. zatražili da se sve vrati u prethodno stanje i da im se dodeli još zemljišta. Kapetan Erdedi je podržao molbu i prosledio je načelniku Kranjske Kizelu, a ovaj je zatražio da dođe uskočka delegacija. Molbu su ćirilicom potpisali Radul Vuković (sin vojvode Jovana Daje Vukovića), Vraneš Latinčić, Ivan Čujičić, Voja Garapić, Mikula Hraplinović, Vujica Popović i Miloš Grubačević. Posle razgovora, Kizel je zapisao da su uskoci »postojani, verni, časni, ispravni i uporni u službi, ali se stanje nije mnogo poboljšalo, pa preti opasnost da Turci prevedu neke uskoke na svoju stranu«. Zbog toga su iduće godine Radul Vuković, Ivan Čujičić i Voja Garapić posetili i nadvojvodu u Gracu. Jedina dogovorena konkretna mera je bila da se dodatnih 100 uskoka primi u stalnu vojnu službu.

I Milan Radeka iznosi podatak da je car Ferdinand II uzdigao u red plemića i izvesnog Ivana Preradovića i njegovu braću Grdinu, Hranju, Radula i Wina i tvrdi da su to »pređi hrvatskog pjesnika Petra Preradovića«.

Očigledno je da je Milko Predović od Radeke preuzeo podatka da je kapetan Ernest Paradajzer ubio žumberačkog vojvodu Vujicu Herakovića. Međutim, ni Radeka nije naveo razloge, iako se radi o krupnom događaju, s obzirom da je bilo žestokih nesporazuma između uskoka i njihovih oficira. O ubistvu kapetana Juraja Viva, Radeka piše da su ga Žumberčani bacili kroz prozor grada Žumberka i da je glavnim krivcem proglašen Žu-

mberčanin Dane Despotović, koji je i sam bačen kroz isti prozor. Međutim, iz drugih izvora imamo i podataka da se to dogodilo u okviru velike uskočke pobune 1621. godine, koja je imala i socijalni i verski karakter, odnosno da je uzrokovana i prvim pokušajima unijaćenja, kao i da su pobunjenici na mesto Viva postavili Danila Despotovića, rodnom iz Sošica.

A da s kapetanom Paradajzerom nije sve bilo u redu, potvrđuje i tužba poručnika Petra Hranilovića. »Paradajzer sve radi na svoju ruku, ne brine za službu, prima ovcu od onih koji izbegavaju službu, za 100 forinti daje zemlju nemarnima, one koji pogreše on potpuno opljačka, retko je na svom mestu, pa carska služba trpi« itd.

Petar Hranilović je bio u pravu. Istraga je pokazala da je Slunj potpuno zapušten i izložen napadima Turaka, da je neki Teslić, očigledno hrišćanin u turskoj službi, »uskočio« na hrvatsku stranu i odveo 30 ljudi, a da bi za njima mogli i sumnjivi Komadina i Medaković. U tom kontekstu piše i da je Žumberak umesto 500, tada davao samo 200–300 vojnika; da se Gavro Badovinac, slunjski vojvoda i šizmatik (pravoslavac) ubio, a da je Paradajzer na njegovo mesto postavio poznatog ubojicu Miku Belavića. Pokrenuta istraga pokazala je da je Hranilović bio u pravu pa je kapetan Paradajzer, ionako već ostareo, smenjen. O ovim aktivnostima Petra Hranilovića nema podataka kod drugih izvora.

Dakle, kad se »ukrsti« pisanje Predovića i Radeke, dobija se nešto potpunija i realnija slika, ali nedostaju još mnogi podaci.

Drugi o seobama žumberačkih uskoka

Počecu s dr Aleksom Ivićem,²⁴ s obzirom da njegovo pisanje daje mnogo realniju sliku o problemima smeštaja žumberačkih uskoka. U prvi mah razmešteni su od žumberačkog područja, preko Metlike, Črnomelja, Po-

---

24 Dr Ivić je napisao priloge; »O prvoj srpskoj seobi u Žumberak (1530–1535), »Druga seoba Srba u Žumberak (1538–1540)« i »Buna Srba Žumberčana 1543–1545«. Od tih priloga očekivao sam mnogo više, što znači da pompezne naslove ne prati uvek i adekvatan sadržaj.

ljana, Kostela, Loža do Krasa. Izmešali su ih među feudalna zemljišta pa su boravili na pustom i neobrađenom zemljištu, na livadama i po šumama. Štajerska vlada je 30. oktobra 1530. prihvatila predlog generala Ivana Kacijanera da uzme uskoke u najam kao vojnike i da u naredna četiri meseca plati mesečno 200 funti pfeninga (ova cifra nije jasna, *prim. autora*), ali su vlade Koruške i Kranjske to odbile. S obzirom da u naredna četiri meseca nisu imali bilo kakve pomoći, Kacijaner im je odobrio da na pustom zemljištu besplatno napasaju stoku.

Zbog ovih i drugih problema »sin vojvode Vladislava Stipkovića, zajedno s više vojvoda i drugih vrsnih ratnika srpskih, otišao je direktno kralju Ferdinandu da ga zamole za što lepši prijem srpskih doseljenika«. Valja istaći da ovaj podatak drugi izvori ne spominju.

I cela 1532. godina protekla je u pregovorima na različitim nivoima kako da se reši srpsko pitanje? Opšta nevolja ublažavana je nekim privremenim i parcijalnim merama i carskim povlasticama, koje su imale za cilj da umire uskoke, kako se ne bi vratili u Tursku. Poseban problem predstavljali su pregovori oko ustupanja grada Žumberka i pripadajućih selišta, kao središta uskočke srpske naseobine. Pregovori s porodicom Kobasić, koja je držala u zakupu grad Žumberak, bili su mučni i dugotrajni. Žumberačke uskoke je pomagao zemaljski upravnik Kranjske Andrija Lamberg, tako što im je davao poklone, od kojih je jedan bio 100 forinti. »Margareta, udovica pokojnog Ivana Kobasića, sa svojim sinovima, silno se opirala da ustupi grad i zemljište, te je stariji sin Petar Kobasić, otišao u januaru 1533. u Prag da kralju Ferdinandu iznese nepravdu koja bi im bila naneta oduzimanjem grada Žumberka«.

Posle tog susreta, u martu 1533. je problem razmatrala komisija koju su sačinjavali zemaljski poglavar Kranjske Andrija Lamberg, Vuk i Josip Lamberg i general Josip Turn i zakupnici imanja koja bi se imala ustupiti uskocima. Kraljev predlog da se uskocima ustupi pusto zemljište i da prvih šest godina ne plaćaju nikakve nadoknade, a posle isteka tog roka, da plaćaju 10 ili 12 krajcara kao priznanje vlasništva nad zemljom, odbili su i posednici i Srbi. Posednici, jer nisu verovali da će uskoci da plaćaju po isteku roka od šest godina, a uskoci jer nisu želeli da budu podeljeni. Komesari su predložili uskocima da se nasele oko Otočca, Brinja i drugih

mesta, ali su oni to odbili, jer bi ih Turci, zbog toga što su prešli na hrišćansku stranu, stalno napadali.

Pošto su uskoci ostali pri stavu da žele da se nastane »u Žumberku i u planini, koja se od Žumberka prostire prema Metlici i Mehovu, u kapetaniji Kostanjevici, u Metlici i na pustom zemljištu manastira Pleterje, u Kaltenfeldu (Mrzlo polje) i u Hercogtumu (Vivodina)«, komesari su usvojili njihov zahtev i predložili kralju da ga usvoji, »jer su ta dobra kraljevska svojina, te je njih najlakše otkupiti«. Kobasićima i drugim zakupnicima treba dati novčanu odštetu, a naseljavanje treba obaviti najesen, da bi kmetovi mogli da pokupe svoje useve. Zemljište treba za više godina osloboditi od plaćanja kmetovskih obaveza, kao naknadu za štetu, a »nad Srbima treba postaviti jednog kapetana, koji će boraviti u Žumberku, ali taj mora da bude iz Kranjske, jer Srbi neće nikako da im starešina bude Kobasić, a isto tako neće da im zapoveda neko od hrvatske gospode«.

Navedeno je i da uskoka u Kranjskoj ima 200 konjanika i 300 pešaka, kao i da ih ima i u Hrvatskoj. Kralju je predloženo i da se u prvom momentu u službu primi 150 konjanika i 200 pešaka, kao i da plata konjanika bude 8-10, a pešaka 4-6 forinti.

S obzirom da se stanje kod uskoka sve više pogoršavalo, raslo je i njihovo neraspoloženje i spremnost na oružani otpor. Stanje je kulminiralo kad su u aprilu 1533. kmetovi napali uskoke na metličkom zemljištu i nekolicinu ranili. Još nije završena istraga ni u vezi s ovim napadom, a kmetovi s imanja Kobasićevih ponovo iznenada napadoše Srbe, raniše smrtno nekolicinu, rasteraše žene i decu i oteše stoku.

Iako su se Srbi počeli prikupljati radi odbrane i osvete, Margareta Kobasić je otezala pregovore o otkupu Žumberka, s ciljem da odvrati kralja od otkupa ili da iznuđi veću odštetu, pa je odbila da dođe na nove pregovore u Ljubljani, jer nema kuda da ide iz Žumberka. Kranjski poglavari su javili kralju njezine uslove, ali su predložili i da se više ne osvrće na njezine zahteve jer bi uskoci mogli da dignu bunu i vrata se u Tursku. Ivan Pihler, koji je vodio istragu zbog zločina na metličkom i kostanjevačkom zemljištu, i jedva izvukao živu glavu, izvestio je: »Uskoci su tu već tri godine, nemaju stalnog boravišta, idu od mesta do mesta, nemaju od čega da žive, niti da pribave hranu za stoku i ne mogu ništa da spreme za zimu«.

Kad su se i kmetovi i uskoci počeli pripremati za obračun, a veća grupa uskoka se sputila na Kupu, učinivši pritom velike štete na usputnim imanjima, zapretila je opasnost da se spoje s Turcima pa je Ivan Pihler napisao pismo Andriji Lambergu i upozorio na nesagledive posledice. Kralj je zakazao novu raspravu za 9. jun 1533. u Ljubljani, ali se ni Ivan Pihler, zbog zauzetosti, ni Margareta Kobasić, zbog samovolje, nisu odazvali. Andrija Lamberg je odlučio da dvojica uskočkih izaslanika odnesu pismo kralju u Beč, a da ga potpišu vojvode Vuk Popović, Milak Milaković (Knežičić), Resan Šišmanović i Đurađ Radivojević.

Zbog neuspelih pregovora većina uskoka je i zimu 1533/34. provela praktično na otvorenom, u najgorim uslovima. Nekoliko porodica prebeglo je nazad u Tursku. Tek kad je Petar Kobasić postigao dogovor s kraljem Ferdinandom o uslovime predaje Žumberka, naredio je kralj 20. januara 1534. da se utvrdi dan kada će uskoke uvesti u posede Žumberka, a seljake preseliti na nova imanja. Kobasićima je dat grad Gornji Mokronog i plaćeno 1.100 forinti.²⁵

Pošto je u Žumberku bilo 350 zadružnih porodica (kuća), svi uskoci nisu mogli da se smeste na dobijenom zemljištu pa su kraljevski komesari pokušali da postignu dogovor o ustupanju zemljišta samostana Pleterje i Kostanjevica. S obzirom da opati nisu hteli ni da razgovaraju, komesari su bez dalje rasprave preselili seljake s nekih imanja koja su pripadala Metlici, Kostanjevici, Pleterju i Frauenbrunu i naselili uskoke.

Pošto su grad Žumberak i deo imanja ostavljeni na uživanje žumberačkom kapetanu, s tog dela kmetovi nisu preseljeni pa su »ti nekadašnji kmetovi preci današnjih žumberačkih katolika... oaza među unijatima«. Nisam siguran šta je ovim hteo da kaže Aleksa Ivić i na koga se to tačno odnosi, jer je poznato da su rimokatolici živeli u tom delu i pre doseljavanja uskoka.

---

²⁵ Jasnoće radi, u dvojnoj Habsburškoj Monarhiji bečki carevi bili su ugarski kraljevi. Pošto je Hrvatska pripadala Ugarskoj, Habsburgovci su bili hrvatski kraljevi. Međutim, s obzirom da je Žumberak pripadao Kranjskoj, a ova Austriji, a žumberački uskoci su bili pod direktnom vojnom upravom Beča, pravilnije je govoriti o carevima.

Aleksa Ivić je značajno dopunio sliku o seobama žumberačkih uskoka. Ako se ne bi sagledale seobe i ponašanje glavnih aktera, ne bi se moglo realno razumeti niti njihovo dalje ponašanje. Stoga smatram da bi na ovom mestu trebalo o svemu reći još poneku reč.

Žumberački uskoci su bili relativno dobro organizovani. Oni su znali šta čine i šta hoće kad su se odlučili da prebegnu iz Turske. Nije pošteno da se govori o grubim, sirovim, divljim ljudima bez morala i savesti. Da su bili takvi, ne bi bili u stanju niti da pregovaraju, dogovore se i poštuju dogovor, posebno ne s carem i njegovim izaslanicima. Oni su, jednostavno, bili produkt »svog surovog vremena i uslova života«. Ne vidim da su i »drugi tada bili daleko odmakli«. Najbolje mišljenje o uskocima imali su vojni komandanti koji su s njima bili u vezi, pregovarali i realizovali preseljavanje i vodili ih u borbama protiv Turaka, što je i bio cilj i smisao njihovog naseljavanja.

Habsburška Monarhija je obećavala više nego što je ne samo namepravala da ispuni nego što je i mogla. Vlastela su mogla, sledeći svoje interese, da se preko svake mere suprotstavljaju carskoj volji, ne vodeći računa o širim interesima, iako je grad Žumberak i zemljište oko njega bilo carsko vlasništvo.

Kranjski i hrvatski kmetovi su bili obespravljeni i jadni pa je njihova vlastela lako s njima manipulisala i usmeravala ih protiv uskoka, utoliko pre što su uskoci bili »strano i omraženo telo« i u verskom i u etničkom i u statusnom pogledu. O tome najbolje svedoče kasnije seljačke bune.

Dr Aleksa Ivić u svojim delima o žumberačkim uskocima piše samo i izričito kao o Srbima. Ivić piše istinu, ali se stiče utisak da bi bilo primerenije da je koristio i izraz uskoci jer se radilo o »uskočkom statusu doseljenih Srba ili Raščana«. Mislim da je Ivić na taj način reagovao na proglašavanje žumberačkih uskoka etničkim Vlasima.

Interesantne podatke o naseljavanju žumberačkih uskoka nalazimo i kod Janka Šimraka, u već spomenutoj studiji o Marčansko-svidničkoj eparihji. »Zemaljski odbor Štajerske 28. januara 1540. piše Ugnandu (kapetanu) da martologe i četnike, ustrojene po Turskom načinu, imaju najviše da uzimaju između Žumberačkih uskoka. Smotru uskoka izveli su Erazmo Auersperg, Wildenstein (Vildenštajn) i Weichelsberg (Vajhels-

berg)... Martolozima se daje veća plata nego drugim vojnicima. Knezovi Stjepan Frankopan u Ozlju i Vuk Frankopan u Brinju napadaju jedan na drugoga pomoću uskoka... Gašpar Herberštajn izvešćuje 4. julija 1542. da je na kranjskoj granici prema Ogulinu postavljeno 100 uskoka... Bogdan, sudac, vijećnici i općina Grič (Zagreb) mole 1545, tri dana nakon Filipa i Jakova, žumberačkog kapetana Verneka da ih zaštiti pred navalama Turaka, pomoću uskočke vojske« (str. 295).

Kod Šimraka je i niz podatka koje drugi ne spominju. Na primer, Krištof Obričan, kapetan, pao je 1597. godine u tursko sužanjstvo pa Štajerski zemaljski odbor moli staleže za pomoć radi otkupa; Gašpar Herberštajn izvestio je Štajerski zemaljski odbor da se žumberački kapetan žali zbog nevere uskoka, kao i da je kod Vinice uhvatio tri uskoka koji su uhdarili u korist Turaka. Njihova imena su Radivoj Vlah Spodigor, Radoje Godanović ili Gvozdinović, i Vladislav Stipković (poznat kao vođa prve seobe žumberačkih uskoka); Nikola Jurišić, zemaljski glavar u Kranjskoj, javio je 13. decembra 1542. štajerskim staležima da se u Kozlovom polju sakupilo 600 Turaka, s namerom da provale do Uskoka kod Metlike i Žumberka i da ih povedu sa sobom, a 3. marta 1543. da su se uskoci zavverili Turcima da će poći natrag u Tursku; moli se pomoć Štajerske da se isplati nagrada grofu Vuku Frankopan u Bosiljevu što je uhvatio uskoka Vuka Popovića i uskoka zvanog Vlah, koji su među Žumberčanima podigli bunu za povratak u Tursku i obećali Turskom paši da će Žumberčani popleniti svu Kranjsku do Postojne; Ivica Karinčić piše banu Zrinskom dan po Sv. Vidu 1545. da se dva turska bega spremaju da provale, s ciljem da sa sobom povedu uskoke.

Šimrak i sam piše da »od svih ovih pretnji nije bilo ništa«, sem što je kralj Ferdinand 1555. naselio nekoliko porodica oko Maribora i Ensa. Ove su uskoke 1587. pohodili dvojica uskočkih vojvoda. Austrija je kod Ensa postavila 200 uskoka za odbranu.

U aktu pisanom u Gornjem Visoču, 11. marta 1572, o određivanju međa imanja Ivana Kordića i Radmana Nosetića, spominju se istaknuti Žumberčani: Ivan Heraković, Vraneš Badovinac, Tomo Severović, Radovan Bastašić, Tomaš Dujmović, Radinko Hranilović i Lazo Preradović... Oko 1580 imali su Pavle i Ljubinko Hranilović jedno naselje u Sošicama i

molin s jednim kamenom kod Gornjeg kamena; Pavle i Radenko Hranilović naselje u Jezernicama; braća Jovica i Radiša Hranilović naselje na Velikom Brijegu, a Novak i Ljubinko Hranilović u Kaštu. Oni su se svi »iskazali u boju protiv nekrsta«.

Voja Grubačević, koji je cara služio u bojevime protiv Turaka 14 godina, imao je naselje u Sošicama. Sekula i Jovan Heraković molili su leno (carski posed) u Kupčini. Vuk Vukmanović, iz Gornjeg sela, zatražio je da mu se da posed njegovog oca Vuksana. Kao vojnici spominju se Vraneš Jelenić, Nikola Golubić i Vraneš Rajaković.

Kapetan Gašpar Rab dao je 1. juna Vrh u posed Dragiši Kekiću i njegovim sinovima Radojici, Živku i Jovanu. U Sošicama su imali posede Vuk i Milak Peršjačić (verovatno netačno prezime, *prim. autora*), Nikola Pavković, Vuk Ivanović i Stanko Bogdašić, a Jure i Vuk Crljenica u Reštovu. Vraneš Latinčić i Milak Radmanović mole plaću od 14 forinti. Tomo Severović zatražio je od nadvojvode Karla zemljište »na Malim Kravicama«, za zasluge u brobi protiv Turaka i rad »telesnih oštećenja«.

Ferdinand I darivao je sredinom 16. veka četiri njive u Petričkom selu Simi Radojeviću. Darovnica je potvrđena 1602. njegovom nasledniku Mihajlu, a iz nove darovnica kralja Leopolda iz 1624. godine proizilazi da je taj uskok Radojević postao »Delisimonović od Radojević« (verovatno se radi o Delišimunoviću, *prim. autora*).

Dakle, mnoštvo podataka koji svaki za sebe nešto znače, a posebno svedoče o teškom vremenu, nezadovoljstvu i ustanku 1540–43, koji su imali za posledicu ne samo preseljavanje ne malog broja žumberačkih uskoka u druge krajeve nego i povratak u Tursku. Nažalost, o tom tragičnom delu njihove istorije znamo veoma malo, uglavnom o stradanju i pogibiji njihovih najistaknutijih vođa.

Što se tiče učešća žumberačkih uskoka u gušenju bune Matije Gupca, Šimrak je ostavio i ovakav podatak: »Uskočki kapetan Josip Turn javio je u tri sata noću 5. februara 1573. godine iz Kostanjevice kranjskim staležima da se jučer u 11 sati podigao s 500 uskoka protiv pobunjenih seljaka, koji su se u jačini 2.000 ljudi povukli prema Krškom. Turn je opkolio jedno mjesto s pešadijom i konjanicima. Seljaci su bili potučeni, a u bjegu ih se mnogo potopilo u Savi. Poginulo ih je oko 300. Uskoci su bjesnili i

plijenili, a kapetan je to morao skrštenih ruku gledati«. Na drugom mestu Šimrak je ukazao i da su se »vođe seljačke bune mnogo trudile da pridobiju Žumberačke uskoke na svoju stranu, jer su znali da su iskusni vojnici. Međutim, vojnička disciplina bila je kod Žumberačkih uskoka jača negoli seljačka solidarnost«.

U nastavku Šimrak kaže: »Spomenuo sam gore iz godine 1572. Lazu Preradovića, koji je bio jedan od najuglednijih Žumberčana. Godine 1654. daje Ferdinand III u leno Ivanu Preradoviću polovicu selišta u Kupčini, s obavezom da na svoj trošak služi u vojsci. U jednom izveštaju Ivana Ernsta Paradajzera od 29. avgusta 1633. spominje se Mitar Preradović, koji moli cara da mu se predaju posjedi Grdine Šinkovića i Petra Dujmovića, jer se on u mladosti istakao u carskoj službi kao harambaša i uhoda. Paradajzer je odbio ovu molbu i veli da je Mitar pravi rođeni turski vlah, da je u mladosti mnoge kršćane odveo na tursku stranu«. Na kraju i Šimrak konstatuje »da su Preradovići rodom Žumberčani« (str. 297).

U vezi s tim nameću se najmanje dva pitanja. Prvo, ko je Lazo Preradović i zbog čega je on jedan od najuglednijih Žumberčana, s obzirom da ga drugi ne spominju? Drugo, da li iskazom da su Preradovići rodom Žumberčani i Šimrak želi da kaže i da je, najpoznatiji među njima, Petar Preradović, žumberačkog porekla? Sve ukazuje da je tako! Zašto bi Šimrak posebno naglašavao da su Preradovići rodom Žumberčani, s obzirom da ih ima više u popisima Srba Žumberčana iz 1551. do 1690. godine, odnosno da se spominju u dokumentima u vremenskom rasponu dužem od stotinu godina.

Dosta korisnih podataka o naseljavanju žumberačkih uskoka nalazimo i kod Radoslava Lopašića. On kaže da su uskoci najstariji doseljenici istočne crkve koji su u većem broju došli ovamo, kao i da ih istorijski spomenici i dokumenta uvek nazivaju uskocima. Došli su ponajviše iz Bosne, a manje iz južnih slavenskih zemalja Srbije, Raške, Zete i Albanije, a svi su bili istočne vere. Stariji žumberački uskoci su u gornjoj Hrvatskoj jedini doseljenici, o kojima spomenici kažu da su iz Srbije i Raške. U tom kontekstu Lopašić govori i o selidbi »srpskih, raških i vlaških vojvoda« (str. 26).

»Izveštaji onog vremena hvale Uskoke kao vanredno hrabre i mukotrpe vojnike, ali im prigovaraju da su bili mnogo puta, osobito za prvih godina došašća, nepouzdana, neposlušni, divlji, brutalni i na bune spremni, te skloni vječnom četovanju i otimačini. Bilo je pojedinih Uskoka, koji se nemogoše okaniti šurovanja s Turci i sa svojim istovjernim suplemenici u Turskoj... Godine 1545. nanovo se je bilo bojati ustanka uskočkog, a u lipnju bio je glas dopao banu Zrinskom da će Mehmed i Ulam-beg doći po uskoke. Vojvode Strahinja i Vučeta su javili da su uskoci poslali i svoje glasnike u turski tabor. Turci tada zbilja prodriješe sve do Krškog, Mokrica i Samobora paleći i robeći na sve kraje.«

Vojvoda Aleksa Đurašević pao je 1545. godine u tursko ropstvo, ali je otkupljen za 200 dukata. Uskoci su se umirili pošto su 1547. dobili više zemlje, potvrđena im dotadašnja prava i garantovane nove slobode.

Plemići Herendići i vlastela iz Mlake žalili su se 1569. godine u hrvatskom saboru da ne mogu živeti od uskoka iz Mrzlog polja. Uskoci su stalno bili u svađi i suprotnostima s kraljevskim službenicima, najčešće s pravom, s obzirom da su im oni neprestano uskraćivali zagarantovane slobode i prava.

Godine 1623. uskoci su napali i opljačkali Kostanjevicu i pritom ubili gradskog sudiju i jednog čoveka te oteli stoku.

Lopašić piše i da je, na zahtev hrvatskih velikaša, 3. juna 1632. godine u Ozlju održana rasprava zbog šteta koje su Uskoci počinili na imanjima knezova Zriniskih. Učestvovali su kraljevski poverenik Benko Vinković, tada biskup pečujski i predstavnik kaptola zagrebačkog, Vuk Frankopan Tržački, karlovački general, protonotar kraljevski Petar Zinka i podžupan zagrebački Petričević, a optuženu uskočku stranu predstavljao je kapetan Rudolf Paradajzer, koji se obavezao da se novčano nadoknade štete, »koje pod prisegom potvrde oštećeni... Međutim, i kasnije je Paradajzer pljačkao obližnje plemićke dvorove, te navali 1634. na dvorove Petra Vojnovića i Luke Franculića u Mahičnom, i odnese sve što mogaše sa sobom ponijeti Uskoci« (str. 37/38).

Prema Lopašićevoj formulaciji ispada da je kapetan Paradajzer ili predvodio uskoke ili barem odobravao pljačku, što je malo verovatno. O tome nema podataka kod drugih izvora.

U nesrećnoj bici kod Budačkog 1575. poginulo je ili zarobljeno oko 100 uskoka. Kapetan Turn izvestio je da su se uskoci borili pošteno i verno i time demantovao optužbe kranjskog plemića Krištofa Gala. Uskoci su učestvovali i doprineli pobjedi nad Turcima kod Drežnika, 1578. godine.

Po Lopašiču, 1597. godine doselilo se 1.700 novih porodica, od kojih su se samo neke smestile u Žumberku, a ostale oko Gomirja i Vrbovskog, i u Marindolu u Bojancima, kod Črnomelja.

I Lopašić ističe podatak »da je kralj Ferdinand II povisio na plemstvo obitelj Preradović, koja nam rodi velikana hrvatskih pjesnika Petra Preradovića. Uspomena na tu obitelj sačuvana je i u raspravi manastira kostanjevačkog od 12. srpnja 1629, kojom se prodaje Ivanu Preradoviću i njegovoj ženi Mariji posjed u Dvorišću« (str. 50).

Pošto je Lopašić peti autor, koji tvrdi da je Petar Preradović žumberačkog porekla, red je da se s tim problemom detaljnije pozabavim. U školi u Radatovićima – kad smo spominjali Petra Preradovića, odnosno njegovu pesmu posvećenu sporu Srba i Hrvata koja se završava rečima »da su ta dva brata (Srbin i Hrvat, *prim. autora*) bili dvije lude«, s obzirom da su se sporili, a to se izvanredno uklapalo u tumačenje istorije u duhu »bratstva i jedinstva« – čuo sam i priču da je Preradović, general i pesnik, Žumberčanin. Međutim, i kad smo spominjali Dositeja Obradovića, mislili smo da je i on naše gore list, jer je Obradovića bilo među nama i danas ih ima u Žumberku. Bili smo ponosni, a kako i ne bismo kad smo tako malo znali o svom poreklu. Međutim, ni učiteljica niti iko drugi nije mogao da kaže ni reč više, posebno da bi Preradovići imali bilo kakve veze sa selima i prezimenima Bulić i Sekulić.

Iako nisam siguran da ću uspjeti da potpuno razrešim enigmu porekla Petra Preradovića, siguran sam da ću da doprinesem boljem razumevanju greške koja se tako uporno i dugo prenosi. Naime, dokumenta na koje se pozivaju M. Predović, B. Zmajić, M. Radeka, J. Šimrak i R. Lopašić o Preradovićima uopšte i o dodeli plemstva Preradovićima u Žumberku s kraja 16. i početka 17. veka, dakle najmanje dvesta godina pre nego se rodio Petar Preradović. Niko ne kaže da u tim dokumentima ima podataka o preseljavanju iz Žumberka neposrednih predaka Petra Preradovića niti oni o tome pišu. Nema pouzdanih podataka o odseljavanju neke od poro-

dica Preradović iz Žumberka u Grabrovnici, kod Grubišnog polja, mesto rođenja Petra Preradovića. Treće, izvesno je da svi autori spominju Ivana i druge Preradoviće, što znači da se radi o istim dokumentima koje je svako interpretirao na svoj način. Četvrto, imajući u vidu da je najstariji autor među njima Radoslav Lopašić (njegova knjižica je objavljena 1881), čini se da bih mirne duše njega mogao da proglasim izvorom nepouzdanе pretpostavke o žumberačkom poreklu Petra Preradovića.

Za pravo mi daje i »Enciklopedija leksikografskog zavoda«, Zagreb 1969, koja samo konstatuje da je Petar Preradović rođen u Grabrovnici kod Grubišnog polja, 19. marta 1818, a umro u Beču 18. avgusta 1872. O poreklu porodice Preradović ni reči više. Vikipidija sadrži više podataka, uz ozbiljne razlike između tekstova pisanih ćirilicom i latinicom. Ćirilični tekst kaže da Preradovići potiču iz Stare Srbije, da su se u selo Leđen u Bačkoj doselili pre Velike seobe Srbalja, da je starešina porodice bio sveštenik Srpske pravoslavne crkve, kao i da su u Leđenu Preradovići bili većinom krajišnici-oficiri. Postoje tri grane Preradovića, ugarska, ruska (dala više ruskih generala) i gornjokrajiška, koja je nastala kad se, posle ukidanja Potiske vojne krajine 1740. godine, nekoliko oficira Preradovića preselilo u Grabrovnici u Slavoniji. Kaže se i da se Petrov otac zvao Jovan, a majka Pelagija, da je Petar Preradović bio austro-ugarski generalmajor, zbog čega je morao da pređe u rimokatoličanstvo, ali i da je bio srpski i hrvatski pesnik i slovenofil itd.

Latinični (hrvatski) tekst je mnogo kraći, pisan po sistem: promeni ono što možeš, a što ne možeš, ne spominji. O poreklu porodice Preradović i odakle su došli u Slavoniju, nema ni reči pa ispada da su tu starosedoci. Naravno, Petar Preradović je (samo) hrvatski pesnik i patriota itd. O nacionalnom i verskom poreklu Preradovića ni reči, ali otac Petrov nije Jovan, nego Ivan, a majka Pelagija se i ne spominje, jer joj ime valjda »ne zvuči hrvatski« itd.

Očigledno je da se jednom učinjene greške, namerne ili nenamerne, dugo prenose, teško ispravljaju i imaju negativne posledice. I danas, kad je manje više sve poznato o Petru Preradoviću, hrvatski izvori ne mogu da se »istrgnu« iz čvrstog zagrljaja metoda falsifikovanja i nepriznavanja istorijske istine. Mislim da bi se trebalo pozabaviti i pitanjem zašto u Žumberku više nema Preradovića?

A kad su u pitanju plemeniti žumberački uskoci, Lopašić među plemićke porodice ubraja Gvozdanoviće, »koji plemstvo stekoše po Rožmanu (Resanu, *prim. autora*) Šišmanoviću darom kralja Ferdinanda I 1538. godine zemlje u Grabaru, a 1586 i plemstva; Radiće, povišene u plemstvo diplomom kralja Ferdinanda 5. sječnja 1629, za zasluge junačine Mihajla Radića, i Delivuke, zvane Deli, porieklom Dalmatince, kojima je kralj Leopold 1672. podario zemlje u Vrtačkom Griču«. On kaže da je u Žumberku »bilo još obitelji sa plemićkimi listovi (Mahovlići, Šajatovići, Petretići, Jankovići, Radinovići, Rušnovi, Dujmovići, Kekići, Hodanovci i Poljaki), ali je za ove obitelji konstatovano 1780. da se nisu razlikovali u užitku prava od ostalih Žumberčana, samo što nisu kmetovi bili« (str. 50).

Ovo samo potvrđuje da mnoge stvari u vezi s dodelom plemstva ne samo da nisu jasne nego se i proizvoljno tumače.

O naseljavanju žumberačkih uskoka ima dosta podataka kod pojedinih slovenačkih istoričara i istraživača. Navodim samo »da je povodom preseljavanja pravoslavnih uskoka s područja Glamoča i Unca, koji su bili srpske nacionalnosti, kod Bihaća 1530. godine došlo do ljutog boja s Turcima, koji su hteli da spreče preseljavanje, da su Turci pobeđeni, kao i da su se svi učesnici bitke, bolje rečeno komandanti, general Janez Kacijaner, ban Ivan Karlović i Nikola Jurišić, ali i stanovnici Bihaća, divili hrabrosti uskoka« (*Došli su Turci...*, str. 32/33).

Po mom mišljenju, posebnu pažnju zaslužuje pisanje slovenačkog istoriografa Josipa Mala (1884–1978).²⁶ On na više mesta iznosi i potvrđuje tezu da su prvi uskoci došli u Žumberak već 1526. godine. Takav podatak sadržan je u »izveštaju kranjskog zemaljskog glavarara carici Mariji Tereziji od 18. jula 1741, koji tvrdi da su došli ti doseljenici iz Bosne i podvrgli se kralju Ferdinandu, jer su želeli pod zemaljskom zaštitom hrišćanski živeti«, i dodaje da je »možda došlo i sledeće godine nekoliko seljaka iz porečja Une u naše krajeve« (str. 17). A na strani 194 ukazuje da jedan autor tvrdi da je Ferdinand naselio uskoke kod Žumberka već 1524, ali za to ne navodi nikakve dokaze.

---

²⁶ Josip Mal, »Naselja i poreklo stanovništva«, Srpska Kraljevska Akademija, knjiga 18, Jugoslovenska tiskara u Ljubljani 1924.

Mal tvrdi da su uskočke vojvode i harambaše bili na neki način privilegovani i pre seobe i tvrdi da su im s carske strane »slali darove u novcu i u blagu da bi njih i njihove podložnike privoleli na preseljavanje«. Tako je bilo i po preseljavanju. Ivan Pihler je pisao »da se on, glavar, ne može meriti s vojvodama Vukom Popovićem, Đurađem Radivojevićem i Resanom Šišmanovićem, jer posebno poslednja dvojica imaju mnogo lepe i plodne zemlje« (str. III).

Povodom sukoba uskoka i pokrajinskih vlasti i staleža, stalnih sumnji i nepoverenja prema uskocima, odnosno neizvršavanja preuzetih obaveza, Mal je napisao da je »kako o Žumberačkim, tako je i o Gomirskim i okolnim Uskocima po sklopljenom sporazumu bilo vrlo malo čuti. Bili su napokon zadovoljni, vršili su graničarsku službu i posvetili se obrađivanju zemlja. U njihovoj sredini nastanili su se pravoslavni kaluđeri, koji su svojim primerom mnogo poradili da se nemirna uskočka narav polagano smirila« (str. 71).

Zbog različitog tumačenja prava i privilegija koje su uživali, uskoci su 1604. godine došli u ozbiljan sukob s Metličanima. Radilo se o sedmičnim sajmovima i pravima Žumberčana da slobodno kupuju za svoje potrebe, bez plaćanja »mitnine«, carine i drugih nameta. Svako je problem tumačio na svoj način pa su Metličani optuživali Žumberčane da ne kupuju samo za sebe, nego i za trgovinu i da »pojedinci gone i 20 do 50 pari volova ili konje prema Rijeci«. Istina je, kao i obično, bila negde na sredini, ali je spor trajao desetke godina, a carske vlasti ga nisu mogle razrešiti. Čak više od 100 godina kasnije (1740) istražna komisija u Ljubljani bavila se samovoljom i nasiljem uskočkih kolovođa Jovana Panovića, Stipana Panovića i Sodeca i Sare Vladića. Drugom prilikom pokazalo se da Žumberčani imaju pravo da prodaju so pa su im vraćeni i zaplenjena so i konji. Bilo je problema i oko prodaje vina i drugih proizvoda (str. 117).

Iako nisam siguran da su imena i prezimena tačna, smatram da nije dan ovakav podatak ne bi trebalo izostaviti.

Mal piše i da je Ivan Kacijaner oslobađao žumberačke uskoke od plaćanja travarine, odnosno odštete za pašu, pa su smeli da napasaju stoku i na posedu cistercitskog samostana kod Kostanjevice na Krki, ali je opat Plantarić 1667. naredio da se stoka zapleni i pokolje. Žumberčani su

zapretili osvetom pa je kapetan Paradajzer, s obzirom da se radilo o crkvenoj imovini, zatražio hitno posredovanje cara Leopolda.

Nisu li i ovakvi sporovi bili uzroci krvavih sukoba između žumberačkih uskoka i Kranjaca, o kojima će kasnije biti više reči?

Mal ukazuje da je jedan od najvatrenijih pobornika nepriznavanja uskočkih privilegija bio zagrebački biskup Petar Petretić, Žumberčanin, pravoslavac i Srbin po poreklu. Na njegovu nesreću baš u to vreme car Leopold je ponovo potvrdio uskočke privilegije. On podseća na slično ponašanje i druge dvojice Žumberčana, zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića i popa Martina Dobrovića (str. 120/121).

Mal ističe da se u vreme opšteg nepoverenja prema drugim uskocima, oko 1616. godine žumberačkim uskocima »tako mnogo verovalo da im je za bolju odbranu granice poslao kranjski sabor oko 100 pušaka (na svakih 100 vojnika po 30 pušaka), 1617. je zatraženo da im se pošalje još 300 pušaka, a 10 godina kasnije uz 12 barjaka i još 1.000 pušaka po ceni od tri forinte po pušci« (str. 75).

Tvrđnju o poverenju Mal dovodi u pitanje jer na drugom mestu piše o pobuni Žumberčana baš te 1616. godine i strahu da seljaci ne bi smeli da idu protiv Uskoka jer se boje njihove osвете (str. 184). Iako nije dovoljno jasan u pogledu broja isporučenih pušaka i da li je to oružje plaćeno, taj podatak pokazuje da kranjski i drugi staleži nisu bili »toliko škrti« kad je bilo »gusto«, a da žumberački uskoci nisu bili baš nepouzđani. Jednostavno, »igrala se igra bez granica«, u kojoj su vlastela i pokrajnske vlasti nastojale da daju što manje, a uskoci, da dobiju što više, odnosno »što skuplje prodaju svoju kožu«.

Prvi su sukobi između žumberačkih uskoka i domaće vlastele izbili kad su prvi uskoci naseljeni u Tihočaju. Grof Erdedi i njegovi kastelani Matija Tatarić i Franjoj Domonjaj žalili su se vrhovnom zapovedniku, generalu Kacijaneru, ali se njemu žalio i Ivan Kobasić zbog nasilja jastrebarskih kastelana nad uskocima, tako da je teško bilo razlučiti ko je kriv (str. 19).

Zbog spora s Margaretom Kobasić oko grada i imanja Žumberak, »gnevni uskoci su 1533. hteli da ubiju njezinog zeta Martina Rakšića, misleći da je on njezin sin« (str. 27).

I Mal potvrđuje podatak da je već 1540. štajerski zemaljski odbor naredio Ivanu Ungnandu u Ptuju da uzme u vojničku službu nekoliko, po Turskom načinu uređenih četnika, koje da izabere između žumberačkih uskoka. S tim su četama nameravali uznemiravati turska pogranična mesta, onako kako su Turci ranije radili. Odlučili su im vraćati milo za drago. Zato je sasvim razumljivo da su kod formiranja tih četnika žumberački uskoci došli prvi u obzir, kao dobri poznavaoци mesnih i drugih prilika (str. 89).

Za razliku od cara Ferdinanda, koji je 1544. godine zahtevao detaljne podatke o broju i stanju žumberačkih uskoka, s idejom da se oni nasele što bliže i kompaktnije, kako bi bili što operativniji u slučaju borbenog angažovanja, staleži Kranjske, Štajerske i Koruške su imali suprotnu ideju, »da se Uskoci razmeste na što više i međusobno udaljenih mesta«, kako ne bi predstavljali opasnost u slučaju da se, zbog nezadovoljstva i neispunjenih obećanja, pobune i oružje okrenu protiv njih. Međutim, upad Turaka početkom 1545. godine i neposredna opasnost da Turci, milom ili silom, odvedu Uskoke s područja Mrzlog polja u Žumberku, otreznila ih je pa su uvideli da Uskoke protivno njihovoj volji nije moguće ni naseliti ni raseliti, a još manje njima nasilno komandovati.

Pošto je 1546. na dužnost žumberačkog kapetana imenovan Ivan Lenković, čovek koji je video više i dalje od drugih, a imao je i mnogo pozitivniji stav i više poštovanja prema uskocima, problem smeštaja je u narednim godinama rešavan brže i u skladu sa željama i ciljevima carskih vlasti. Pošto Kranjska nije uplatila obećanih 1.500, a kamoli još 1.500, umesto Koruške, koja je odbila da prezume deo troškova, a Štajerska 1.000 obećanih rajnskih forinti, Lenković je odlučio da sam uplati 4.068 forinti, na ime obeštećenja za grad i imanje Mehovo, da na mehovskim posedima razmesti 50 najuglednijih porodica, a ostale da razmešta po meri kako staleži budu vraćali novac. Lenković je zamislio i da seljake iz Žumberka preseli na prostranija mehovska imanja, a na njihova staništa u Žumberku naseli uskoke, kako bi bili što kompaktniji, što su i Uskoci želeli.

To mu je uglavnom uspelo, pošto je 3. decembra 1548, na sastanka u Novom mestu, dogovorena zamena zemljišta. Tada su, na osnovu zamene

za mehovske posede, žumberačkom uskočkom području priključena: 23 selišta pleterskog samostana, koji je za uzvrat na mehovskom području dobio 22 selišta; 4 selišta nekog Jurja Čupreščana u Kamenici i Malenicama; 4 selišta Pavla Čolnića pod Žumberkom; 13 selišta u Bednju i dva vinograda Kristofa Gala; posedi Otona i Stefana Semeniča na Metličkom području i posedi Juraja Bakioriča u Podbrežju.

Poseban slučaj predstavljalo je 9 ustupljenih selišta samostana Kostanjevica u Cerovcu. Naime, samostan je u naredna skoro dva veka više puta ponavljao zahteve i tužbe za odštetu za ukupno 107 selišta, koliko su, po njihovom, morali da ustupe za smeštaj uskoka od njihovog doseljavanja, ali taj problem nikada nije rešavan. U sklopu naseljavanja žumberačkih uskoka, naseljavani su i uskoci u Marindolu, po nekim podacima, prvi već 1544, a sledeći 1548. godine (str. 41-47).

U vezi s preseljavanjem dela uskoka na slavonsku granicu, Mal ukazuje da su se takve ideje pojavile već prilikom doseljavanja žumberačkih uskoka 1539. godine, jer je vladalo mišljenje da bi »tih 500 uskoka u slavonskoj gori više učinili nego 3.000 konjanika ili kopljanika«. Opasnost od preseljavanja uskoka postala je realna 1550. pa je Lenković o tome početkom naredne godine pismeno izvestio cara Ferdinanda I. Među žumberačke uskoke došli su i nagovarali ih na preseljavanje u Slavoniju izvesni Vajča Popović s nekoliko svojih ljudi i jednim popom. U to vreme velike posede i uticaj na tom području imao je Pavle Bakić, kojem je vlada dala naziv srpskog despota.

Da bi se Uskoci umirili, u vojnu službu je 1551. primljeno 312 žumberačkih uskoka: 270 običnih vojnika s platom od 8 forinti i strelcima po 9 forinti, a harambaše (vojvode), zastavnik, bubnjar i trubač dobijali su od 16 do 25 forinti (str. 37, 48/49 i 169). O poimeničnom popisu tada primljenih u službu biće reči kasnije.

I 1568. godine, zbog bednih uslova u kojima su živeli žumberački uskoci, bilo je razgovora o njihovom delimičnom preseljavanju u područje Koprivnice i Sv Đurđa (Đurđenovac), ali od toga nije bilo ništa. Da bi ublažili bedu, uskoci su tih godina svojevolutno odlazili u rubna turska područja, radi pljačke, a vlasti su to prećutno tolerisale. Međutim, kad su Vraneš Jelenić i Toma Severović, vojvode iz Mrzlog polja, provalili na ima-

nja vlastelina Herendića, opljačkali imanja i ubili četiri kmeta, o tome je raspravljao i hrvatski sabor, ali se nije moglo ništa bitno preduzeti jer je još 1570. bilo uskoka bez stalnog krova nad glavom.

Tih godina bilo je među žumberačkim uskocima oko 800 spremnih i sposobnih za vojsku, vlasti u Ljubljani i Beču su obećavale da će u stalnu službu uzeti 600, ali to nikad nisu učinile. Čim nije bilo većih sukoba s Turcima, kranjska i hrvatska vlastela su cenile da više nema ozbiljne potrebe za većim brojem žumberačkih uskoka u vojnoj službi i širile su glasine o njihovoj nepouzdanosti, šurovanju s Turcima i opasnosti ne samo od izdaje nego i od njihovog oružanog ustanka. Međutim događaji su ih demantovali jer je Hasan-paša Predojević prvo 1592. zauzeo Bihać, a 1593. napao i Sisak. Neposredna opasnost da Turci zauzmu i »ostatke ostataka Hrvatske«, a posebno herojstvo žumberačkih uskoka kod Siska, opovrgli su sve te glasine. Pored toga, istraga nekih počinjenih zlodela pokazala je da ih nisu počinili uskoci koji su služili u jedinstvenim uskočkim četama, nego oni pomešani s drugima (str. 57–62).

Za razliku od nekih autora koji su žumberačke uskoke proglašavali grubijanima i razbojnicima, koji se pored vojne službe, bave samo stočarstvom i trgovinom, što bi govorilo o njihovoj sličnosti s Vlasima, Mal ukazuje da su žumberački uskoci bili vredni zemljoradnici, kao i da su se lako prilagođavali na sve prilike i bili dobri u svim obrtima. U kasnijem periodu, da bi im se olakšao život, podignuta je 1717. radionica za prerađu konoplje, ali ne kaže gde. Pozivajući se na istoričara Vaničeka, on kaže da je u Sošicama podignuta i mala železara te da otuda potiče naziv za »fužinare«, Žumberčane od desne obale reke Kupčine na zapad. S druge strane su »maslari«, odnosno »skorupari«, jer su pravili maslac, sir i skorup (kajmak, *prim. autora*) i prodavali ih po kranjskim i hrvatskim selima (str. 131).

Iako i sam piše o nasilju i pljačkama koje su činili žumberački uskoci, on kaže da to nisu bili nikakvi veleizdajnički činovi, nego nezadovoljstvo i uskočke razuzdanosti. U vezi s ozbiljnim suprotnostima između žumberačkih kapetana i okolne vlastele kaže »da se grof Nikola Zrinski 1643. tužio caru upravo na žumberačkog kapetana Rudolfa Paradajzera, da daje svojim uskocima previše slobode na njegovim zemljištima i tražio od cara zaštitu, inače da će sve prodati i iseliti se iz kraljevstva« (str. 77).

Mal ukazuje i da se razlika između žumberačkih uskoka i Hrvata očitovala i u sudskoj vlasti. Još 1637. od dvanaest članova suda moralo je da bude 6 uskoka i 6 Hrvata, a kneza suca birali su svake godine naizmenice uskoci i Hrvati, sem ako su se strane sporazumele oko jednog.

Kao i sve druge privilegije koje su imali žumberački uskoci, tražili su za sebe i Gomirci, samo što su tamo uskočka i hrvatska strana davale po dva člana, od kojih je komandant Karlovačkog generalata određivao jednog, kojeg su morali priznati. Krizu sudske vlasti izazvali su, pored ostalog, hrvatski velikaši koji su obavljali dužnost žumberačkih kapetana (Stadel, Erdedi, Zrinjski, Frankopan). Oni su svoje dužnosti obavljali preko svojih potčinjenih, a sami nisu živeli u Žumberku, pa su se u uskočko sudstvo sve više mešali kranjski staleži, i to s pravom, jer se tu radilo o državnompravnom statusu i pripadnosti Žumberka, o čemu su se neprekidno sporile Kranjska i Hrvatska u užem, odnosno Austrija i Ugarska u širem smislu (str. 137–139).

Zbog spora u vezi s teritorijalnom pripadnošću Žumberka sporan je bio i položaj i odgovornost žumberačkog kapetana. On je u pogranično vojnim stvarima bio odgovoran komandantu Karlovačkog generalata, a u civilnim, kriminalnim i upravnim odnosima kranjskom zemaljskom glavaru. U takvoj situaciji kapetani su se različito ponašali i zloupotrebjavali svoj položaj. Na primer, Rudolf i Ernst Paradajzer, nisu priznavali nadležnost kranjske civilne uprave. S druge strane, kranjske civilne vlasti razmišljale su da se Žumberak u upravnom pogledu potpuno odvoji od Vojne krajine. Problem je rešen tek 1690 pa su žumberački uskoci u vojnim stvarima bili odgovorni sudstvu Karlovačkog generalata, a u civilnim sporovima prva instanca je bio kapetan, a druga kranjski zemaljski poglavar. Međutim, u svakom novom sporu svaka strana je nastojala da nametne svoj stav, sve do ukidanja Vojne krajine (str. 142–145).

I Mal spominje sukob žumberačkog oficira Petra Hranilovića i kapetana Paradajzera, ali ne kaže više nego što znamo o tome. Tvrdi i da se 1715, zbog gladi i prevelike rabote, iz Žumberka u Ugarsku (Slavoniju, *prim autora*) iselilo pet porodica (str. 80).

Do sada sam iznosio samo naznake o preseljavanju žumberačkih uskoka u Slavoniju. Članak »Seoba Žumberačkih uskoka u Križevačku

kapetaniju (1540–1542)« napisao je Daniel Vranešić.²⁷ On ističe da ova seoba nije »sustavno i temeljito obrađivana i da zaslužuje ozbiljniji historiografski pristup. S obzirom da svi vojnički sposobni uskoci nisu 1540. godine, kad je formirana Žumberačka kapetanije, mogli da budu primljeni u vojnu službu, vlasti su ih preseljavale u druge kapetanije, ali i neke utvrde na sjeverozapadu Hrvatske. Prvi uskoci upućeni su iz Žumberka u Križevačku kapetaniju već u martu 1540. Velika skupina žumberačkih uskoka (oko 400 vojnika) primljena je u službu Križevačke kapetanije u svibnju 1542. godine, pošto su u Beču odobrena sredstva za njihove plate«.

Vranešić navodi da tamo i danas žive žumberačke porodice i da o tome, u naseljima u koja su se smestili, svedoče njihova prezimena. Bolfan: Brnčić, Đurašević, Kovačević, Latković, Rapljenović, Severović, Selaković i Šajatović; Veliki Poganac: Bogdanović, Crljenica, Herak, Kekić, Kovačević, Marinković, Perić, Popović, Severović, Štibić i Šajatović; Vojkovic: Klisurić, Marinković i Popović; Plavšinci: Milaković, Grubačević, Vujčić, Sekulić, Šajatović i Štrbac; Gornje Sredice: Kovačević, Krajačić, Milaković, Rajnović, Klisurić i Stakić; Trešnjevica: Bubanović, Vuković, Kordić, Rašić, Relić i Stanić; Rovište: Vučinić, Radmanović, Vuković, Gvozdanović, Kovačević, Reškovic, Crljenica, Ratković, Dobričić, Bulić i Rajaković; Bolč: Bastašić, Vukić i Vuković; Vlačka Kapela: Bogdanović, Popović, Pavić, Petković, Vuković i Vidović; Salnik: Bukvić, Rašić, Krajačić, Bastašić, Vukšić, Garapić i Magovac.

Više je nego indikativno šta u vezi s tim kaže dalje Vranešić: »Od doseljenja Uskoka u Križevačku kapetaniju (1540–42), pa sve do požara koji je uništio grkokatolički manastir u Marči (1739), tijekom gotovo dva stoljeća, ovi su uskoci pripadali pod crkvenu nadležnost marčanskog vladike, a kasnije zbog nedostatka vlastitih svećenika i udaljenosti od matice u svih deset naselja podliježu asimilaciji. Osim gubitka uskočke grkokatoličke 'carske vjere' uslijedila je potpuna kulturna asimilacija koja se manifestira u potpunom nestajanju žumberačke uskočke narodne nošnje sa izvornim dinarskim narodnim vezom. Unatoč svim povijesnim nedaćama u narodu je ipak ostala svijest da su potomci kraljevskih žumberačkih

---

27 »Žumberački krijes« za 2013, str. 260-261.

uskoka o čemu svjedoče još samo slavna pradedovska prezimena«.

S obzirom da je prilog napisao pop Vranešić mlađi i da je objavljen na stranicama »Žumberačkog krijesa«, kao i da će o pisanju »Krijesa« i popa Vranešića »starijeg«, jednog od »glavnih ljudi i najplodnijih pisaca«, kasnije biti dosta reči, prilog zaslužuje posebnu pažnju.

Prvo, iako su sva navedena prezimena i žumberačka, ne bi se smelo uzeti »zdravo za gotovo« da su u taj kraj svi s tim prezimenima morali da dođu samo iz ili preko Žumberka. Radi se o kalničko-bilogorskim Srbima, za koje Vikipedija kaže: »Kalničko-bilogorski Srbi nastanjuju prostor severozapadne Hrvatske, od reke Ilove na istoku, gore Kalnika na zapadu, Podravine na severu i Moslavine na jugu. Žive u dvadesetak manjih naselja. Uz žumberačke i gomirske Srbe, pripadaju najzapadnijoj grani srpskog naroda. Potomci su Srba iz raznih oblasti Balkanskog poluostrva, od Makedonije, Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i današnje Vojvodine. U okviru druge seobe u ta područja, 1555. godine iz Žumberka je pristiglo 200 uskoka«.

Isti izvor daje i brojne podatke o poreklu pojedinih prezimena. Primera radi, od žumberačkih prezimena vidimo da su iz Srbije: Grubači i Grubačevići od Temnića; Gvozdenovići od Ibra; Selakovići od Starog Vlaha; Klisurići i Keserići od Poljanice. Zatim: Šiljki, Crljenice i Strahinići iz Stare Srbije (Makedonije); Ratkovići, Vujčići, Rajići, Radoševići iz Hercegovine; Obradovići, Bastašići, Bjelopavlovići, Đuraševići, Herakovići iz Crne gore itd.

Drugo, autor članak smatra inicijalnim i zalaže se da se ovaj deo prošlosti žumberačkih uskoka istraži, a nije naveo izvor na osnovu kojeg je pisao, što nije u duhu istraživačkog i objektivnog pisanja. Izvori se znaju (Radoslav Grujić, »Srpska naselja na severu Hrvatske do 1579« i Dušan Kašić, »Srpska naselja i crkve na severu Hrvatske«), ali nisu »dobrodošli« na stranicama »Žumberačkog krijesa«.

Treće, trebalo bi biti oprezan, bez obzira o kojim i čijim se izvorima radi. U vojnoj službi u Žumberku 1551. godine bilo je oko 300 Žumberčana, čija imena i prezimena će da budu navedena na narednim stranicama. S obzirom da je tada u Žumberku bilo ukupno oko 3.500–4.000 ljudi, koliko je Žumberčana trebalo da se iseli da bi u Križevačkoj kapeta-

niji u vojnu službu odjednom bilo primljeno 400? Da li je moguće da se više uskoka iselilo iz Žumberka, nego što ih se doselilo, odnosno ostalo u Žumberku? Nigde nisam naišao na podatak da je odjednom primljeno u vojnu službu toliko krajišnika. Kao vojnik po profesiji znam da mnoge zamisli i naređenja nisu nikada, ili su samo delimično sprovedena u delo.

Četvrto, čak i isti izvori spominju različite podatke o vremenu i broju doseljenih Žumberčana. Navodim neke. »Početak je učinjen s uskoci-ma srpskim iz Kranjske i Žumberka već marta 1540, a zatim i maja 1542, kada je u krajišku službu uzeto 400 Srba pod upravom 12 narodnih vojvoda. Razmešteni su između Koprivnice, Križevaca i Ivanića«. Radoslav Grujić piše: »Tako je Ratni savet u Gracu 4. maja 1542. naredio da se 400 Martologa od Žumberačkih uskoka odeli i spremi za Križevačku krajinu«. ²⁸ Zatim: »U Križevačkoj županiji primljeno je 1555. u službu šest novih vojvoda iz Kranjske i Žumberka s oko 200 uskoka... Prvi doseljenici po svoj prilici bili su žumberački uskoci, koji su 1542. dovedeni u okolinu Koprivnice pod vodstvom svojih deset vojvoda, među kojima su najugledniji Klisurić, Vujčić i Popović, s četovođama Milakovićem i po dvojicom Vučkovića i Vukmirovića«.

Ako tome dodamo i toponim Mali Žumberak, između Križevaca i Koprivnice (Osijeka Vojkovačkog, Jarčana, Glogovnice i Rijeke Koprivničke), nema sumnje da je naseljavanje područja Kalnika i Bilogore pratilo i preseljavanje uskoka iz Žumberka ili preko Žumberka, ali je i dalje pitanje kada i koliko?²⁹

Peto, s obzirom da se bavim preveravanjem i odnarođivanjem žumberačkih uskoka, posebnu pažnju zaslužuje »asimilacija« o kojoj razmišlja Vranešić, pre svega pitanje ko je koga asimilirao? On kaže: »Žumberački uskoci su došli u taj kraj kao pripadnici uskočke grkokatoličke carske vjere«. Takva vera nigde ne postoji, što je popu Vranešiću poznato bolje nego meni, a tamo su mogli da dođu samo kao pravoslavni Srbi, jer se sve dogodilo 60–70 godina pre 1611, dakle pre odlaska vladike Simeona Vratanje u Rim. Na novim staništima pripadali su Marčanskoj pravoslavnoj eparhiji.

---

28 «Apologija srpskog naroda u Hrvatskoj i Slavoniji», Novi sad 1909, str.109.

29 Veliki atlas Hrvatske, Zagreb 2002, karta 13 (Križevci).

S obzirom da je unijaćenje i izmišljena »Marčanska unijaćka biskupija« propala, oni su ostali i Srbi i pravoslavni, za razliku od svoje žumberačke braće na kojima je iskaljen sav bes i koji su unijaćeni vojnom silom.

Šesto, što se tiče »žumberačke narodne nošnje, izvorne dinarske«, nje odavno nema u svakodnevnoj upotrebi ni u Žumberku! A kakvu su drugu nošnju usvojili potomci žumberačkih uskoka u kalničko-bilogorskom kraju? S obzirom da su oni i danas svesni svog i nacionalnog i verskog identiteta, verovatno nošnju slavonskih Srba.

Sedmo, pre nego bismo se podrobnije pozabavili preseljavanje žumberačkih uskoka u Slavoniju, trebalo bi da se zna da li dosledno sledimo put žumberačkih uskoka i poštujemo njihovo poreklo i identitet ili imamo neke druge namere? O tome govori i ovaj tragikomićni događaj. U leto 2013. godine putovala je grupa žumberačkih popova (grkokatolika) u Niš, na svečanost povodom 1700. godišnjice već spomenutog Milanskog edikta, kojim je car Konstantin priznao ravnopravnost religija u Rimskom carstvu, a time i hrišćanstvo, a među njima i mladi žumberački pop Gorazd Bastašić. Tamo je bilo i pravoslavnih popova iz kraja u koji su se preseljavali uskoci iz Žumberka, a i među njima pop Bastašić. Pravoslavni slavonski pop Bastašić prepoznao žumberačke grkokatolićke popove, našao i svog prezimenjaka, silno se obradovao, častio ih i isprićao »da su njegovi Bastašići, s još nekim porodicama, da ne bi bili pounijaćeni, odselili u kalničko-bilogorski kraj«. Ne znam kako se osećao žumberački »otac« Bastašić, ali je njegovim kolegama sve to bilo zabavno, uživali su. Uostalom, pop Daniel Vranešić zna bolje kako je bilo, bez obzira da li je bio prisutan.

Iako raspoloživi podaci o vremenu i broju preseljenih i ne moraju uvek da budu precizni, sigurno je da su uskoci napuštali Žumberak, jer je već bio prenaseljen, ili jer su bili nezadovoljni što carske vlasti ne ispunjavaju data obećanja, ili zbog nasilnog unijaćenja.

Izvesno je da je bilo i seoba koje su samo išle preko Žumberka, imajući u vidu da su Žumberćani bili prvi uskoci i da su kasniji uskoci, pre svega njihovi srodnici, nastojali po svaku cenu da im se pridruže. Dakle, za neke je Žumberak bio, protivno njihovoj volji, samo »tranzitna stanica«. Brojni autori (Biderman, Karl Kaser, Josip Mal) kažu da su mnoge uskoćke porodice, koje su tridesetih godina 16. veka bile naseljene na području Žu-

mberak–Metlika–Mehovo, odlazile i dalje u unutrašnjost i navode mnoge pojedinačne primere njihovih prezimena, čak i u Donjoj Štajerskoj, kraj Ptuja, u Rogozni, Skokama i Hočama.

Legende o odnosima žumberačkih uskoka i Kranjaca

Iz do sada iznetog o seobama žumberačkih uskoka i njihovim odnosima sa starosedeočima vidljivo je da ima dosta nejasnoća o odnosima s Kranjcima. U nedostatku podataka o pojedinim događanjima, ispredale su se i prenosile priče i legende koje ne bismo smeli zapostaviti. Niti jedna priča i legenda nije nastala, a da se nešto slično, negde i nekad, nije dogodilo.

Imajući to u vidu, napravio bih ozbiljnu grešku ako se ne bih osvrnuo na legendu o »krvavom kamenu« na Gorjancima, koja se odnosi na događaj o kojem nemamo pouzdanih podataka, i o dve crkvice na samom vrhu Žumberačke gore (Gorjanaca). Legende o crkvicama i o krvavom kamenu slušao sam kao dete sa strepnjom. I danas ih spominje većina autora, ne trudeći se da se barem malo približimo istini i stvarnim uzrocima. Sa željom da doprinesem saznavanju istine, ispričaću ono što sam slušao, pročitao, utvrdio na licu mesta i na osnovu toga zaključio.

Priče o dve srušene, u trnje i divlje raslinje zarasle crkvice na vrhu Žumberačke gore, koje sam prvi put video 1955. godine, govore su o pokušaju da se ustanovi granica, kako bi se ubuduće izbegli nesporazumi i sukobi. S jedne strane pošao je momak, a s druge devojka, ili sa svake strane momak, pa gde se sastanu tu da bude granica. Međutim, nekome nije bilo u interesu da se postigne dogovor, ali se ne kaže kome, pa su oni ubijeni. Na mestu gde su nađeni, dogovoreno je da svaka strana podigne svoju crkvicu, koje bi bile simbol kajanja i predstavljale granicu.

Danas znamo da crkvice nisu podignute na mestu nečije pogibije, ali jesu predstavljale svojevrсно »razgraničavanje«, ne zvanično, katastarsko, zasnovano na zakonu, već instinktivno po prirodi, versko i etničko po smislu i sadržaju.

Rimokatolička crkvice Sv. Jere podignuta je pred kraj 15. veka, pre naseljavanja žumberačkih uskoka, posvećena je istorijskoj ličnosti svete

Gertrude. U vreme gradnje ona nije trebalo da predstavlja i obeleži bilo kakvu granicu, jer su i Žumberačka gora i Gorjanci bili deo Kranjske, nego je bila izraz duboke (katoličke) pobožnosti tadašnjeg stanovništva Kranjske. Podizanje bogomolja na teško dostupnom mestu nije bio redak slučaj. Da je to tačno svedoči i činjenica da je samo nekoliko kilometara dalje od crkvice Sv. Jere već postojala crkva Sv. Miklavža (Nikole), na samoj hridi (964 m) okomite padine Gorjanaca iznad Šentjerneja i Kostanjevice.

Crkvica Sv. Jere obnovljena je u julu 2013. godine. Na turističkoj tabli piše da je napuštena i srušena oko 1800. godine, ali ne i zbog čega. Kad sam odgovornog za obnovu crkvice (poreklom Žumberčanina) upitao za razlog zapuštanja i rušenja crkvice, rekao je »da se radilo o švaleraciji«, što znači da su vernici crkvu, koja ni tada nije imala vrata, a ni danas ih nema, koristili kao romantično i skriveno mesto za ljubav te time »skrnavili« sveto mesto.

Svega dvadesetak metara dalje nalazi se crkvica Sv. Ilije. Na turističkoj tabli piše da se ne zna kad je podignuta, ali da su je podigli žumberački uskoci, posle 1530. godine, dakle posle prve seobe. Nisam ubeđen da je nemoguće da se ustanovi barem približno vreme podizanja crkvice, ali sam siguran da i to nekome nije u interesu. Zašto? Zato što bi moralo da se kaže da su je podigli pravoslavni uskoci i da je to bila pravoslavna bogomolja, s ciljem da se obeleži prisustvo pravoslavnih doseljenika, Srba, na mestu gde su svoje prisustvo već obeležili rimokatolici i gde su se direktno susreli, malo saradivali, a više i češće se sukobljavali. Pored toga, podizanje pravoslavne crkvice značilo je za žumberačke uskoke i obeležavanje granice, odnosno teritorije koja pripada njima, na mestu gde nikakve granice tada nije bilo.

O vremenu podizanja i istorijskom značaju crkvice Sv. Ilije u knjizi »Žumberak, baština i izazovi budućnosti«, Stari grad Žumberak 1996. (str. 38) piše: »No, prema unutrašnjosti crkve s ikonostasom, što je karakteristika istočnog grkokatoličkog obreda pomiče dataciju nastavka crkve u doba nakon doseljenja Uskoka, poslije 1530«, a na sledećoj stranici: »Njezinu arhitektonsku vrijednost nadilazi povijesno značenje jer, po dosad poznatom, crkva Sv. Ilije jedna je od najstarijih, ako ne i najstarija grkokatolička crkva u Hrvatskoj, izgrađena u doba prvog doseljenja Uskoka u Žumberak«.

Ne mora se biti posebno pametan da bi se uočilo da cilj ovog teksta nije da se utvrdi vreme podizanja i istorijski značaj te »jadne crkvice«, već da se podmetne laž da je ona »grkokatolička«, što bi trebalo da znači da su i oni koji su je podigli bili grkokatolici. Zaista, postoje (ne)ljudi, koji nemaju ni obraza ni ljudskog dostojanstva. Kad bi zatrebalo, takvi bi »utvrdili i naučno dokazali« da su i uskoci i njihove cvrkvice bile »grkokatoličke« i pre nego je ta »izmišljotina od Crkve« i izmišljena.

Ipak, priznali »falsifikatori« istinu ili ne, ne može se negirati da žumberački uskoci, ti omrznuti doseljenici, pravoslavci ili »šizmatici«, pa još i Vlasi, nisu baš bili takvi nevernici i divljaci kako ih neki predstavljaju. Naprotiv, podizanje crkvice na teško pristupačnom mestu iz najbližih uskočkih naselja, nasuprot rimokatoličkoj crkvi, svedoči o njihovom duboko ukorenjenom (pravoslavnom) hrišćanstvu, ali i o svesti da je u okviru jedne vere, hrišćanstva, neko prouzročio i napravio podelu koja je okrenula hrišćane jedne protiv drugih i da im, u takvim uslovima, neće biti lako da odbrane svoju pravoslavnu crkvu.

Ako je ovo korektno, a ne vidim ko bi mogao argumentovano da se suprotstavi, moglo bi se zaključiti i kada su uskoci podigli crkvicu Sv. Ilije. Verovatno ne odmah po doseljavanju, jer ipak nije logično da im je prvi problem i briga bila izgradnja crkve na vrhu Žumberačke gore. Morali su prvo da se smeste i tamo izgrade svoja skromna staništa i bogomolje, što znači da je crkvica podignuta nakon što su izgrađena današnja sela u zapadnom delu Žumberka, sredinom druge polovine 16. veka, recimo pedesetak godina posle prve seobe 1530. godine.

Slovenački autori ističu »da je crkva Sv. Ilije sigurno prvobitno bila pravoslavna, jer je podignuta pre 1600. godine, kad unije u Žumberku nije bilo«. Iz hrvatskih katoličkih izvora to ne može da se čuje, iz tih izvora »čista voda ne može da poteče«. Hrvatski istoriografi i grkokatolički popovi to ne mogu da »prevale preko jezika i pera«. A da su uskoci već bili čvrsto zaseli na Žumberačkoj gori i ovladali tim područjem svedoče i mnogi toponimi, nazivi zemljišnih objekata i prostora, kao što su Stare kuće, Katuništa, Ljetine, Studena voda, Gajski jarak, Gajski izvor, Malićev krč, Kotline, Suminove livade, Dubrava, Dedovac, Kobile, Palež, Rakitnik i drugi.

Kao što se ne zna kad je tačno podignuta, ne zna se ni kad je crkvi-
ca Sv. Ilije napuštena i srušena pa ostaje da pretpostavimo da je to bilo u
vreme napuštanja i crkvice Sv. Jere, dakle oko 1800. godine, a možda je i
razlog isti – zloupotreba crkve u »ljubavne svrhe«. Ne znam da li su uskoci
u tom pogledu prednjačili, ali je sigurno da nisu zaostajali u odnosu na
Kranjce.

Na sudbinu dveju crkvića osvrće se i Josip Mal i kaže da su sveštenici
po obavljenoj službi božjoj u crkvi Sv. Nikole i Sv. Jedrete (Ilije i Jere, *prim.
autora*) morali da pokupe sve crkveno posuđe, od ornata do zvonca, jer bi
inače to pospravili Uskoci, koji su tim svecima ukazivali malo počasti, a
kad bi bilo ružno vreme, oni bi u svetišta uterivali i ovce i koze (str. 131).
Iako je na štetu naših prađedova, teško bi bilo tvrditi da toga nije bilo.

Priča o dvema crkvicama ne bi bila potpuna ako ne bih ukazao i da je
obnova Sv. Ilije počela 1990, dakle desetak godina pre Sv. Jere. Svi logični
razlozi, posebno materijalne i finansijske mogućnosti i privrženost Kra-
njaca rimokatoličanstvu, govore da je trebalo da bude obrnuto.

Sv. Ilija je obnovljen na inicijativu i pod rukovodstvom popa Mile
Vranešića, i to je za svaku pohvalu i priznanje, ali je upravo on direktno
odgovoran što nije rečeno niti napisano da je to bila pravoslavna bogom-
molja i da su je podigli pravoslavni uskoci. Zbog toga na turističkoj tabli
jednostavno piše da su crkvicu podigli uskoci, neki »bezimeni«, jer je
samo tako bilo moguće da se u sledećoj rečenici nastavi priča o žumberač-
kim uskocima kao Hrvatima.

Da se obnova crkvice Sv. Ilije zloupotrebljava može se pročitati i u
Zborniku »Žumberak – baština i izazovi budućnosti«, Zagreb 1996, str.
36–39. Posvećena joj je slika i dve i po stranice teksta koji, po običaju, »go-
vori mnogo, a ne kaže ništa«. Ne spominju se ni napred navedene legen-
de, nego neka treća, o »zakopanom blagu«, a dr Zorislav Horvat napisao je
da je crkvića slična nekim rimokatoličkim bogomoljama pa zaključuje da
je sagrađena u prvoj polovini 15. veka, što znači pre doseljavanja žumbe-
račkih uskoka.

Čemu takve manipulacije? Time se postavlja pitanje ko je uopšte i
sagrađio crkvicu? Sve je utoliko čudnije što je u nastavku dr Horvat na-
pisao: »No, oprema unutrašnjosti crkve sa ikonostasom, što je karakteri-

stika istočnog, grkokatoličkog obreda, pomiče dataciju nastanka crkve u doba nakon doseljenja Uskoka, poslije 1530, dakle u sredinu 16. stoljeća».

Horvat je pobio samog sebe, ali nije rekao da je to karakteristika istočnog pravoslavnog veroispovedanja, nego grkokatoličkog, što opet indicira da žumberački uskoci prilikom naseljavanja nisu bili pravoslavci, nego grkokatolici. Žao mi je takvih »znanstvenika«. Jadni su i oni i i njihovi nalogodavci, ali je žrtva istina i nauka kojom se, navodno, bave.

Već više puta spominjani Žumberčanin Milko Predović imao je svoju »šemu« po kojoj je tumačio blizinu crkava i odnose žumberačkih uskoka i Kranjaca i Hrvata, nezavisno od istorijske istine i stvarnost. Blizina dveju crkvice na Geri za njega je »dokaz kako su Žumberčani grkokatolici kao Hrvati bili u prijateljskim odnosima sa braćom Slovincima, i to od svog doseljenja pa do danas« (ŽK 1965, str. 106). A blizina grkokatoličke crkve Sv. Petra i Pavla i rimokatoličke crkve Majke Božje u Sošicama njega inspiriše da otpeva: »Možemo si zamisliti kako je oduvijek vladala sloga između braće rimokatolika i grkokatolika u Žumberku«.

M. Predoviću nije bilo nepoznato da su Sošice oduvek bile neuralgična tačka, mesto u kojem su se dodirivali i sudarali, zavisno od prilika, pravoslavlje i rimokatoličanstvo, srpstvo i hrvatstvo. Postojanje rimokatoličke crkve u Sošicama svedoči da su naši »zemljaci« bili izloženi većem pritisku i opasnosti sve vreme, posebno u novije doba. Predović neće ništa da zna o tome. Za njega je sve oduvek bilo kako su ga naučili u seministu u Zagrebu.

Da ovo ima dubok smisao svedoči događaj iz avgusta 2013. Našao sam se s grupom Žumberčana kod Sv. Ilije. Ispred Sv. Jere, bila je nešto brojnija grupa Slovenaca, među njima i šestorica »kauboja«. Kad su uzjahli, bili su ponuđeni pićem. Rado su prihvatili, a onaj na najkrupnijem konju, očigledno predvodnik, počeo je priču: »Mi smo Slovenci, vi ste Hrvati... Imamo dobre odnose... Idemo zajedno u Evropsku uniju. Dakle, Slovenci i Hrvati zajedno u...« Prekinuo sam ga i upitao: »A, imali li ovde mesta i za treće?« Zbunio se pa upitao: »Kako mislite za treće, za koga...?« »Pa, Vi govorite o Slovincima i Hrvatima, a ovde prisutni nisu svi ni Slovenci ni Hrvati, ima i trećih«. Zbunio se, a kad se pribrao rekao je: »Ah, da, da, ima, ima...« Odjahali su, a mi produžili našim putem. Niko ništa nije rekao, svima je bilo sve jasno.

Pošto izgradnjom dveju crkvice »razgraničavanje« Kranjaca i žumberačkih uskoka na vrhu Gere nije uspelo, više je nego sigurno da je Krvavi kamen dobio ime po krvavom događaju, koji se zbio 1687. godine. Ali kojem događaju?

Znamo da je nesporazuma i sukoba bilo i u 17. veku, a logično je i da su češći uzročnici sukoba i »prelaznici na tuđu stranu« bili Žumberčani nego Kranjci. Kad se pogleda konfiguracija terena, može se zaključiti da je verovatno (naj)spornije bilo upravo područje s kranjske strane, zarađan od Krvavog kamena prema crkvi Sv. Miklavža, više od 200 metara niže od Gere, pitomija i pogodna za stočarstvo, na koju mora da su upadali Žumberčani. Na tabli pored Krvavog kamena prvo je napisana verzija legende da se mladić, Žumberčanin, spustio duboko niz Gorjance, gde je susreo »sporijeg« kranjskog predstavnika. Njih dvojicu i devojkog predstavnika koja ga je, zabrinuta, kradomice pratila, ubili su »nepoznati« (Mujo bi rekao: »Čuj, bolan, nepoznati!«) pa na njihov grob navali kamen. Druga varijantna govori o dogovoru dveju strana da se izabrani predstavnici sastanu i pregovaraju, ali je došlo do obračuna pa je i poveći kamen na mestu sukoba bio krvav.

Legenda koju sam slušao kao dete govorila je da su »naši« bili prevareni, jer su se Kranjci unapred pripremili za obračun i osvetu. Pošto im je »proradila savest«, taj kamen su nazvali Krvavim, a na njemu uklesali godinu 1687.

Uveren sam da je istinita druga priča. Kao što je verovatno da su uskoci bili češći uzročnici nesporazuma i sukoba, tako je verovatno i da su Kranjci unapred »znali« da pregovori neće »uroditi plodom« i da su se pripremili za sukob i osvetu.

Malo je verovatno da se ne zna šta se dogodilo kod Krvavog kamena, jer su poznati detalji o manje značajnim događajima i iz ranijih vremena. Ako je bilo žrtava na strani Žumberčana, bili su to verovatno vojnici, za čije je ponašanje i sudbinu, pa i nestanak ili stradanje, bio neposredno odgovoran žumberački kapetan, u to vreme Ivan Ernst Paradajzer.

Kapetani su upravljali i komandovali krajišnicima već 147 godina. Kapetan je bio neposredno odgovoran komandantu Karlovačkog generalata, a ovaj Ratnom savetu u Gracu. Ili je nekome moćnom bilo stalo da

uskoci »dobiju lekciju« ili je, opet, svime bilo stalo da se oko toga ne diže »velika prašina«.

Lopašić detaljno opisuje legendu o krvavom kamenu i podseća na neke slične istorijske legende. »Kranjci su se napatili svakog zla od Uskoka, a zbog međa bilo je uvijek svađe i krvavih glava. Zbog svađa i krvavih okršaja između Kranjaca i Uskoka nisu se više održavali sajmovi na vrhu Gere, nego su premešteni u Sošice« (str. 4 i 38). To je tačno, sajmovi u Sošicama državali su se još i pedesetih godina dvadesetog veka, kada su ukinuti.

I u »Žumberačkom krijesu« za 2008. godinu (str. 240) napisan je članak o Krvavom kamenu u kojem se, po običaju, ne kaže ništa pametno. Dvema spomenutim verzijama događaja dodaju se još dve. Po jednoj Turci su tu »posekli glave svojim izdajnicima, koji su prebegli uskocima«, a po drugoj, skupinu od 500 Turaka koja se povlačila posle poraza kod Beča, potukli su uskoci pod vodstvom svog kapetana Petra Hranilovića.

Ovo ne bi zasluživalo pažnju da ne predstavlja grubu zloupotrebu. Da je bilo tako, ne bismo sada razbijali glavu pitajući se šta se dogodilo? A da su Turci kod »krvavog kamena« kažnjavali svoje izdajnike ili da je Petar Hranilović tu pobio 500 Turaka, morali bi »drugovi Turci« da budu prisutni kod »krvavog kamena«, a njih 1687. tu teško da je bilo. Hrabri i sposobni kapetan Petar Hranilović »digao je glas« protiv žumberačkog kapetana Paradajzera još 1621. godine pa je pitanje da li je 1687. bio i živ.

O legendama o dvema crkvicama i Krvavom kamenu, pa i odnosima žumberačkih uskoka i Kranjaca u celini, pevao je i Jovan Hranilović u svojim »Žumberačkim elegijama«: »Krvava je njekoč borba bila, med Slovenici i med Žumberčani, i bratska se često krvca lila (...) Lešine im ponesli daleko, za granicu, da im zatru znamen. Naspu cvijeća, založe im meko, na njih teški navalili kamen«. Srećom, nisu ni svi popovi isti, a Jovan je, kao što je već rečeno, ponajmanje bio pop, barem ne onakav kakav je »trebao« da bude!

Priču o Krvavom kamenu završio bih osvrtom na članak »Poruke krvavog kamena« iz vremena raspada Jugoslavije i sukoba Slovenije i Hrvatske na Geri.³⁰ Spominju se sukobi žumberačkih uskoka i Kranjaca, Lo-

---

30 »Karlovački tjednik«, 11. 3. 1993, str 10.

pašićeva verzije legende i Hranilovićeve elegije, sa zaključkom da niko ne želi novi Krvavi kamen. Nadam se da je tako!

POPISI SRBA ŽUMBERČANA

Popisi Srba Žumberčana, od doseljavanja do 1690. godine su, po mom dubokom uverenju, najznačajnija dokumenta iz njihove prošlosti. Nisam pronašao i pročitao niti jedan drugi dokumenat koji, od početka do kraja, nedvojbeno i bez ostataka, svedoči o njihovom etničkom poreklu, verskoj pripadnosti, odakle su došli i gde im je prapostojbina. To može da vidi svako ko želi i ume da čita takva dokumenta. Pred ovim dokumentom gube svaki smisao i značaj sva krivotvorenja, laži, podmetanja, obmane i smicalice, bez obzira kako vešto ili nevešto bile »upakovane i pripremljene za prodaju«. Narod bi rekao: Ako laže koza, ne laže rog.

Popise Srba Žumberčana, od doseljavanja do 1690. godine, pripremio je dr Aleksa Ivić, a objavila Srpska kraljevska akademije, knjiga XXXVI, izdata u Subotici, 1926. godine, u odeljku: »Naselja i poreklo stanovništva. Pregled mesta i imena srpskih doseljenika u Hrvatskoj i Slavoniji tokom 16. i 17. veka«. Ivić kaže da je to sinteza njegovih ranijih istraživanja i publikovanih studija o Srbima Žumberčanima i o Srbima u Hrvatskoj, kao i studije o migracijama Srba u Slavoniju.

Popisi Srba Žumberčana imaju dva dela. Prvi deo donosi mesta u kojima su živeli i imena i prezimena Srba Žumberčana, vojnika-graničara, od doseljavanja do 1551. godine. U tom periodu oni su bili jedina kompaktna verska i etnička skupina, bili su »prvi ili stari« uskoci-vojnici i kao takvi i zbog toga su i popisivani od strane vojnih vlasti Habsburške Monarhije.

Drugi deo popisa sadrži podatke o vojnicima Žumberčanima od 1551. do 1690. godine. U tom periodu bilo je i drugih uskoka u Slavoniji i Hrvatskoj pa su Srbi Žumberčani obavljali vojničku dužnost zajedno s njima. Raspoloživi podaci navode na zaključak da su vojne vlasti i dalje održavale čisto »žumberačke jedinice«, recimo odeljenja, ili se u dokumentima naznačavalo da se radi o Žumberčanima. Nema pouzdanih saznanja zašto, ali je sigurno da to, ipak, nije bilo slučajno! Žumberčani su vojevali

zajedno već skoro sedamdeset godina pa je njihova veština i iskustvo bilo dragoceno.

Popis Srba Žumberčana do 1551. godine

Ovaj deo popisa Srba Žumberčana naslovljen je: »Srbi u okolini Žumberka. Srpska sela i zaseoci u Žumberku i okolini. Popis Srba Žumberčana prema mestima u kojima su stanovali. Popis Srba Žumberčana bez oznake mesta«. Zbog značaja ovog dokumenta i podataka koje sadrži, donosim ga onako kako ga je objavio dr Aleksa Ivić, uz neke opaske radi pojašnjenja i preciznosti navedene u zagradi.

»Prilikom seobe Srba u Žumberak 1530. i 1538. godine zauzeli su doseljenici stalno boravište u ovim varošicama, selima i zaseocima: Kalje, Oštrc, Drage, Radatovići, Kašt, Sošice, Pečno, Mrzlo polje, Grabar, Stojdraga, Rude, Grabarak, Krašnji vrh, Kostanjevac, Kupčina, Priseka, Budinjak, Kalovo (Kalje), Pribićani (Pribić), Dragoševci, Poklek, Podbrežje, Vinica, Kostel, Semić, Mehovo, Metlika, Črnomelj, Pleterje, Šenternej, Kočevje, Vivodina, Kravljak, Cerovica, Cvetašin, Dvorišće, Vrtački, Grič, Brašljevića, Marindol, Bojanci, Veliko i Malo lešće, Tupčina, Glušinja vas, Osredak, Dragoč vrh, Javor, Pogana jama, Sveti Juraj, Hrestovo (Reštovo), Priselje, Stupe, Vrhovac, Kovačev vrh, Jugorje, Dol, Tisovac, Lipovac, Ditmardol, Vražlena vas, Gornji Visoč, Mišljendol, Goljak, Magnješevac, Vodanev, Šičevac, Tomaševo selo, Gorenski vrh, Vodice, Vrani potok, Malinac, Tihočaj, Vresović, Škril, Dane, Oštritag, Sopot, Osojno, Jezernice i Šnota.

Prema jednom aktu iz 1535. stanovali su Vuk Daja u Sošicama, Resan Šišmanović u Gaberju (Grabaru), Vijačko Jurašević (Đurašević) u Kuneč vrhu, Vučeta Dimitrović i Radič Smičiklas u Sopotu. Ovi su Srbi doseljeni 1530. iz predela Srba, Unca i Glamoča, a s njima su se uskoro pomešali Srbi koji dođoše s područja reke Cetine.

Po spisku žumberačkih Srba vojnika od 1. marta 1551. stanovali su u STOJDRAGI: Toma Severović, Vukdrag Vukčević, Prerad Mikulić, Jurašin Ivković i Radič Vukčević. U OSOJNOM: Vuksan Rakutović, Vukša Marinković, Dragoslav Radmanović, Vladislav Vukdragović, Miljen Be-

lovrin, Novak Klisurić, Radonja Pavlović i Ivaniš Skorojević. U JEZER-
NICAMA: Miloš Mikulić, Žarko Mikulić, Juraj Pavlović i Ratko Pavlović.
U SVERŽU: Miloš Vučić, Vujica Mrčić, Radin Katalenić i Janko Katalenić.
U SOPOTAMA: Poloj Popović, Rajak Popović, Vuk Smičiklas i Vuksan Ne-
govanović. U SOŠICAMA: Andrija Bogdanić, Rade Radivojević, Vuk Vrs,
Vukašin Bojić, Mirčeta Radmanović i Petar Radmanović. U TUPČINOJ
VASI: Petar Čolnić, Ivan Grubačić, Juraj Mačov, Radivoj Garapić, Stipko
Heraković i Dragiša Obradović. U ŽELEZNOM Juraj Vuković. U BUDINJA-
KU: Novak Radonjić, Radivoj Mikulić i Vukdrag Strujić. U KUPČINI: Juraj
Stojanić, Stipan Čikulinić, Vuja Prelučanin, Radivoj Prelučanin, Dragoje
Orao, Mikula Soldatić, Tvrtko Radojević i Velja Radojević. U GOLEMOJ
VASI Jakov Colnarić. U JAVORKU Mihovil Radovanić. U OŠTRITAGU:
Milak Čičić i Patar Milaković. U DANU: Petar Mikulić, Mitar Mikulić,
Gojko Stipanović, Vujica Hraplinović, Radonja Hraplinović, Vukdrag Vu-
jičić i Mihailo Vukčević. U PRISEKI: Vuksan Vukosalić, Tvrtko Vukosa-
lić, Đuro Marinković, Miloš Marinković i Selak Jelić. U ŠKRILU: Dragaš
Radonjić, Vukdrag Duničvarić, Vukašin Glavniković, Mitar Grubačević,
Vuča Vukmirović, Marko Radovanović, Radič Radojević, Vraneš Selako-
vić i Vujin Vukmirović. U CEROVICI Rajič Dragulović. U JELŠU: Radinko
Hranilović, Boganac Selaković i Pavle Selaković. U VITETINCU Radinko
Vukosalić. U VRANOM POTOKU: Dobrosav Širić, Vukodrag Oliverović,
Radin Vukašinović, Ivan Radičević, Rajak Vuksanović, Petar Grubačević,
Cvetko Dragičević i Pavko Besedić. U GLUŠINJOJ VASI: Skorosav Obre-
nović, Dobrica Mikulić i Vujica Heraković. U TOMAŠ VRHU Vujica Milj-
ković. U PEČUVU: Radin Glavnik, Vraneš Radonjić, Dragaš Radivojević i
Radul Staničić. U ŠNOTI: Vujica Vukdragović, Duka Đurmanović, Grubiša
Radmanović, Ratko Vukčević, Pavle Vukdragović, Vukac Vratičić, Vukmir
Vukašinović, Herak Radanović, Radič Vukdragović i Juraj Vukdragović. U
TIHOČAJU: Vraneš Radovanović, Pavko Vojvoda, Cvitko Lalatović, Radič,
Radosalić, Radovan Ivanišević, Skorosav Vukdragović i Dragula Pavko-
vić. U VRESOVIĆU: Vukac Višesalić, Juraj Vukičević i Dobrosav Mikulić.
U CEROVICI: Dobrivoj Brajanović, Juraj Brajanović, Mitar Ivković, Radul
Neposkok, Mitar Vlatković i Vid Vukšić. U GRABARU: Vraneš Radosalić
i Petar Golob. U MRZLOM POLJU: Vuk Vlatković i Vukosav Kosojević.

U VODIGU: Mikula Pajić, Vukosav Babić, Vukosav Heraković i Dragić Babić. U VIVODINI Strahinja Vukšić. U MOŠANCU: Vukmir Vukčević, Toma Vukčević, Ivan Vukčević, Radič Radojević i Dragiša Mogojević. U MALINCU: Vukdrag Mikulić, Cvetiša Vrinčić, Radivoj Vrinčić, Vojin Radmanović i Vujica Cvetković. U GORENJSKOM VRHU: Mihailo Radinović, Grubač Radonjić i Blažo Radinović. U TOMAŠEVOM SELU: Bogoje Stipković, Mikula Rušnović i Nikašin Rušnović. U PETRIČKOJ VASI Jakov Šimunović. U MIŠLJENDOLU: Radoje Kekić i Radonja Kekić. U REZVORU: Dragić Dragičević i Tomaš Radičević. U GOLJAKU: Pavko Radovanović, Novak Romanović, Paun Dobrosalić, Stipan Vujić, Ivaniš Vukšić i Milivoj Heraković. U ŠIČEVCU: Dragić Oliverović, Dragul Oliverović, Mikula Šeravičić i Petar Šeravičić. U SELIMA Ivan Vukičević. U MAGNJEŠEVCU: Ivan Vukšić, Skorosav Radosalić i Vojin Radić. U Gornjem Visoču: Ivaniš Kordić, Vukosav Dragičević, Petar Lipotica, Vraneš Latinčić i Tomaš Radojević. U VODANEVU: Todor Knežinić, Cvitko Vujičić, Cvitko Isučević, Vukdrag Milošević, Vlatko Milošević, Ljubinko Vujičić i Stipan Đurašinić. U VRAŽLENOJ VASI: Herak Vukmirović, Vrs Vukmirović, Radonja Vukmirović, Radoje Jelić i Vuk Vukmirović. U DITMARDOLU: Radoje Račinović i Vukić Plavčević. U LIPOVCU Ognjen Vukdragović. U GLUŠČU: Sekula Preradović, Mile Preradović i Radul Preradović. U STEFANIČU: Radivoj Radatović i Radonja Radatović. U HRESTOVU: Vukša Cvitković i Ivan Jurjević. U PAVLOVCU: Vujica Dmitrović i Radosav Dmitrović. U ČUDIČEVOM DOLU Raka Vukičević. U TISKOVCU: Vuk Strhainić, Radivoj Šimraković, Miljko Jurjević, Petar Milošević, Radman Radivojević i Mikula Novaković. U VERONSKOJ VASI: Vujica Vukosalić, Raša Babić, Vuča Vukmanović, Vukašin Vlatković i Ilija Vuković. U ULIŠČU: Radosav Vlatković, Obrad Jurjević, Radin Vukašinović, Petar Vukašinović i Mikula Vladić. U DOLU: Dragić Prebigarović, Vujin Prebigarović, Vojin Prebigarović i Pavle Radosalić. U JUGORJU: Aleksa Badovinac, Novak Badovinac i Vukosav Badovinac. U IVANOJ SOLI Novak Kijanović. U MRZLOM DOLU Radosav Heraković. U NOVOM SELU Radoje Radović. U Kovačevom vrhu: Vukosav Vrinčić, Vogeda Milojković, Milin Radibratović, Radosav Đurašević, Krajčin Đurašević, Radonja Vrinčić i Jovica Vrinčić. U DRAGOŠEVOJ VESI: Miloš Keserić, Živko Knežić, Miladin Marić, Miloš Marić, Mikula

Drveniċ, Vukdrag Drveniċ i Luka Keseriċ. U VRHOVCU: Juraj Vunenac, Vujin Magojeviċ, Vukmir Milašinoviċ, Radman Markoviċ, Miloš Miku-
noviċ, Radul Miliċiċ, Miloš Vukašinoviċ, Radul Popoviċ, Radiša Popoviċ,
Vukman Stipanoviċ i Tomaš Pavloviċ. U MARINDOLU: Radman Mihalje-
viċ, Radonja Mihaljeviċ, Radiċ Vignjeviċ, Mikula Miliċ, Lala Miliċ, Radoje
Vukmanoviċ, Sladoje Prijiċ, Marko Stojiċ, Vukman Dejanoviċ, Dragiċ Ra-
dosaliċ, Radoslav Dimitroviċ i Janko Vojnica. U GRIĀU: Novak Vukmano-
viċ, Novak Popoviċ, Dragiša Popoviċ i Radul Mirosaliċ. U ALJMU: Rajak
Popoviċ, Velja Popoviċ, Radul Popoviċ i Vukdrag Popoviċ. U PRIBINCU
Mikula Štrbac. U PRISELJU Radiċ Vuċetiċ. U KAŠTU: Radin Mariċ, Ivan
BoŹidareviċ, Vujica Radenkoviċ, Novak Dragobratoviċ i Vujica Radojeviċ.
U DRAGOŠEVOM VRHU: Radivoj Radinkoviċ, Vukdrag Miloševiċ, Vujica
Miloševiċ i Veljan Bastašić. U SVETOM JURJU: Rajiċ Danċuloviċ i Vraneš
Danċuloviċ. U KALJAMA Mitar Kekiċ. U DRAŠĀEM VRHU Ilija Bastašić.

Od Srba Źumberċana bez poblize oznake mesta stanovanja 1533. go-
dine spominju se: Milak KneŹiċiċ i Juraj Radivojeviċ, a 1538. Radoje Kli-
stoviċ, Pavko Karanoviċ, vojvoda Stepan, Ivan Pejak, Jovica Vukoviċ, pop
Radoje, Miloš Herakoviċ, Andrija Staševiċ, knez Staniša i Ivaniš Vrliniċ.
Godine 1543, spominju se Jovan Vlah i Vuk Popoviċ, a 1551. vojvoda Daja,
Pavle Klisuriċ, Stipan Vrinċiċ, Radman Vuċetiċ, Dragiša Vrinċiċ, Novak
Nikoliċ, Šimon Brajkoviċ, Mikula Ivanoviċ, Radosav Vukoviċ, Radonja
Bastašić, Šobat Popoviċ, Vraneš Badovinac, Vraneš Vukiċeviċ, Radiċ Tru-
baċ i Januš Gašparoviċ«.

Popis Srba Źumberċana od 1551. do 1690. godine

Kao Źto je veċ reċeno, popis od 1551. do 1690. godine dr Aleksa Iviċ saċinio
je na osnovu dokumenata u kojima se navode grupe Srba Źumberċana u
vojn timer jedinicama i sluŹbi sa Srbima iz drugih krajeva Vojne krajine, bilo
da je navedeno da se radi o Źumberċanima ili se prepoznaju po prezime-
nima.

»U platnom spisku vojnika na Hrvatskoj granici od 1. marta 1553.
navedeni sledeċi Srbi Źumberċani: Dragiša Vrinċiċ, Pavko Ratkoviċ, Jovan

Košljanin, Radonja Bastašić, Vraneš Rogonić, Grubač Radinović, Sekula Preradović, Dragan Milčinović, Rajak Vujičić, Grubač Garapić, Radivoj Garapić, Mirčeta Garapić, Nikola Volović, Radoje Popović, Petar Radulović, Jovan Plivelić, Vukman Bojić, Miloš Radaković, Jovan Strahinić, Rajak Popović, Matija Grgurić, Vukmir Lulić, Lala Vukmanović, Vukdrag Mikulić, Radič Magojević, Vujica Radenković, Petar Marić, Jovan Kordić, Vuksan Dragičević, Toma Radojević, Jovan Radojević, Rade Neposkok, Vuksan Jovanović, Cvetko Miličić, Vojin Krajač, Ratko Pavlović, Radosav Mitrović, Radovan Nikolić, Skorosav Vitomirić, Radovan Ivaničević, Vojin Vragolović, Radonja Marić, Jovan Popović, Vujica Ivanišević, Drago Radojević, Radič Vignjević, Vukman Stipanović, Dobrica Radojević, Pavle Vuković, Radonja Tomašević, Radosav Tomašević, Radič Popović, Radonja Tatarević, Sladoje Prijić, Marko Vukčević, Marinko Vukčević, Radoje Mitrović, Radman Marković, Nikola Štrbac, Lala Cvetković, Vujica Maričić, Vojin Magojević, Vukmir Milašinović, Radivoj Vukmanović, Vuča Vukmirović, Vraneš Selaković, Petar Bastašić, Novak Dimitrović, Vukdraga Milošević, Vujica Milošević, Marko Bastašić, Radič Milenović, Radonja Vukmirović, Radoje Jelić, Vlatko Milošević, Vojin Ivanišević, Vojin Dragojević, Radič popov brat, Tvrtko Radojević, Vujica Radivojević, Lazar Radivojević, Novak Radivojević, Radul Staničić, Raša Jovanović, Vučeta Radmanović, Vukdrag Ratković, Herak Radovanović, Pavle Selaković, Prijo Selaković, Rajak Vuksanović, Novak Popović, Stanko Marković, Živko Vladić, Radič Vukdragović, Vuk Stipković, Vujica Marinković, Nikola Rajić, Toma Radić, Novak Radonjić, Petar Milaković, Skorosav Vujičić, Milak Čičić, Miloš Vukašinović, Vuja Vukašinović, Radin Vukašinović, Vukman Radojević, Petar Vukašinović, Dragula Dragičević, Selak Vladić, Janko Katalenić, Vukdrag Oliverović, Petar Grubačević, Radič Jelenić, Ilija Vuković, Vuča Vukmanović, Vukašin Vlatković, Vujica Dragičević, Milanko Radmanović, Aleksa Badovinac, Novak Badovinac, Jovan Vuković, Vraneš Vukdragović, Vujica Miljković, Radič Miličević, Pavle Petrović, Vuk Ilić, Radivoj Negovanović, Ilija Radosalić, Novak Dragobratović, Radoje Rajić, Vuksan Negovanović, Marko Magdalenić, Jovan Vojnić, Rade Sestrić, Lala Preradović, Vid Čolnić, Vuksan Marinković, Vuk Knežičić, Radosav Vukčević i Pero Marković.

U sličnom popisu vojnika, ali iz 1556. godine, navedeni su sledeći Srbi Žumberčani: Dragić Oliverović, Vukmir Raškovac, Vukdrag Ratković, Vukdrag Oliverović, Radonja Dragičević, Vukac Bradečić, Dragoš Radenković, Radman Stepanović, Selak Novaković, Radivoj Vučnović, Nikašin Rušnović, Stanko Pokrajac, Juraj Štetarović, Obrad Kozlović, Mikula Vukičević, Obrad Rašković, Mirko Jurjević, Petar Vučković, Luka Todorović, Radoje Mirosalić, Vuk Ilić, Vojin Ivanišević, Ivan Radivojević, Radivoj Marković, Mirko Jurjević, Marko Krajačić, Marko Cesarović, Juraj Županović, Petar Orlić, Mihovil Ivančić, Juraj Čurilović, Martin Sladičić, Matija Pičović, Ivan Petković, Grgur Simčić, Petar Petković, Grgur Radmanić, Petar Colarić, Vraneš Vologlavić, Tomaš Kovačić, Luka Matijević, Juraj Cvetanović, Petar Vuković, Jovan Rivorić, Marko Jadročević, Juraj Vlatković, Luka Lasasković, Grgur Dražinović, Pavko Ratković, Petar Vidović, Miloš Vrlinić, Prerad Selaković, Ivan Vojnović, Ivan Ružić, Pavle Šuster, Grgur Vukašić, Stipan Čikulinić, Vujica Mijaković, Petar Milaković, Milak Kikić, Vukosav Radenković, Ivan Markošić, Petar Grubačić, Vid Salenković, Martin Milušić, Krajčin Ladisolić, Mikula Raušović, Cvetko Raušović, Milak Heraković, Mihailo Marčić, Petar Ivković, Simon Radojević, Radosav Vrlinić, Nikola Ilić, Luka Vlasović, Marko Kovačić, Luka Vlašić, Juraj Dobranić, Tomaš Vatančić, Stefan Ivković, Mihailo Tomašević, Ivan Kojanić, Vuk Živinica, Jakov Fronetić, Vukosav Kosović i Juraj Lenić.

Pojedini Srbi Žumberčani navedeni su u vojnim dokumentima i narednih godina. Godine 1565. spominje se Šobat Popović; 1567. Vraneš Badovinac, Radonja Bastašić i Radič Vignjević; 1569. Radman Vučetić, Jovan Heraković, Vukac Višeslavić, Juraj Batalović, Silvester Jurić, Vujin i Vuksan Marinković; 1570. Jovan Daja Vuković, Vraneš Stipić, Radman Vučetić, Vuksan Marinković, Marko Milošević, Nikola Soldatić, Toma Vukmanović, Nikola Hraplinović, Milan Đurica i Petar i Juraj Mačov; 1579. Radič Vignjević i Mihailo Hraplinović; 1580. Miloš Heraković i Vuk Oliverović; 1587. Vignjević, Verkanović, Sekula i Vujin; 1592. Radul Daja, Mikula Hraplinović, Vujica Popović, Ivan Čujičić i Miloš Grubačević; 1593. Voja Garapić; 1578. Sekula i Radoje Heraković; 1586. Petar Hranilović i Janko Budački; 1577. Paun Kragulović, Župan Badovinac, Hrnjak Popović, Vukman i Vukašin Bojić, Dragan Milčinović i Ratko Miličić«.

S novim seobama Srba na područje Hrvatske početkom 17. veka i pomeranjem i utvrđivanjem granice prema istoku, Žumberčani su vojnu službu sve češće izvršavali zajedno sa Srbima iz drugih krajeva. Iako je većina služila u Slunjskoj kapetaniji (pukovnji), ne mogu se više prikazivati kao većina, već samo u zajednici s ostalim Srbima graničarima. Ipak, dr Ivić naglašava da se i u tim uslovima u nekim dokumentima nalaze izričite oznake da se radi o vojnicima Srbima rodom iz Žumberka. Dokumenta se odnose na duži period, od 1602. do 1690, a navode se poimenično: Rade Dimitrović, Petar, Jovan i Nikola Šišmanović, Vujica Heraković, Gvozden i Rade Smičiklas, Danilo Despotović, Radul Daja Vuković, Vujica Badovinac, Mihailo Hranilović, Mihailo Radišić, Vicko Garapić, Radin Kordić, Radman i Ivan Hraplinović, Nikola Vučetić, Radman Pavijanović, Pavle, Matija, Gavriilo i Đorđe Čolnić, Vujin Harambašić, Pavle Orlović, Mirko i Radoje Goleš, Mitar Preradović, Ilija Dučić, Rade Popović, Ivan Gavrilović, Rade Šajatović, sinovi Gašpara Čolnića: Pavle, Matija, Đorđe i Gavriilo u Tupčina selu, Vukman Vlatković, Rade Šajatović, Vuja Vardalić, Vukmir Mrševac, Novak Velić, Pavle Zorić, Petar, Toma, Nikola i Jovan Milaković ili Knežičić, Petar Hranilović, Janko Budački, Janko Hranilović, Kuzman Trbuhović i vojvoda Dejan.

»U spisku Srba vojnika iz 1644. godine, i pored velike sličnosti ili istovetnosti imena i prezimena sa Srbima vojnicima iz drugih krajeva, sa sigurnošću se može utvrditi da je među njima bilo dosta Žumberčana. Svestan da ću mnoge izostaviti, navodim samo one za koje se pouzdano može reći da su Žumberčani, jer smo ih već našli u ranijim spiskovima: Petar Hranilović, Jakša Šajatović, Ivan Hranilović, Vukman Heraković, Vujin Šajatović, Ivan Milaković, Ivan Delivuković, Radul Paunović, Ivan Delišimunović, Gavriilo Badovinac, Petar Hranilović, Ilija Šajatović, Grubiša Hraplinović, Ivan Šimraković, Dragija Vujičić, Radosav Vuković, Vojin Obradović, Ivan Sekulić, Janko Popović, Nikola Ratković, Janko Predojević, Janko Ljubanović, Mika Damjanović, Filip Dučić, Vukman Đurašević, Vujin Vukšić, Petar Heraković, Ilija Severović, Mikula Hraplinović, Marko Klisurić, Ivan Bastašić, Radul Šajatović, Vujin Badovinac, Ivan Pavlović, Radul Šobatović, Vukan Vidinović, Mikula Severović, Vujačko Hraplinović, Radojica Galović, Vuk Radatović, Vujica Popović, Stipan Vu-

činić, Mikula Dejanović, Janko Hranilović, Jure Hranilović, Pavle Delišimunović, Janko Janković, Jurica Predojević, Miko Predojević, Milak Rajaković, Pero Milaković, Toma Gvozdanović, Petar Garapić, Jurica Šajatović, Vukmnan Heraković, Jurica Despotović, Ivan Milaković, Tomaš Radić, Kristof Delišimnović, Matija Radatović, Filip Predojević, Ivan Predojević, Milisav Paunović, Petar Paunović, Janko Badovinac, Miko Šajatović, Radul Šajatović, Petar Delišimunović, Ivan Delivuković, Gavrilo Badovinac, Vujin Stanišić, Vukman Šajatović, Mile Heraković, Mihailo Kordić, Vid Rašić, Pavle Dragišić, Tomica Severović, Stipan Bastašić, Petar Gvozdanović, Novak Heraković, Ivan Dančulović, Ilija Badovinac, Vukman Đurašević, Rade Šajatović, Mihailo Milaković, Vuk Severović, Vuk Hraplinović, Mihailo Galović, Jure Preradović, Ilija Hranilović, Jakša Šajatović, Milak Verinčić, Petar Šobatović, Ivan Severović i Miho Gvozdanović i drugi».

Celokupan popisa Srba Žumberčana i Srba iz drugih krajeva, koji su živeli i služili kao vojnici, dakle prvi i drugi deo popisa Srba Žumberčana, dr Aleksa Ivić je zaključio napomenom da se mnoga imena i prezimena ponavljaju, poneka i više puta, dakle u više popisa. Takođe, neka imena su u jednom popisu napisana pravilno, a u drugom nepravilno i kao primer naveo samo Heraka Prekosavića, čije prezime u drugom popisu glasi Herak Prekasović. Ukazao je i da se lako može utvrditi koje je ime ili prezime pravilno napisano pa ih je on pisao onako kako su u originalu zabeležena, kako bi se videle »karakteristike pisanja srpskih mesta i imena u 16. i 17. Veku«. Više o tome autor će reći na narednim stranicama knjige.

Spominjući Ivićev popis Srba Žumberčana do 1551. godine, Milan Radeka ukazuje da je tadašnji kapetan Ivan Lenković imao 315 plaćenih vojnika Žumberčana, 12 vojvoda (Daja Vuković, Pavle Klisurić, Stjepan Vrinčić, Radman Vučetić, Dragiša Vrinčić, Novak Nikolić, Simon Brajković, Nikola Ivanović, Radosav Vuković, Radonja Bastašić, Šobat Popović i Vraneš Badovinac), zastavnik je bio Vraneš Vukićević, bubnjar Radić i trubač Janko Gašparović, desetari: Toma Severović, Petar Čolnić, vojvoda Pavko, Rade Radivojević, Todor Knežević i Radić Vučetić.

Ovaj podatak upotpunjava saznanja o Ivićevom popisu i ukazuje na komandni sastav tadašnjeg žumberačkog krajiškog sastava (str. 48).

Drago Roksandić o popisu Srba Žumberčana do 1551. godine

Drago Roksandić, verovatno najbolji savremeni poznavalac i najplodniji istraživač prošlosti i sadašnjosti Srba u Hrvatskoj, pridaje izuzetan značaj istraživanju i podacima koje nam je ostavio dr Aleksa Ivić o Srbima Žumberčanima. On se osvrće samo na prvi deo popisa, od doseljavanja do 1551. godine (str. 25–50). Roksandić smatra da taj dokumenat »možemo svrstati među najvažnije poznate krajiške popise, jer sadrži imena i prezimena, podatke o statusu u krajiškoj vojnoj službi i mestima u kojima su pojedinci živeli«, zbog čega smatra i da većina sličnih krajiških popisa i dokumenata imaju mnogo skromniji značaj. Ukazuje i da je dokumenat iz 1551, iako istoriografski veoma dobro poznat, istraživački vrlo malo korišćen, kao i da nije redak slučaj da bude povod ozbiljnih nesporazuma. Pošto je popis, sticajem neobičnih okolnosti, objavljen u Senju, eto jednog od razloga dovođenja u vezu, pa i mogućeg poistovećivanja, žumberačkih i senjskih uskoka, o čemu će kasnije da bude više reči.

U analizi popisa dr Roksandić ističe da je koristio izvornu grafiju koju je koristio i Aleksa Ivić i koje se on pridržavao s primjernom doslednošću. Posebno naglašava da je popis na nemačkom jeziku, pa još pisan i goticom, tako da njegova »transliteracija na latinicu« nije bila nimalo jednostavna.

Dr Roksandić je, sa svojim saradnicima, analizirao popis Srba Žumberčana na više načina, na osnovu čega je objavio tri abecedne liste: (1) prema prezimenima, (2) prema imenima i (3) prema mestima stanovanja.

Analizom prve liste, prema prezimenima, ustanovljeno je da se radi o 311, a ne 315 prezimena, kao što piše kod Ivića, a što su preuzimali i drugi autori, što je skoro zanemarljiva razlika. Drugi zaključak je da se u velikoj većini radi o patronimičkim prezimenima, što je i kod današnjih prezimena u Žumberku više nego očigledno. Jasnoće radi, ukazujem da su patronimička prezimena među Srbima nastajala tako što su imenima oca, deda, a ponekad i majke i babe, ili nekog drugog srodnika, najčešće dodavani nastavci, *-ljević, -jević, -ević, -ović, -vić, -ić, -ć* i slično. Nije nepoznato da su najčešća srpska prezimena Petrović i Jovanović, nastala od imena Petar i Jovan, jer su to vekovima bila i najčešća srpska imena.

Treći Roksandićev zaključak je da se uskoci istog prezimena često živeli u različitim naseljima, iako su velika većina bili bliski srodnici. On zaključuje da se svi srodnici nisu naseljavali istovremeno, nego da su, od 1530. do 1551, dolazili u više navrata. S obzirom da na jednom mestu nije bilo uvek dovoljno prostora, dobijali su zemljište na udaljenim selištima Žumberačkog gorja. To dovodi u pitanje i opštu tezu da su uskoci i u Žumberku dugo živeli u brojnim porodičnim zadrugama, što bi trebalo da posluži kao dokaz o njihovom primitivnom socijalnom životu i organizaciji. Zaboravlja se da je zemlja dodeljivana pojedincima i da je to uslovljavalo i ubrzavalo njihovo razmerno brzo porodično, odnosno zadružno raslojavanje i izdvajanje uskog gornjeg sloja privilegovanih, pre svega vojvoda i harambaša.

Raspored i položaj u vojničkoj službi takodje je uticao na odnose među srodnicima. Roksandić ukazuje na nekoliko primera. Trojica Dančulovića: Mikula, Vraneš i Rajič, očigledno bliski srodnici, živeli su u dva naselja, a služili su u istoj, 30. desetini, ali je Mikula bio desetar, a druga dvojica njegovi vojnici. Pet Herakovića: Milivoj, Radosav, Stipko, Vukosav i Vujica, živeli su u pet različitih naselja, služili u četiri različite desetine, ali su imali isti položaj. Ili devet Mikulića: Dobrica, Dobrosav, Miloš, Mitar, Petar, Prerad, Radivoj, Žarko i Vukdrag živeli su u sedam naselja, dvojica su bili desetari, a ostali obični vojnici.

Analizirajući drugu listu, prema imenima, Roksandić navodi neka najčešća imena tadašnjih uskoka (Dobrosav, Dragaš, Dragiša, Dragič, Herak, Ivan, Ivaniš, Jakov, Janko, Jovan Juraj Mihailo, Mikula, Miloš, Mitar, Novak, Pavko, Pavle, Paun, Petar, Prerad, Radin, Radinko, Radič, Radivoj, Ratko, Radonja, Radman, Radosav, Radovan, Radoje, Radul, Rajak, Stipan, Trifko, Tomaš, Vraneš, Vuk, Vukašin, Vukdrag, Vukman, Vukmir, Vukosav, Vukša, Vuksan, Vujin, Vujica, Vujo) i zaključuje da je ogromna većina slovenskog (ne slovenačkog, *prim. autora*) porekla, s tim što je najviše imena s korenom *vuk*. Romanskih uticaja je veoma malo, na primer ime Radul je karakteristično za slovensko-romansku simbiozu. Mnogo je imena hrišćanskog porekla: Ivan, Jovan, Juraj (Đurađ), Marko, Mihailo, Mitar, Pavle, Petar. Roksandić postavlja i pitanje da li su uskoci stvarno imali imena Juraj ili Đurađ, Stipan ili Stepan, Cvitko ili Cvetko?

Treća lista s podacima o nazivu mesta u kojima su živeli pojedini uskoci otklanja svaku sumnju da li se radi o žumberačkim ili o senjskim uskocima, o čemu će još biti reči. Od 311 uskoka, njih 293 su živela u 75 naselja, dakle manje od četvorice po naselju, što znači da su naselja bila mala, što opet znači i da njihove zajednice, odnosno zadruge, nisu mogle da budu velike, kao što mnogi tvrde. Dosta naselja ima stara imena kajkavskog (slovenačkog, *prim. autora*) porekla, što znači da su bila naseljena i pre dolaska uskoka, ali i opustošena i dobrim delom napuštena, o čemu je već bilo reči.

Autor o popisima Srba Žumberčana

Kad sam, pre više desetina godina, došao do navedenih dokumenata s popisom Srba Žumberčana bio sam dirnut, ganut, srećan i ponosan, posebno kad sam našao i podatke o više Vukšića, mojih prađedova i prezimenjaka. Popis sam u celosti preneo u ovu knjigu, iako je bilo lakše i jednostavnije ukazati na izvor i, ilustracije radi, preneti samo neka imena, prezimena i mesta stanovanja. Nije mi bilo teško da strpljivo pišem, jer sam želeo da svaki Žumberčanin koji pročita ovu knjigu oseti radost kakvu sam i sam osetio kad sam saznao više o svom prađedovskom poreklu. Zbog toga sam zahvalan obojici, dr Aleksu Iviću što nam je podario tako dragocen dokument i dr Dragi Roksandiću što nam je taj dokument naučnom analizom »oživeo, obogatio i približio«.

Ako je tako, čitalac bi se se možda mogao upitati šta bih ja još imao da kaže o popisima Srba Žumberčana? Uveren sam da će već naredni redovi pokazati da itekako imam šta da kažem, jer Žumberčanin sam i pišem o Žumberku kako je »preporučio« Radoslav Lopašić, jer se radi o prošlosti i istini o mom rodnom kraju i mojim praprecima, jer sam bio sam u velikom broju naselja u Žumberku u kojem su živeli i žive uskoci, jer do detalja poznajem ne samo navedena imena i prezimena iz davnog vremena već i mnoge njihove današnje nosioce. Najzad, jer se prezime koje nosim po ocu i prezime po majci, daljim dedovima, babama i rođacima nalaze u popisima Srba Žumberčana iz davnog vremena, a i danas ih ima u skoro ispražnjenom Žumberku.

Pored toga, sticajem više okolnosti, dobro sam upoznao nekadašnju zajedničku domovinu Jugoslaviju i njezine narode i narodnosti, njihove dijalekte, imena i prezimena, kulturu, običaje i osobine. Pritom sam uvek imao u vidu i ovo o čemu sada pišem. Naime u tim ljudima i krajevima tražio sam Žumberčane, a te krajeve i ljudi prepoznavao sam u Žumberku i među Žumberčanima.

Najzad, dosta dobro poznajem i nemački jezik i njegovo staro pismo, goticu. Stoga sam potpuno svestan koliko truda su uložili i kakve muke su imali nemački službenici koji su tada njima nešto potpuno nepoznato trebali da napišu na nemačkom jeziku, pa još složenom i kitnjastom goticom. Nije bilo nimalo lako ni A. Iviću ni D. Roksandiću da identifikuju podatke o žumberačkim uskocima napisane u 16. veku na nemačkom jeziku. Sve se na svetu menja pa i jezici. Ni nemački iz tog vremena nije istovetan današnjem. Na Bečkom dvoru tada se službeno govorilo i pisalo latinskim jezikom. Idem redom i iznosim ono što sam uočio pa neka čitalac prosudi da li su moja zapažanja pažnje vrdena?

Već na početku dokumenta, po popisu mesta u kojima su živeli tadašnji uskoci, vidi se da se ne radi samo o popisu Srba Žumberčana, dakle žumberačkih uskoka, nego i uskoka naseljenih u Beloj krajini, između Črnomelja i Metlike, konkretno u selima Marindol, Paunovići, Milići, Žunići i Bojanci, takozvanim Marindolcima. To potvrđuju i prezimena o kojima je već bilo reči. Radi se o uskocima najsirodnijim nama Žumberčanima, za koje nije više bilo mesta kod »njihove braće u Žumberku« pa su se naselili u Beloj krajini. S naučnog stanovišta, formalno, to je greška, jer svi u spisku nisu žumberački uskoci, ali se suštinski ništa ne menja. Čak naprotiv, time se samo potvrđuje i ojačava veza dveju skupina istog naroda i iz iste prapostojbine, skoro potpuno istovetnih prezimena i imena i naselja (sela Milići i Paunovići). I ne samo to, Žumberčani i Marindolci su imali skoro istovetnu vojničku (krajišku) sudbinu sve do ukidanja Vojne krajine (1881), a i tada se »u istom paketu« odlučivalo kome će oni pripasti. Istina, među njima postoji jedna, ali više nego značajna razlika: Marindolci su ostali pravoslavci, a Žumberčani su nasilno pounijaćeni

Što se tiče naziva svih naselja u kojima su tada živeli Žumberčani i Marindolci, deo je korektno napisan i danas nose ta imena, deo naziva

sela nije korektno napisan, ali se lako prepoznaje dok deo nije moguće identifikovati pod navedenim nazivima, a neka možda više i ne postoje, barem ne pod tadašnjim imenom. Recimo, Ugorje je današnje Jugorje, Malinac, današnji Malinci, Hrestovo je Reštovo, Kuneč vrh su Kunčani, Glučina ves je slovenačko selo Glušinja vas, pri čemu treba znati da »vas« na slovenačkom ne znači ništa drugo nego selo. Mislim da bi bilo suvišno da tragam za drugim greškama i nepravilnostima imena naselja, jer je to zanemarljiva slabost, s obzirom da je velika većina korektno napisana. Nadalje, nikome nije poznato kako su se neka naselja tada zvala, odnosno da li su dobila nova imena, a i ma koliko se trudio, ne bih bio u stanju da uočim sve greške, a možda bih i sam počinio nove.

Značajnije od toga je da su većinu navedenih naselja tada delom naseljavali starosedeoci, Kranjci i Hrvati. Na slobodna selišta (staništa, posede) u tim selima naseljavani su žumberački uskoci pa su većina i danas mešovita, posebno u istočnom Žumberku. Veći deo sela kojih nema u popisima, nastao je kasnije. Njih su osnivali žumberački uskoci, srodnici, i nazivali ih po svojim prezimenima. Pažnje vredan podatak je da dva sela istog imena imaju samo rod Rajakovića (jedno između Donjeg Oštrca i Kostanjevca, drugo ispod Gere) i rod Kordića (jedno između Badovinaca i Sošica, a drugo istočnije od Mrzlog polja).

S obzirom da je Drago Roksandić ukazao da su svi uskoci istog prezimena verovatno bili i rođaci, ali da nisu živeli u istim naseljima, navodim još tri primera. Nijedan od mojih Vukšića nije tada bio iz istoimenog sela, pri čemu je verovatno da to selo tada nije ni postojao. Takođe, nijedan Radatović, prezime karakteristično upravo za Radatovički kraj, nije živio u Radatovićima, iako to selo Ivić navodi kao četvrto po redu i jedno je od najbolje poznatih u Žumberku. Vjekoslav Klaić piše da je »Andrija Radatović zapalio i napustio tvrđi grad i varoš Banjaluku 1528. godine, posle pada Jajca, pa sramotno pobegao« (str. 105). Niti brojni Popovići i drugi nisu tada živeli u istoimenom selu. Razloge sam već naveo. Uskoci su prva selišta dobijali i razmeštali se u nižim predelima, odnosno prvim, najbližim praznim staništima, jer je u njima bilo napuštenih imanja i boljih uslova za život.

Čisto uskočka sela, po pravilu, imenovana su prema prezimenima srodnika koji su ih osnovali i naseljavali: Gaj, Rajakovići, Sekulići, Malići, Bulići, Popovići, Ratkovići, Vukšići, Cvetiše, Goleši, Kordići, Rađenovići, Kokoti, Stanišići, Dančulovići, Strahinići, Badovinci, Balići, Magovci, Rajići, Kordići, Dragišići... Ako nije dovoljno, neka čitalac pogleda geografsku kartu Žumberka. To su nazivi istovetni nazivima svih onih staništa na području nekadašnje Jugoslavije, koja su osnovali Srbi istih prezimena. Prošao sam kroz više naselja Ratkovića, Rađenovića, Sekulića, Vukovića, Stanišića, Vukšića, Vučkovića, Vučinića, Radoševića, a još više Popovića i drugih, a koliko sam ih tek našao na preciznim vojnim mapama!

O prezimenima žumberačkih uskoka je već dosta rečeno, ali bi još više trebalo da se kaže, jer su ona neiscrpan izvor dragocenih saznanja. Izneću ono što sam zapazio.

S obzirom da se radi o popisima vojnika, a ne svih uskoka, Žumberčana i Marindolaca, logično je da u popisima nisu navedena sva prezimena tadašnjih žumberačkih uskoka. Kao što su se neki navedeni vojnici našli na više vojničkih spiskova i spomenuti i u drugim dokumentima, mnogi se uskoci, sticajem različitih okolnosti, nisu našli ni na jednom od tih popisa, pre svega jer tada i pored volje i želje nisu imali sreću da budu primljeni u vojnu službu, o čemu je već bilo reči u poglavlju o seobama, ili su na nekom drugom popisu, koji iz nekog razloga nije do sada raspoloživ.

Poznato je i da su se neki doselili kasnije, a mi ne raspolažemo popisima žumberačkih uskoka pri doseljavanju. Jedva da znamo imena i prezimena njihovih vojvoda i predvodnika. Opet, samo primera radi, u popisima nema Smičiklasa, Bulića, Živkovića, Pavića, Rađenovića, Smiljanića, Kokota, Gajskih, Reba, Bračika, Bogdanovića, a zna se da su u Žumberku od davnina i javljaju se u nekim drugim popisima o kojima će biti reči kasnije.

Lako se uočavaju neke, tada ili kasnije načinjene greške u pisanju. Ukazujem samo na karakteristične. Tada brojno prezime Radonić je, u stvari, Radonjić, jer je tada bilo isto tako brojno i ime Radonja, od kojeg je nastalo. Jedino u Žumberku Gvozdenovići su Gvozdanovići, iako je logično da je prezime nastalo od imena Gvozden, ali sam našao i ime Govzdan. V. Klaić spominje Tomu i Antuna Gvozdenovića (str. 30). U popisu nače-

šće piše Šejatović, iako su u Žumberku prisutni i poznati samo Šajatovići. Očigledno je došlo do zamene slova *a* i *e*. Slično je i s Dejanovićima i Deanovićima. Biće da je bliže istini ono prvo. Poznato je da su Hraplinovići s vremenom postali Rapljenovići.

U popisu nema prezimena Šimrak i Rušnov, ali ima Šimrakovića (Radivoj i Ivan) i Rušnovića (Mikula i Nikašin). Zatim, u popisu je među najbrojnijim imenima Herak, a među prezimenima Heraković. I sada u Žumberku postoji selo Herakovići i prezime Heraković, ali su mnogi postali Heraki po prezimenu, a imena Herak više nema. Kud se »dede« drugi deo navedenih prezimena? Možda su ga »pojele« vlasti. Mađaronskim vlastima bila je specijalnost skraćivanje i unakazivanje srpskih prezimena. Iz Brašljevice potiču trojica braće Herak: Marko, Janko i Milan, doktori nauka. Nije mi poznato da li su oni nešto znali o transformaciji njihovog prezimena?

U popisima se javlja prezime Jurašević, kojeg u Žumberku nije bilo i danas ga nema, ali zato postoje Đuraševići. Interesantno je da je to uočio i Janko Šimrak i da je ukazao da se radi o dobro poznatim Đuraševićima, koji su uglavnom živeli u selu Kunčani. Da li je nekome bilo lakše da na nemačkom, umesto nepoznatog i složenog slova *đ*, piše *j*, ili postoje drugi razlozi, ostaje da nagađamo. Nekadašnje Predojeviće nalazimo kasnije kao Predoeviće (pop u Dragama, kojeg ću kasnije spomenuti), da bi konačno postali Predovići, kojih i danas ima u Velikom Liješću i na Hrastu, ali zato više nema Predojevića.

Radeka navodi i imena i prezimena stotinu uskoka koje je u vojnu službu 1556. godine navodno primio pukovnik Martin Gal i ukazuje »da se danas Žumberčanin ne bi čudio kakva su ovo prezimena, trebalo bi uzeti u obzir da ih ima nejasno i pogrešno napisanih u nemačkom dokumentu, da ima i izumrlih, ali da ih ima i od starosedelaca« (str. 48).

Naveo sam ovaj načelan i nedovoljno jasan Radekin podatak i stav jer daje priliku da se ukaže na dve stvari. Prva, nigde nisam našao podatak da je pukovnik Gal, kojeg sam već spominjao, primio u vojnu službu stotinu Žumberčana 1556. godine, a prezimena ukazuju da je među njima moglo da bude i Žumberčana. Drugo, Žumberčanin koji iole poznaje istoriju, pa i imena i prezimena svojih prapredaka, ne bi trebalo da se čudi

što je došlo do promena i što danas u Žumberku više nema mnogih tadašnjih prezimena. Naprotiv, mogao bi da uoči neraskidivu vezu ondašnjih i današnjih prezimena i da najmanje polovina tadašnjih prezimena i danas postoji u Žumberku, ili u mestima u koja su se odselili Žumberčani. A prošlo je skoro pet vekova. Za to vreme nestajali su celi narodi i države, pa i Austro-Ugarska Monarhija, ali maloj verskoj i etničkoj skupini u Žumberku nisu »počupani koreni«. Ta krupna i značajna istorijska činjenica svedoči o vitalnosti srpsko-pravoslavne skupine žumberačkih uskoka!

Postoje i brojni drugi razlozi nestanka pojedinih prezimena, ali je jedan osnovni, a to je pogibija. Imamo neke spiskova živih, ali do sada nisam našao da neko spominje bilo kakav dokumenat u kojem su navedeni poginuli Žumberčani. A vojna služba i ratovanje bili su »profesija« žumberačkih uskoka. To je bila »krvava cena« kojom su oni plaćali svoje versko i etničko poreklo i socijalne slobode, svoje biće i opstanak ne samo u vekovnim sukobima s Turcima, zatim nemačko-nemačkim, francusko-nemačkim, nemačko-ruskim, nemačko-italijanskim i kojim sve ne ratovima, nego i u sukobima unutar Habsburške Monarhije, na primer Gupčeva buna 1573. i Ugarska pobuna i revolucija 1848. Najzad, u Prvom svetskom ratu neki su »gurnuti« u rat i protiv svoje srpske braće. Ima podataka da su Žumberčani učestvovali i u tzv. »Tridesetogodišnjem verskom ratu« između zapadnih hrišćana, rimokatolika i protestanata, 1618–1648. godine. Ukratko, nezavisno s kim je ratovao Bečki dvor, napadajući ili braneći se, Žumberčan je znao što mu je činiti: oružje u ruke pa na zbornu ili mobilizacijsko mesto i u rat. A tamo ih niko nije štedeo, obično su raspoređivani na najopasnija mesta. Ginulo se, verovatno masovno.

U popisima ima dosta slučajeva da postoje samo jedan, dvojica, trojica nosilaca jednog prezimena. Da li su oni uopšte imali porodicu i, ako jesu, koliko su imali članova i rođaka, od toga koliko muških? Njihovim nestankom ugasila su se i brojna prezimena. U odeljku o doseljavanju se kaže da su uskoci-samci samovoljno ušli u grad Žumberak i da se nisu dali isterati. Dakle bilo je pojedinaca, samaca, verovatno su oni većim delom bili vojnici pa su se njihovom pogibijom gasila i njihova prezimena.

Među tadašnjim prezimenima žumberačkih uskoka, koja su začuđujuće pravilna i istovetna s današnjim prezimenima naroda u kraje-

vima odakle potiču naši preci, nema više onih koja zvuče pomalo neobično. Takvih prezimena, bilo je vrlo malo, na primer: Vrs, Duničvarić, Neposkok, Volović, Prebigarević, Kozlović... Njih danas nema u Žumberku. Međutim, sam sebi sam postavio pitanje po čemu su ta prezimena neobična kad se, primera radi, porede s prezimenima, Pecikoza, Ubiparip, Kršikapa ili prezimena zbog kojih njihovi nosioci i nisu baš »previše srećni«: Guzina, Kenjalo, Slinavi, Magarac. Šta tek reći o mnogim prezimenima Kranjaca, Hrvata i drugih naroda?³¹

Prezimana su neiscrpan izvor novih i dragocenih saznanja o njihovim nosiocima. Ogromna većina prezimena žumberačkih uskoka karakteristična je za današnje područje severne i jugozapadne Srbije, Kosova, Hercegovine, a naročito Crne Gore i drugih područja gde žive Srbi. To znači da je najveći broj žumberačkih uskoka došao iz tih krajeva. Pritom je očigledno da je većina došla iz jugoistočnih krajeva, Crne Gore, Kosova, jugozapadne Srbije i Hercegovine pa čak i današnje Makedonije. Neka prezimena, na primer Hranilović, Badovinac, Keserić, Šajatović, Petković, Smičiklas, ukazuju na one uskoke koji su u Žumberak došli iz Smederevskog kraja i Beograda, posle pada Kneževine Srbije, pod dinastijom Brankovića.

Vojvoda Resan Šišmanović je verovatno Resen, jer u Makedoniji postoji istoimeni grad, a prezime je nastalo od bugarskog imena Šišman. Uostalom, carska dinastija Šišmanovića vladala je Bugarskom neprekidno od 1323. do 1430, a i kasnije. Sve ukazuje da je »naš vojvoda Šišmanović« bio bugarskog porekla, a da li je i vlaškog morali bismo da upitamo »drugove Bugare«. M. Predović kaže da su »Šišmanovići kasnije prozvani Gvozdanovići«, ali ne kaže kada i zbog čega (ŽK 1965, str. 57).

Ponovo primera radi, za Hercegovinu su karakteristična prezimena Kordić, Rajaković, Dučić, Ratković, Smiljanić, Heraković..., grupa prezimena koja završava na slovo lj: Dragelj, Gud(e)alj, Bratelj. Naime u Hercegovini ima više srpskih prezimena na slovo lj. Poznajem Antelje, u mostarskom »Veležu« fudbal su igrali Pecelj i Gudelj, koji su posle raspa-

---

³¹ Primera radi, kad sam bio u diplomatskoj službi u Nemačkoj, predsednik najrazvijenije nemačke pokrajine Baden-Wirttemberg prezivao se Teufel (Tojfel – davo).

da Jugoslavije prešli u »Partizan«, a jedan od najboljih fudbalera svoje generacije u »Hajduku« bio je Gudelj. Najposle, tu je i svima znani Vojislav Šešelj. S obzirom da prezimena Gudalj nema, znači da su Žumberački Gudalji, u stvari Gudelji, samo je neko slovo *e* pročitao i pisao kao *a*. To potvrđuje i spomenik Jeli Gudelj u groblju u Radatovićima.

U Žumberku je bilo i ima prezimena koja, naizgled, nisu tipična za žumberačke uskoke, a završavaju na slovo *a*: Bračika, Reba, Sumina, Radelja... To nije redak slučaj ne samo među pravoslavcima i Srbima, posebno u Dalmaciji, Lici, Kordunu, Baniji. Na primer, uži deo odbrane splitskog »Hajduka«, posle Drugog svetskog rata, činili su čuveni golman Vladimir Beara, zatim Ljubomir Kokeza, Božidar Broketa, Slavko Luštica. Poznato je da su bili pravoslavnog i srpskog porekla. Takva i slična prezimena su uzimana kad je neka porodica, iz ko zna kojih razloga, morala da promeni prezime. Poznajem Lizdeke, koji znaju da su bili Đurići, sve dok se sredinom 19. veka nije postavilo pitanje: da li pod tim prezimenom mogu da drže kafanu na Romaniji? Ili, moj prijatelj Beader, Dalmatinac, je u svakoj prilici, s žestinom ukazivao da je pravo prezime njegove porodice Gvozdrenović. Moje komšije Kozlice znaju tačno kad su još bili Simići itd.

Međutim, prezime Bračika i, isto tako neobično prezime Makar, ukazuju na duboke i daleke ruske korene. Jedna od ruskih teniserki je Jekaterina Makarova, druga Bračikova, a donedavni načelnik Generalštaba i zamenik ministra odbrane Ruske Federacije bio je general armije Nikolaj Jegorovič Makarov, a o brojnim Makarevićima i Makarovićima ne bi trebalo posebno govoriti.

Na izvestan način interesantno je i prezime Car. To prezime spada u grupu prezimena koja su nastala u vezi s vladarski titulama: Car, Kralj, Knez, Vojvoda, Herceg, Despot, Beg, Paša, od kojih su nastala i prezimena: Carević, Kraljević, Knežević, Vojvodić, Hercegović (Ercegović, Herceg, Erceg), Despotović, Begović, Pašić itd.

Prezimena (i imena) žumberačkih uskoka mogla bi da budu i jedan od pokazatelja koji potvrđuje veoma interesantnu činjenicu da nije bilo niti danas ima saznanja, da među žumberačkim uskocima ima Jevreja i Roma (Cigana). To zapažanje sam čuo u detinjstvu i proveravao u razgovoru s najstarijim Žumberčanima, koji su ceo život proveli u selu u

kojem su rođeni. Iz djetinjstva mi je poznato da su se Romi kraće vreme zadržavali između pojedinih žumberačkih sela, ali bi brzo odlazili, što su ljudi zapažali i komentarisali na svoj način. Niti mogu niti bih želeo da to komentarišem, ali tome je svakako jedan od razloga težak život i prošlost Žumberčana. Što se Jevreja tiče, našao sam samo toponim »Židovske jame«, u blizini sela Budinjak i Bratelji.

Činjenica je i da među žumberačkim uskocima nema nijednog islamskog, ili poislamnjelog imena i prezimena pa se može zaključiti da smo se preseljavali da bismo sačuvali versko i etničko poreklo. Izuzetak je onaj Aljić, kojeg je za grkokatoličkog popa školovao biskup Hren. To negira tvrdnje da smo s Turcima bili u vezi, u smislu da smo im služili i ratovali na njihovoj strani. To, opet, ne znači da u pojedinim momentima nismo s Turcima imali određenih »dogovora«, koji su se poštovali samo dok se moralo, kao i da mnogi naši srodnici nisu ostali na turskoj teritoriji i pod njihovom vlašću i primili islam.

Navešću dva primera. Prvi je zloglasni turski vojskovođa Hasan-paša Predojević. Prezime govori o njegovom poreklu, a ime i visok položaj da je njegov rod rano primio islam i postao deo turske vlastele. Tursku vojsku u bici kod Siska, protiv koje su ratovali i Žumberčani, a među njima možda i Predojevići, predvodio je njihov zloglasni »prezimanjak«. Nisu li zbog toga Predojevići »korigovali« svoje prezime, prvo u Predeović, a zatim u Predović? I ne samo to, videćemo i da trojica Predojevića – Maksim, Gavriilo i Vasilije – nisu bili samo pravoslavni popovi, nego i marčanski vladike koji nisu prihvatili uniju i borili se kako su znali i ume li da odbrane pravoslavlje. Radeka sugerije da su prva dvojica bili žumberačkog porekla, što očigledno nije tačno jer su oni u manastir Marča došli iz manastira Rmanj, smeštenog na ušću rečice Unac u Unu. Bliži bi nam bio treći vladika Predojević, Vasilije, koji je bio arhimandrit mamnastira Gomirje, ali ni on nije žumberačkog porekla.

A kakva su sve »zamešateljstva« u vezi s prezimenima, pa i s Predojevićima moguća, pokazuje i V. Klaić, koji kaže da je Hasanpaša Predojević rodod iz Lužaca kod Sanskog Mosta i – pazite sad »čuda velikoga«, da je bio »podrijetlom Hrvat«, a da su njegovi »roditelji bili grčkoistočne vjere«. Ako neko ne veruje, neka proverii na strani 465 Klaićeve »Povijesti

Hrvata«. Moj komentar je da nemam komentara. Pitam se samo da li se istoričaru kakav je Klaić ovakve greške dešavaju slučajno ili je nešto drugo u pitanju?

Drugi primer je novijeg datuma. Moji prijatelji, Žumberčani, pre nego su pošli na sahranu oca njihovog prijatelja islamske veroispovesti, pitali su kakvi su tamo običaji? Rekao sam što sam znao. Po povratku izneli su svoje utiske i zapažanja. Najveće iznenađenje za njih su bila hrišćanska prezimena na spomenicima na islamskom groblju, pre svega Bulići.

Što se tiče imena tadašnjih Srba Žumberčana, ona su potpuno u skladu s prezimenima, imajući u vidu i njihovu već naglašenu patronimičku vezu i slovensko poreklo. Naša imena su, u stvari, »očevi naših prezimena«. U popisima žumberačkih uskoka nisam našao niti jedno ime koje bi »zvučalo« posebno neobično, odnosno koje nisam našao negde drugde, sem imena Skorosav, Vrs i Dragula. To je više nego začuđujuće. Stoga smatram da su imena isto tako pravilna i značajna za istoriju i istinu o žumberačkim uskocima kao i njihova prezimena.

Teško je pouzdano utvrditi da li su se kroz vekove više menjala prezimena ili imena. Rekao bih, ipak, da su se više promenilo imena. Naime, dolaskom u Žumberak uskoci su, kao što smo videli, »pažljivo« popisani, barem njihov muški, vojnički deo. Popisana prezimena se, uglavnom, više nisu mogla menjati, nego su, iz brojnih razloga, nestajala. S obzirom da se prezimena nisu više menjala, odnosno gradila na osnovu imena, lična imena su postojala nezavisnija, nekako »mekanija« i jednostavnija.

Sve manje je bilo imena koja su se davala u prapostojbini i koja su zvučala nekako starinski i junački, podsećala na junake iz narodnih pesama, a sve više su se deci davala verska imena. Pored toga, sve ređe su se davala imena u čijoj je osnovi koren *vuk* i *rad*, koja su nekada bila najbrojnija, tako da imena Vuk u Žumberku danas više i nema, a od brojnih imena s osnovom *rad*, ostalo je samo Rade. Više nema ni nekada najbrojnijih Heraka, Mikula, Novaka, Prerada, Radina, Radinka, Radiča, Radivoja, Radmana, Radonja, Radula, Radaka, Rajaka, Vraneša, Vukdraga, Vukmana, Vukmira, Vukašina, Vukosava, Vukša, Vuksana, Vujina, Vujica itd.

Dr Roksandić postavlja i pitanje i da li su nakadašnji uskoci imali imena Juraj ili Đurađ? Smatram da je to pitanje opravdano i mislim da su u ono vreme imena mnogih Đurađa, Đorđa i Đura pisana kao Juraj i Jure, jer je to bilo lakše i jednostavnije. Da li je bilo i namere, ne tvrdim, nemam dokaza. Interesantno je da se ime Juraj, odnosno Jure, u Žumberku neka-ko odomaćilo, ali da nikada nije bilo omiljeno. Iz moje mladosti poznajem više Jura, koji nisu bili baš »presrećni što im je dato to ime«, pa ni moj stric. Kad bi ih nazvali Jurom, oni bi srdito odgovarali da im je ime Đuro, ili Đuka. Na groblju u Radatovićima jedan takav Jure, koji je još živ, na svom spomeniku napisao je Đuro.

Ne čudim se, jer mi je poznato da su popovi, posebno Juraj Hrnjak, odbijali da upišu imena koja su roditelji želeli, jer tih imena nije bilo u njihovom »rimokatoličkom spisku imena«. Na primer, za Hrnjaka ime Bojan nije bilo »prihvatljivo«, iako mnogi Slovenci, svakako veći rimokatolici od grkokatolika Hrnjaka, nose to ime. Zbog toga je krsna slava »Đurđevdan« s vremenom postajala »Jurjevo«. Nije nepoznato i da je ime Jurij veoma brojno ime među Rusima, što znači da je prisutno među pravoslavicima. Ovde je reč samo o malom prilogu za istinu o imenima i prezimenima žumberačkih uskoka.

Meni se čini da još veću pažnju zaslužuje činjenica da je u prvim popisima Srba Žumberčana, onima do 1551. godine ime Ivan brojno koliko i Jovan, a da je u onom kasnijem popisu ime Jovan zastupljenije. Tome bi trebalo dodati i da je ime Jovan među žumberačkim uskocima već vekovima jedno od najčešćih, a da imena Ivan skoro da i nema. Priznajem da je to mnogo složeno pitanje, ali i zahvalno za dobre poznavaoce i analitičare. Ja ću da iznesem ono što mi je poznato, a što niko pošten i objektivan ne bi trebalo da negira

Prvo, radi se o dve varijante istog, grčkog imena »Ioannes«, pri čemu se na grčkom početno slovo ne izgovara čisto ni kao j ni kao i. U Epiru, u sverozapadnoj Grčkoj, postoji grad Ioannina (Janina), glavni grad istoimene pokrajine, a leži i na istoimenom jezeru. Pošto se radi o crkvenom imenu, prošireno je i veoma je često među svim hrišćanima, pri čemu nema pravila. Pravoslavni Rusi i Bugari su Ivani, Jovani su među njima veoma retki. Uostalom, sinonim u vicevima za »glupog« Rusa (nešto kao

balkanskog Muju) je Ivan. Suprotno tome, zapadani, to jest katolički ili protestantski Nemci su Johanni, dakle Jovani, a brojni Amerikanci John (Džon) i Joe (Džo) su adekvani Jovanu i Jovi. Šta tek reći za bezbrojne skandinavske Johanssone, Stefanssone i druge, dakle Jovanove i Stefanove sinove, nešto kao Jovanovići i Stefanovići. Uostalom, koliko rimskih papa je nosilo ime Jovan i/ili Ivan. Te dve varijante istog imena u našim balkanskim, tačnije srpsko-hrvatskim, a to znači i pravoslavno-rimokatoličkim odnosima, imaju posebno značenje i poprimaju sve moguće i nemoguće konotacije. Pri tome bi svako iole realan i objektivan, mogao da vidi da je na području nekadašnje Jugoslavije ime Jovan među Srbima i pravoslavcima jedno o najčešćih, ali i da je Ivan veoma zastupljeno ime, posebno na području Crne Gore, što se vidi i po brojnosti prezimena Jovanović i Ivanović. To važi i za žensku varijantu pa je ime Ivana danas u Srbiji među deset najčešćih ženskih imena, dakle češće nego pojedinačno Jovanka ili Jovana.

To je potpuno u redu i meni je drago što je tako, ali samo pod uslovom da se ne negira da je među mnogim Hrvatima i rimokatolicima ime Jovan omraženo i sinonim za isto tako omražene Srbe i pravoslavce. Tada ime postaje i političko i versko, a to znači i egzistencijalno pitanje za svakog ko ima iole ponosa i ne dozvoljava da mu drugi »određuju i na kašičicu dele« istinu o sebi, svom narodu i o objektivnom svetu oko sebe.

Ako su mnogi Žumberčani u ono vreme i na onim popisima bili Ivani, kako piše u nemačkim dokumentima, zašto su i kako postali velikom većinom Jovani? Trebalo bi zaviriti u groblja. Tamo su sahranjeni ljudi, ali ne i istina o njima. Ona se ne može »zabrati« u zemlju. Na groblju u Radatovićima počivaju Jove: Rajakovići, Malići, Bulići, Smiljanići, Bečići, Drkušići, a Ivana nema pa nema ni za lek! Šta tek reći o činjenici da na groblju kod Tisovca dominiraju Jove i Jovani, a Ivana nema. Štaviše, i tri crkve u Žumberku nose ime Sv. Jovana (Krstitelja): u Grabaru, Visočama i Velikom Liješću, ali ih ne samo popovi nego i zvanični organi, na turističkim i geografskim kartama, »prekrstavaju« u Ivane.

A ako neko želi lično da se uveri da i danas postoje razlike u imenima i prezimenima Žumberčana i njihovih komšija, Hrvata, rimokatolika, neka svrati na groblje kod crkve Svetog Duha i na groblje kod nekoliko

stotina udaljene crkve Svetog Juraja. Na prvom groblju počivaju mahom žitelji žumberačkih sela Dančulovići, Strahinići, Dragišići, na drugom žitelji rimokatoličke Dojutrovice i Radine vasi. Prvi su Dančulovići, Strahinići, Dragišići, Damjanovići, Vukovići, Vukobrati, a od imena najčešća su: Nikola, Ilija, Janko, Dako, Anđa, Milka, Mara, Danica, Zlata, Zora. Drugi se prezivaju Šoštarić, Štulac, Štubljar, Kostelac, Penica, Vrban, Vrbos, Bizan, Boklje, Črepa, a zovu se: Ivan, Josip, Lovro, Antun, Mijo, Mato, Jure, Matija, Ana, Katica, Bara, Terezija, Marija. I na zajedničkim grobljima u Sošicama i Donjem Ostrižu po imenima i prezimenima prepoznaju se uskoci i starosedeoci.

Primetno je i da su žumberački uskoci zadržali svoja imena u čistim i dominantno uskočkim selima, a da su imena mnogo sličnija u mešovitim uskočko-hrvatskim selima. Ime Jovan najčešće je i na groblju u Mrzлом Polju, a na groblju kod crkve Sv. Jovana u Grabaru, od Jovana još češće je ime Miloš. Primer sličnosti imena uskoka i Hrvata lako je uočljiv na mešovitom groblju kod rimokatoličke crkve Marije Magdalene. Na tom groblju sahranjivani su i Vlašići, Ljubanovići, Petretići, Mitrovići i Milići pa su i njihova imena bliža imenima njihovih rimokatoličkih komšija. Imam osećaj da je unijaćenje i odnarođivanje žumberačkih uskoka počelo upravo na tom području.

A ako nekome sve to nije dovoljno, neka »prolista« neki od »Žumberačkih krijesova«, o kojima će kasnije biti više reči, pa će videti da upravo oni koji negiraju pravoslavno i srpsko poreklo ne samo žumberačkih uskoka nego i svoje sopstveno, a time i svoje pretke i sebe same, i koji falsifikuju imena (Jovan – Ivan, Arhandel – Arkandjel, Vasilije – Bazilije itd.), opisujući pojedine žumberačke grkokatoličke župe kao znak raspoznavanja po pravilu navode upravo prezimena i imena.

Molim čitaoca da mi poveruje da sam, tek pošto sam sve ovo napisao, pronašao članak Vladislava Skarića: »Odakle su Žumberački uskoci?«.³² Analizirajući prezimena Srba Žumberčana iz popisa iz 1551. godine, Skarić ukazuje odakle potiču uskoci, odnosno od kuda su došli na područja odakle su se preselili direktno u Žumberak. Pažljivo sam proučio članak i

---

32 Glasnik Geografskog društva, Beograd 1924.

zaključio da ništa što sam već napisao ne protivreči Skarićevoj analizi, ali i da niti jedna analiza nije potpuna i ne bi se mogla smatrati završenom. Skarić dokazuje da je prapostojbina najvećeg broja žumberačkih uskoka južna Hercegovina, Boka Kotorska, stara Crna gora, posebno područje Plava, plemena Vasojevići i Kuči, takozvana Brda i okolina Skadarskog blata. Manji deo potiče iz Podrinja i Polimlja. Veliki deo žumberačkih prezimena našao je na području Hercegovine i današnje Crne Gore. Na osnovu porekla i raspostranjenosti prezimena, Skarić zaključuje da je 60 posto žumberačkih uskoka poreklom iz jugoistočnih i primorskih, a 40 posto iz drugih, severnijih srpskih krajeva.

Od prezimena, čije poreklo analizira Skarić, ukazujem samo na nekoliko, posebno interesantnih. Žumberačko selo i prezime Kokot (pevac, pjevac, oroz) mora da je u vezi sa selima i prezimenima u Hercegovini, Boki kotorskoj i Crnoj Gori. Selo Kokoti spominje se u Konavlima 1433. godine, a ja lično poznajem i brojne Pjevce i Kokote iz Bosne.

Žumberačko selo i prezime Maršići, spominju se i u varijantama: Maržići, Mažići i Mašići. Maršići se spominju u Pečkom spomeniku. U vreme Nemanjića spominju se Maršenići, današnji Marsenići (u plemenu Vasojevića). Maršići, muslimani, žive u Malom Ostrogu, u crnogorskoj krajini. U prijepoljskom okrugu postoji selo Maržići, u srezu Bosanska Gradiška Mašići, a u lepeničkom kraju u Srbiji Maršići. Dodajem da mi je poznato da i u Žumberku postoji prezime Mašić, a da neki stanovnici Maršića u Srbiji nose prezime Maršićanin.

Žumberačko selo Pilatovci navodi Skarića na zaključak da je među žumberačkim uskocima bilo i stanovnika sela Pilatovaca iz Oputne Rudine u Crnoj Gori koji su i u Žumberku dali isto ime svom selu, o čemu će da bude više reči kasnije.

Na žumberačke Herakoviće i Herake podsećaju srednjevekovni spomenici u južnoj Hercegovini: u selu Deranama na grobu nekog Heraka, u Boljunima kod Stoca na grobu Radosava Herakovića, zatim beleška iz 1405. o Heraku Miloševiću, a bratstvo Herakovića u plemenu Njeguši u Crnoj gori vodi poreklo iz Hercegovine i od Nikšića.

Prezimenjaka Šimraka ima samo u Boki Kotorskoj, u selu Sasovićima, kod Herceg novog. Prezime Goleš je Skarić našao samo još na jednom

mestu, ali ne kaže gde, dok sela istog imena ima kod Ohrida, u Polimlju, na Romaniji, kod Travnika i Banja Luke. Goleši, po Skariću, vuku poreklo od polimskih Goleša. Stići su, po Skariću, u stvari, Stijići, a potiču iz Vasojevića, gde se danas zovu Stijovići, a ima ih i u Gornjem i Donjem Dragačevu u Šumadiji, slave Vasojevičku slavu Sv. Aleksandra.

Od imena Vraneš, čestog među žumberačkim uskocima, ali i u drugim krajevima, nastala su prezimena Vraneš, Vranješ, Vranešić, Vranešević i Vranješević. Ima ih posvuda u Srbiji, ali i u drugim krajevima, posebno u Bosni. Skarić smatra da su i žumberački uskoci tog imena iz Polimlja, a ja bih postavio pitanje da li se u Žumberak doselio neko s prezimenom izvedenim od tog imena ili su Vranešići nastali tek po dolasku u Žumberak?

Ovaj odeljak o imenima i prezimenima žumberačkih uskoka zaključio bih konstatacijom da bi se teško moglo dovesti u pitanje njihovo srpsko i pravoslavno poreklo i vezu s njihovim sunarodnicima na području Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Kosova, Srbije, posebno jugozapadne, te Dalmacije i Slavonije.

ISTORIOGRAFI O ŽUMBERAČKIM USKOCIMA

Izneo sam o žumberačkim uskocima podosta više ili manje pouzdanih i poznatih podataka, značajnih i neoborivih istorijskih činjenica pa i mojih skromnih analitičkih razmišljanja, međutim, istorija svakog naroda i istina o njemu, posebno o malobrojnoj srpsko-pravoslavnoj skupini žumberačkih uskoka, je složena. Ona dobrim delom zavisi i od toga kako je predstavljena, šta je o njima napisano. Šta su napisali »pobednici« i oni koji su ih dobro poznavali i pisali objektivno, ali i oni koji s njima nisu imali mnogo zajedničkog. Hoću da kažem da nisu morali da pišu, a pisali su! Takva pisanja – kad ne moraš, a ipak pišeš, znaju da budu itekako proizvoljna i da imaju veoma ozbiljne i dugotrajne posledice.

Primer takvog pisanja moglo bi da bude ono što je o žumberačkim uskocima napisao Janez Vajkard Valvasor (Johann Weickard Freiherr von Walvasor, rođen u Ljubljani 1641, umro u Krškou 1693).

Kako različiti ljudi različito vide iste ljude i događaje pa u skladu sa svojim viđenjem različito i pišu o njima, videće se na primeru onoga što su o žumberačkim uskocima napisali Radoslav Lopašić i Stanko Vraz, ali i neki drugi slovenački autori. Istina, treba imati na umu da je od Valvasora do Lopašića, Vraza i drugih autora prošlo više od 150 godina, a predmet pisanja je isti. Sve se promenilo pa i žumberački uskoci, ali se ono osnovno: versko i etničko poreklo i pripadnost, socijalnu status, jezik i druge bitne karakteristike nisu promenile. One su samo različito prikazivane.

Janez Vajkart Valvasor o žumberačkim uskocima

Predmet pažnje i analize je Valvasorovo delo »Slava Vojvodstva Kranjskog«. ³³ Urednik ukazuje da je prvo izdanje na slovenačkom štampano 1936. godine, a da sadržaj te knjige čini izbor iz nemačkih izdanja Valvasorovih knjiga, koja su preobimna pa je uzeto ono što bi moglo interesovati današnjeg čitaoca.

Trebalo bi imati u vidu i da je uredništvo nastojalo da kroz čak 330 napomena pojasni na šta je Valvasor mislio na pojedinim mestima, kao i da ukaže na njegove greške i pogrešne zaključke. To Valvasorovom delu u celini, pa i ovom izdanju »Slava Vojvodstva Kranjskog«, objektivno umanjuje vrednost, posebno sa stanovišta pouzdanosti.

S obzirom da je Valvasor poznat kao jedan od prvih, a možda baš i prvi koji je pisao o žumberačkim uskocima, a nije morao, on je, bez svake sumnje i najčešće citiranih autora. Vekovima se navodi i citira što je Valvasor napisao, pri čemu se njegovo pisanje najčešće uzima »zdravo za gotovo«. Za to postoje brojni razlozi! Valvasorovo delo je jedno od celovitijih prikaza žumberačkih uskoka u 16. i 17. veku. Teško je bilo kritički dovesti u pitanje ono što je Valvasor napisao, posebno zbog činjenice da je

---

33 Naslov na nemačkom jeziku: *Die Ehre des Hertzogthums Crain*. Knjiga je izdata povodom četiri stotine godina prve knjige na slovenačkom jeziku. Prevodilac s nemačkog jezika i urednik je dr Mirko Rupel, izdavač »Mladinska knjiga«, a štampana je 1951. u Ljubljani u štampariji Toneta Tomšiča.

objavljivano u Nemačkoj i na nemačkom jeziku i da je, verovatno, barem vek i po, bilo teško dostupno. Zbog toga je bilo najlakše pozvati se na Valvasora i njegovo pisanje o žumberačkim uskocima pa »podići cenu« svom pisanju, utoliko više što je njegova, uglavnom negativna slika nekim autorima bila unapred dobrodošla. Posebnu pažnju zaslužuje činjenica da niko nije »obradio« sve što je Valvasor napisao o žumberačkim uskocima, kao i da niko nije Valvasoro delo stavio pod lupu kritike.

Imajući to u vidu, odlučio sam se da čitaocima ove knjige omogućim upravo to: da vide tačno što je Valvasor pisao, i to onim redosledom kako je napisano u navedenoj knjizi. Molim čitaoce da moje komentare Valvasorovog pisanja razumeju kao pokušaj da se i njegovo pisanje konačno stavi »pod lupu kritike«. Svestan sam da je to težak zadatak.

Na stranici 17, pišući o raznolikosti jezika u državi Kranjskoj, Valvasor kaže da bi se teško mogla naći država u kojoj je u upotrebi toliko jezika. Pravi uobičajeni jezik je kranjski, zatim ilirski, hrvatski, slavonski, dalmatinski, kočevski, istarski, italijanski, furlanski i nemački. Za »ilirski« jezik kaže i da »je iskvaren i nije potpuno čist«. Iako celokupno plemstvo uopšte govori nemački, govori i kranjski i italijanski.

Već prvi primer pokazuje da je Valvasorovo pisanje proizvoljno i neprecizno. Koji su to jezici: slavonski, furlanski i dalmatinski? Možda su to i tada bila narečja. Ali ostavimo to Valvasoru i jezikoslovcima. Bitno je da se po Valvasoru u Kranjskoj ne govori slovenački. On to i kasnije potvrđuje i kaže da se slovenački govori u Koruškoj i Štajerskoj! Sa stanovišta predmeta i sadržaja ove knjige značajnije je da Valvasor spominje neki novi jezik i naziva ga »ilirskim«. Međutim, iz konteksta nije moguće da se zaključi koji bi to bio jezik i ko njime govori, kako je iskvaren i zašto nije potpuno čist? Zašto je samo taj jezik iskvaren i nije potpuno čist? Pošto se znalo za Ilire, pretpostavljam da je to bio njihov jezik. Ako je u Kranjskoj bio u upotrebi ilirski jezik, mora da je bilo i Ilira! A ko su Iliri? Nema ko drugi to biti nego žumberački uskoci, s obzirom da Valvasor u nastavku piše da uskoci govore ilirskim jezikom, ali i vlaškim jezikom i jezikom sličnim hrvatskom!

O nošnji Valvasor kaže da »pravi Kranjci imaju svoju nošnju i svoj jezik; takođe i Kočevci svoju posebnu. Uskoci i Hrvati se u nošnji donekle

razlikuju, kao i Rečani i Dalmatinci«. Značajno je zapamtiti da Valvasor samo »donekle« razlikuje nošnju Hrvata i žumberačkih uskoka, što znači da ta razlika nije bila velika. Tu je u pravu, ali nije dosledan.

Na stranici 37, pišući o stanovnicima Srednje Kranjske, Valvasor kaže: »Između Novog Mesta i Metlike na Gorjancima prebivaju ljudi koje zovu Uskoci ili Vlasi. Imaju potpuno posebnu nošnju i jezik i još posebnu veru, koja je potpuno slična grčkoj, zapravo sebe zovu staroverci i za duhovnog poglavara priznaju patrijarha u Carigradu i Moskvi. Njihova odeća je dosta slična Hrvatskoj, ali ne potpuno; govore, takođe, svoj vlaški jezik, koji se ne razlikuje mnogo od hrvatskog«.

Ovaj kratak tekst veoma je značajan sa stanovišta tačnosti i kredibilitnosti svega što je Valvasor napisao o žumberačkim uskocima. Da li je on razmišljao šta i o čemu piše i šta je već napisao. Da jeste ne bi došao u suprotnost s onim što je već rekao o jeziku. Očigledno nije mislio da uskoci govore ilirskim jezikom, jer sada tvrdi da oni imaju i svoj poseban, »vlaški« jezik. Pošto su uskoci za Valvasora Vlasi, normalno je da govore vlaški, ali kako je moguće da se taj vlaški »ne razlikuje mnogo od hrvatskog«? Koji je to vlaški jezik koji se ne razlikuje mnogo od hrvatskog? Valvasor nije ništa manje protivrečan i kad je u pitanju nošnja. Pošto je već napisao da se uskoci i Hrvati u nošnji »donekle razlikuju«, kaže da uskoci imaju »potpuno posebnu nošnju«, a već u sledećoj rečenici uskočka nošnja je opet »dosta slična hrvatskoj«.

I tvrdnja o posebnoj veri uskoka potvrđuje da je Valvasor pisao onako, »odoka«. Teško bi bilo poverovati da njemu nije bilo poznato da su uskoci hrišćani, da je hrišćanstvo jedna, ista religija, kao i da u okviru hrišćanstva postoje samo različite crkve. Inače, referenca da uskoci priznaju patrijarha u Moskvi i Carigradu trebalo bi da znači da su uskoci Sloveni (da ne kažem Srbi) i da ih to »okreće« Moskvi, za razliku od njegovih Vlaha, koji su romanskog porekla ili romanizirani narodi. Iznenaduje da je uredništvo u napomeni br. 16 ukazalo da nije preuzet širi tekst koji je Valvasor napisao o veri uskoka, ali se ne kaže zbog čega! Pretpostavljam da je uredništvo ocenilo da pisanje o veri uskoka ne bi služilo na čast njemu i njegovom delu. Ako nije tako, odgovorno je uredništvo. A izgleda da nije tako. Irena Smiljanić, čije studije o žumberačkim uskocima ću kori-

stiti kasnije, kaže »da je za taj dio Valvasor naveo literaturu po kojoj se ravnao, objašnjavajući šta je pravoslavlje općenito. On citira i izjave samih Žumberčana da im je vjerski poglavar pečki patrijarh (tada je to bio Arsenije III Crnojević)«.

Valvasor nastavlja: »Što se tiče hrane, obezbeđuju je (uskoci, *prim. autora*) redovno s plenom i otimačinom, a uglavnom idu po plen u Tursku; kažem uglavnom, jer, ako se lako može do čega ga dođe u susedstvu, njima je svejedno: prijatelj ili neprijatelj, ovaj ili onaj, ništa ne zapaštavaju, ništa ne propuštaju. Mnogi trguju i varaju s konjima, dobri su konjski trgovci i prevaranti i ako mogu nekoga da prevare, nisu ni lenji ni tupavi. Nađe se među njima i mnogo poštenih ljudi. Daju dobre vojnike. Na krađu ih ne tera smo potreba, jer imaju rodne gore, jer raste kako žito tako i vino i nasadi, a pored toga drže sve vrste živine; njihov neprimeran način života utiče da s tim ne izdrže dugo, jer žderu i piju dok ne protečaju sve kroz grlo u želudac, da ništa ne ostane. I pritom se čvrsto drže zajedno. Sve mora da bude odjednom pospremljeno, kao da bi ih čekala teška kazna ili smrt ako bi šta ostavili – kao što kaže Plinius – kao da se ne bi moglo drugačije upotrebiti i popiti, ako ne kroz čovekovo telo. Ali kad proždrljivost rodi sina po imenu pomanjkanje, i vrli Uskoci si također moraju, kad su pri kraju sa žderanjem, pomagati, ako ne kod Turaka, onda kod suseda, ili pripasati sablju i ići u četovanje da nešto prigrabe, iz čega bi mogli opet da naprave novi imetak ili dinarčić za piće«.

Valvasor je napisao mnogo ružnog o žumberačkim uskocima. Polemisati s njim bilo bi bespredmetno. Da već nije napisao onoliko proizvoljnosti i netačnosti, možda bih mu više verovao i rekao: neka bude kako je napisao! Međutim, ne mogu se oteti utisku da se uskoci nisu uklapali u Valvasorovu idiličnu sliku o vojvodstvu Kranjskom, pre svega rimokatoličkom i nemačkom.

Od kad znam za sebe, svestan sam i uočavao sam razlike između žumberačkih uskoka i Kranjaca, jer one su postojale od iskona i postoje i danas, ali ne i tako drastične i samo na štetu Žumberčana. Ipak, to me ne pogađa toliko koliko ono o »rodnim gorama, žitu i vinu«. Pa zašto je onda Žumberak pre dolaska uskoka uglavnom bio pust, samo delom slabo naseljen, neobrađen? Kranjci niti su ikada bili niti su danas »široke ruke« pa

da prepuštaju drugima ono što valja. I ne samo to, kako takvi »proždrljivci i banditi« uopšte stignu, a ako i stignu, kako umeju da obrade polja, poseju žito, obrade vinograde? Oni su, sve donedavno, bili samo »pokretni stočari«, litalice pa zbog toga prozvani i »Vlasima«? Otkud i kako, odjednom, naučiše da obrađuju rodna polja i gaje vinograde? I ko to obrađuje i gaji kad je veći deo muške snage u stalnoj vojnoj službi?

Na stranici 46, govoreći o stanovnicima Notranjske, Valvasor kaže: »Treći rod stanovnika zovu se Ćići. A ti prebivaju među Podgradom i Sacerbom; u nošnji su zapravo mnogo slični opisanim Kraševcima, ali su im u govoru mnogo daleko i govore svoj posebni jezik kao pravi Japidi, ili potomci starih Japida, kako ih opisuju stari geografi i istoričari. Preživljavaju kao i Kraševci, ali neki od njih na konjima prenose so od mora u unutrašnjost. Veoma su vešti i izvežbani u bacanju kamena s praćkom pa pogađaju skoro sve što hoće; isto tako vešto obaraju čoveka s konja, kao da bi ga kuglom odstrelilo«.

Poznato da su Ćići vlaško pleme naseljeno na planini Ćićariji, oko nje i dalje u Istri, da su skoro potpuno pohrvaćeni, ali da i danas međusobno govore rumunskim (ili vlaškim) jezikom. Da li je Valvasor znao dovoljno o Vlasima? Zapravo, naslućuje se u čemu je problem. Po njegovom, postoje dve vrste Vlaha. Jedni Vlasi su oni koji su »stvarno« Vlasi, pa čak govore i svoj posebni jezik »kao pravi Japidi ili njihovi potomci«. Drugi Vlasi su oni koji ni po čemu nisu Vlasi, ali su, ipak, »Vlasi«, jer ih Vlasima proglašava Valvasor i njemu slični, za koje u njihovoj rimokatoličkoj i progermanskoj narcisoidnosti ne bi trebalo da bude mesta u vojvodstvu Kranjskom. Da je ozbiljno porazmislio o stvarnim Vlasima-Ćićima i žumberačkim uskocima koje on proglašava Vlasima i koji, po njemu, govore ilirski i vlaški jezik, Valvasor bi shvatio ko su Vlasi, posebno to da žumberački uskoci teško da imaju bilo kakve veze s Vlasima u etničkom pogledu, nošnji, običajima, posebno u jeziku, s obzirom da u govoru Žumberčana nikada nije bilo niti danas ima sličnosti s vlaškim jezikom.

Na stranicama 123-125 on piše: »Vlasi ili Uskoci su dobili ime od reči skok, što na Kranjskom znači poskok, oni su pred nekih 146 godina uskočili (ili pobegli) sa ženama i decom iz Turske i došli u Kranjsku. Zato ih po Kranjskom zovu Uskoci, što Nemci izgovaraju kao Uskogen, takođe Usko-

ken ili Viskoken. Ako je uskok isto kao preskok, Uskok obeležava prebega. Sami se u svom jeziku nazivaju Vlahi ili Lahi, isto tako kako su se pod grčkim carevima nazivali Blaci, kako se kaže u Laoniku (nije mi poznato šta je Laonik, možda neki grad ili pokrajina, *prim. autora*).

Ti Uskoci ili Vlasi prebivaju na Srednjem Kranjskom, tj. u trećoj pe-tini, pa imaju uglavnom kod Pobrežja, Vinice i u tom kraju velika sela, a na brdima pri Žumberku većinom usamljene kuće i uz svaku vinograd, mnogo voćaka i polja. U svakoj kući stanuju zajedno tri, četiri, pa čak i pet porodica i uz njih velika grupa dece, ali samo je jedan gospodar i jedna gospodarica. Gospodar je najstariji muškarac, ako je za to sposoban, a gos-podarica je žena najmlađeg oženjenog brata, ili strica. Njima dvoma mo-rajaju svi drugi da budu poslušni i da obavljaju kućanske poslove. Ima čak i takvih kuća u kojima ima i osam, pa i dvanaest muškarac, koji su svi spo-sobni da nose oružje i idu na granicu. Da, skoro svi su dobri vojnici. Ne treba im plaćati dnevnicе i dodatke, ali zato moraju služiti vojsku i, kad god je potrebno i glavar naredi, moraju u boj protiv omraženog neprijate-lja ili stražariti dan i noć na vlastiti trošak. Od toga dvoga rađe obavljaju prvo, naime da idu protiv omrznutog neprijatelja, jer im nadanje za dob-rim plenom uklanja opasnost ispred očiju... Inače se prehranjuju životinj-skim mesom, govedima, kozama i kozličima, ali ipak imaju najviše koristi i hrane od ovaca, kojih mnogi imaju i do dvesta, znači celo krdo. Mnogi takođe trguju konjima na crkvene praznike, volovima i drugim životinja-ma koje ili razmenjuju ili prodaju; u svakom slučaju, bilo na jedan ili drugi način, nastoje da nešto zarade... Takođe, izvanredni majstori su u umetno-sti da nešto nađu pre nego to čovek izgubi i da uzmu pre nego im čovek da. Ipak, to se ne može pripisati svima, jer i među njima ima poštenih i vred-nih ljudi koji sebi ne pomažu krađom, nego naprotiv, poštenim zanima-njem i radom... Takođe, uobičajeno je da ubadaju noseve suviše duboko u vrčeve ili čaše i da rado zamenjuju želuce s vinskim podrumom i ostavom za hranu. Redovno u jesen popiju i pojedu sve, što su privredili vina i žita. Sve treba rešiti! Idu od kuće do kuće, proždiru i žderu dokle god nečega ima. Od toga imaju barem tu korist da im ništa ne poplesnivi, ne istrune, ili padne u ruke Turcima. Kad su sve pojeli i ždrelo im je na dopustu, idu po plen. Ako ga nema kod omraženog neprijatelja, traže unakrsno po

državi, gde bi ga našli. (To ne tvrdim za sve.) Zato zbog njih u državi nastaju često velike neugodnosti. Drže se zajedno kao verige i vežu se kakvom zakletvom da jedan drugog neće da napuste. Pored toga dobri su trkači pa mnogi tako brzo trče da ih nijedan nemački konj ne može preteći; zbog toga ih često uzalud proganjaju. Ali ako koga uvate, stavljaju ga u verige, bez obzira da li je građanin ili duhovnik, pop ili kaluđer. Pa to je ispravno: ako neko kad greši ne poštuje samoga sebe, da ga se ne poštuje niti pri kazni... Ono što sam već ranije rekao, da rado uzimaju što im čovek ne da, odnosi se takođe i na prosidbu. Ako je Uskok ili Vlah donekle imućan pa hoće da se oženi i ako njegovi rođaci znaju za slobodnu žensku, za pošteni devojku (za udovice nikada ne pitaju), tada mnogo puta ne prave duge ceremonije pri prosidbi; ako roditeli na prvo pitanje ne obećaju kćer ili ne daju saglasnost, dođe mladoženja s pet ili desetak konja, u većem ili manjem broju, zavisno od potrebe, i silom uzme dotičnu koja mu je srcu prirasla, tako da je za takvog otimača najpravičnije reći da je ženu oteo. U tom cilju prethodno pažljivo odaberu vreme i priliku kad devojčin otac, brat ili stric nije kod kuće, jer je na granici ili iz drugih razloga, da ne bi među njima došlo do sukoba ili prolivanja krvi. Zbog toga dođu po noći i ako oni koji su ostali kod kuće ne dozvole devojci da mirno izađe, razvale vrata, uđu u kuću, uhvate devojku i odvedu je silom i protiv volje roditelja... Sa živim ljubavnim plenom beže i vode otetu dve do tri milje daleko, popu ili kaluđeru (tj. k vlaškom duhovniku ili monahu) koji je mora venčati i koji malo propituje da li će se obaviti uz saglasnost ili bez saglasnosti roditelja. Ali ako čuje poglavar u Žumberku, moraju svi koji su bili učesnici da plate veliku kaznu. Toga se boje pa se otmice ne događaju svakog dana. S obzirom da se ne mogu toga potpuno odreći, ipak se više puta drznu.... Kad se ženidba obavlja u redu i idu po nevestu, vodi je dever, to jest drug, na konju pred sobom potpuno skrivenu. Ona sedi napred u sedlu, a iza nje drug, koji joj obavije celu glavu maramom, da ne vidi kuda ide... Ponekad je običaj da prvu noć pored neveste spava neko od njezinih ili njegovih najbližih rođaka, Razume se čisto pošteno (naravno po uskočki), jer bi drugi ljudi za takvu prijateljsku uslugu i ukazivanje časti takvom prethodniku bili malo zahvalni, pa bi takvog uslužnika napravili Vlahom, kako kažu Nemci, kada uškope ždrepcu. Ipak, mladoženja sme, ako naleti

na pogaženi sat, ako joj stoji središnji krug napred na čelu, hoću da kažem, ako vidi da nevesta nije nevina, može je vratiti i oženiti se s drugom. Ali to mu je dozvoljeno samo jedanput, a taj koji se odrekao prve, zbog prethodnog crkvenog venčanja ne može više da računa na bilo kakvu duhovnu službu (crkveno venčanje, *prim. autora*)... Nevestu vode iz roditeljske kuće u crkvu sa zastrtim licem, kao opomena da se iz vlastitih pobuda ne sme vratiti u očevu kuću. U crkvi se za vreme venčanja otkrije obraz. Duhovnik koji venčava stavlja nevesti i mladoženji na glavu venac od ružinih stabljika, kao znamenje i pouku da se ne smeju rastaviti ni u sreći niti u nesreći... Uskoci krste decu kad su već starija i odrasla, takođe, ne idu na ispovest pre tridesete godine... Ako neko tako oboli da se ne može nadati da će da preživi, mora sam da se umije. Uzrok tome je stvarno smešan i bazira se na ubedenju da mora da dođe Bogu, Ocu, Sinu i Sv. Duhu čist i snažan. Pritom takođe ne govore pametno, da će ga okružiti anđeli i da će mu svaki od njih na putu na onaj svet govoriti njegova viteška dela; jedan anđeo da će nositi pred njim sablju i pušku (bez obzira što će da ostane kod kuće obešena na klinu), s kojima se borio tako viteški protiv omrznutog neprijatelja Turčina; drugi da će mu pevati šta je s golom rukom ugrabio i odneo, opet drugi da će opevavati jarce i ovce, treći kozlice i koze, četvrti konje i kobile koje je iz tuđih krajeva dognao, peti odeću. Tako lepo podele časne službe da među anđelima ne bi bilo zavisti i ljubomore. Na kraju dolaze mnogi hvalospevi kako se u životu držao čvrsto i hrabro, tako da zaslužuje slavu i besmrtno ime. I na taj način umire uz utehe tih žalosnih utešitelja... Za pokop umrlih nemaju groblje, ceo svet im je groblje. Telo sahranjuju gde je najbliže i gde naiđu, bilo pod drvetom ili negde drugde. Uz mrtvacu stavljaju parče hleba i sitan novac, sold ili groš, a ponekad samo novčić. Zatim naspu malo zemlja i polože na glavu prilično težak kamen i isto takav na noge (možda zbog toga da ne bi ustao i hodao po kući). Potom se daje popu ili kaluđeru za zadušnicu pet kranjskih zlatnika i pogreb je završen... Ako pokopavaju dete, njegova majka nosi na glavi ljuljašku, pa kad ga zabrbaju, počne da optužuje smrt i da joj zamera da je tog gluvog jadnika tako pogodila da je izgubio sluh i vid, da ne bi čuo i video; zbog toga proklet bio onaj koji joj je uzeo dete, jer bi od njega mogao da postane dobar junak, i druge stvari joj stavlja pod

nos. Svoj napad, prekor ili tužbu završava na način kao da hoće takorekuć da ojača prijašnje optužbe. 'Davolska, gadna, primitivna, strašna, nezasićna Smrt!' Uzela si mi i požderala dete, pa imaj i ljuljašku! Požderi je da se zadaviš! Napuni gubicu njome da ti se svi zubi polome! Posle tog poklona i pametnog zaključka stavi ljuljašku na grob, gazi je dok se ne razbije na sitne delove... Tu moram još napisati o njihovoj odeći. Nošnja je prikazana na priloženom bakrotisku. Žene nose duge gornje suknje bez rukava, jer imaju ispod druge rukave. Grudi ukrašavaju maramama s napisima ili ružama; isto tako se i suknje ukrašavaju plavim, crvenim i drugim bojama. Na nogama nose opanke, tj. široke podplate koje na rubu imaju male šupljine; kroz njih se protne vrpca i obuća je gotova. Tu obuću zovu opanci. Neki seljaci i siromašni uzmu samo parče sirove kože, nožem postružu dlaku i tako naprave opanke. Glavu zavijaju, prema potrebama vrlo pažljivo s dugom i uskom maramom iz izvezenog platna. Muškarci se odevaju skoro isto kao Hrvati, s tim da neki nose male, neki široke kape. Neki ih s uzicom privežu pod bradom, da ne odleti. Takođe, i muškarci nose opanke, pantalone i ogrtač kako i Hrvati, većinom iz obojenog sukna. Isto tako su pantalone i nogavice kao i kod Hrvata iz jednog dela. Neki nose velike i duge brade, drugi ih odseku s makazam i puste da raste gornja brada ili brkovi. Takođe, šišaju i glave i puste napred dugu kitu, ili šop kose, a nekima takva kita raste kao u Turaka. Neki nose na glavama velike šešire kao Hrvati; primer se vidi na bakrotisku, na čoveku koji se duboko klanja kaluđeru (ili uskočkom duhovniku). Ovaj sa šeširom je kaluđer, onaj drugi s kapom je pop, tj. sveštenik. Takvi ljudi se kod Moskovljana isto tako nazivaju popovi, što po svojoj prilici dolazi od reči papa, kako su nekad nazivali učitelja latinske crkve, pošto su ga u grčkoj crkvi zvali pappos. Otuda takođe donjonemačko i nizozemsko de Pap i gornjonemačko der Pfaff. Popovi nose ponekad kape, kao ovaj na slici, ipak većinom nose šešire kao kaluđeri, tj. kao monasi. To ljudstvo govori vlaški. Jezik se od hrvatskoga razlikuje ponešto, od kranjskog nešto više«.

Pošto ne poznajem svoje prapretke, pre i iz vremena kada je o njima pisao Valvasor, ne mogu da kažem koliko je bilo, a koliko nije bilo tako kako kaže Valvasor, ali verujem da je istina, kao i obično, negde u sredini. Sa stanovišta sadržaja ove knjige, Valvasor ponovo poredi uskoke, (po

njemu Vlahe) s Hrvatima, što još jednom potvrđuje da uskoci nisu Vlasi, ali još jednom asocira na historijsku, politički i ideološki stvorenu zavrzlamu o sličnostima i razlikama među Srbima i Hrvatima. Valvasor je taj problem, očigledno, rešavao pojednostavljeno i arbitrano. Svako ko nije Kranjac, ali je rimokatolik, je Hrvat. Problem nastaje kad neko nije rimokatolik, već je »grčke vere«, a sličniji je Hrvatima nego Kranjcima, onda je on uskok, pri čemu mu je Valvasor, kako mu je kad palo napamet, prikačio vlaško poreklo, ilirski ili vlaški jezi i slično,

Zaista, koji je to i kakav »vlaški jezik«, koji se malo razlikuje od hrvatskog, a malo više od kranjskog. Vlaški jezik, kojim govore Vlasi, teško da ima išta zajedničko sa srpskim i hrvatskim, bolje rečeno srpsko-hrvatskim, a posebno s kranjskim jezikom. Očigledna besmislica.

Ono o ženidbama/udajama, odnosno otmicama neveste, je bilo stvar običaja, posebno morala. Ne znam da li su Žumberčani bili u tom pogledu »moralniji« od Kranjaca, ali znam da su Žumberčanke bile moralnije, u smislu konzervativnije, od Kranjica. Mnogo češće su se Kranjci ženili Žumberčankama, nego Žumberčani Kranjicama. Ako je u Žumberku bilo otmica neveste, otimači nisu trebali da idu »kod najbližeg popa ili kaluđera«. U Žumberku su, od doseljavanja, bile samo dve parohije, u Radatovićima i Mrzlom polju, sa svega dva, a samo u »boljim vremenima« 2-3 popa. Prema tome, niti su otimači trebali da »traže« popa ili kaluđera niti je kapetanu žumberačkom bilo teško da otkrije otimače.

Posebno je bestidno šta je Valvasor napisao o sahranama mrtvih »pod prvim drvetom«. Svi narodi, pa i srpski, a žumberački uskoci posebno, imali su »čast i privilegiju« da svoje poginule i umrle stotinama godina, u teškom vremenu uzmicanja i pred opasnošću, sahranjuju »usput, ili kraj puta«. Nije ni ljudski, a hrišćanski da i ne govorimo, da se neko ruga grobovima, takozvanim »krajputašima«. Grobovi »krajputaši« su oplakani u pesmama »tužbalicama« i legendama, opisani u pričama i romanima. Sem toga, u Žumberku je u vreme kada je Valvasor pisao, bilo najmanje dvadesetak crkava, uglavnom na mestima gde se i sada nalaze, a oko njih su bila i sada su groblja. U tim crkvama su ta dva-tri popa krstili, venčavali, ispraćali preminule i obavljali druge službe pravoslavne veroispovesti.

Ne mogu a da ne postavim pitanje: kako se zove čovek koji se tako brutalno ruga nevoljama drugih naroda? Da li je dovoljno da se kaže da je samo neprimereno da Valvasor poredi uskoke s nemačkim konjima? Iako ima uskoka koji su, po Valvasoru, brži od nemačkih konja, to ne bismo mogli da shvatimo kao kompliment. Čovek je čovek, čak ako je i uskok, a konj je konj, pa je i Valvasor to što jeste, a ne ono što je on o sebi mislio.

Na stranici 127, a i inače često, Valvasor u vezi s uskocima spominje Hrvate. Govoreći o Hrvatima u Kranjskoj, on kaže i ovo: »Po obliku brkova Hrvati su skoro jednaki Perzijancima i turskim janjičarima, koji većinom takođe skraćuju donju bradu«. Do kakvih zabluda može da dovede ovakvo pisanje i poređenje pokazuje činjenica da su mnogi istoričari i političari na osnovu takvih »naučnih« činjenica zaključivali da su Hrvati iranskog porekla. A ako su Hrvati slični turskim janjičarima, biće da je među janjičarima bilo Hrvata, a ne da su se Hrvati ugledali na turske janjičare.

Na stranici 150. Valvasor posvećuje dosta prostora i na više mesta slavi Tomaša Hrena (1560–1630), koji je 1597. imenovan za ljubljanskog biskupa i na toj dužnosti ostao 30 godina. Hren se »istakao« i u istoriji ostao zabeležen kao odlučan protivnik luterana (reformista, protestanata), s kojima se surovo obračunavao. Hren je među prvima predlagao i da se pravoslavni žumberački uskoci silom prevedu na rimokatoličanstvo ili da se proteraju iz »Slavnog Vojvodstva Kranjskog«, a kad je uvideo da to nije moguće, da se pounijate.

Na stranici 215. Valvasor kaže da su na vojnoj svečanosti u Karlovcu »dva trubača i bubnjar, kako već imaju običaj Hrvati, igrali po turski«. Nisam siguran da se u toj prilici uopšte igralo »po turski«, a posebno da je to tada bilo »uobičajeno među Hrvatima«. Pre svega, pitanje je šta Valvasor uopšte podrazumeva pod *igranjem*, a šta *po turski*?

Na stranici 239, pišući o sporovima oko i u samom gradu Mehovo, udaljenom dve milje od Novog Mesta, a jednu milju od Metlike, Valvasor kaže i ovo: »Godine 1602. je ponovo izniklo seme razdora. Da bi ga sprečio i ugušio, gospodin Karel Jurič, koji je tada posedovao grad i imanje Mehovo, nahuškao je Uskoke na pobunjenike. Oni su se uspešno branili, pa su čak i žene nagovorili, pa su s roguljama i drugim oruđima išle na Uskoke.

Pri toj pobuni ubijen je jedan kmet i stara žena, a malo dete su pogazili konji. Najgore su prošli Uskoci jer ih je od 100 izašao sam deseti deo. Tom prilikom je sin sudije iz Mehova ustrelio jednog Uskoka jer ga je uvredio, pošto mu je pokazao zadnji deo tela«.

Na osnovu napisanog nije uopšte jasno šta se stvarno dogodilo u Mehovu? Ko su pobunjenici? Zar je moguće da bi uskoci pošli tek tako u okršaj u kojem ih je 90 poginulo? Pa gubici su ravni onima u katastrofalnoj bici kod Budačkog! Uskoci su u to vreme bili dobro vojnički organizovani, imali su svog kapetana, komandanta i područne komande. Sporovi su se vodili zbog pljački i pojedinačnih zlodela, a niko nigde ne spominje 90 poginulih u sukobu oko Mehova. Ali ovo nije jedini primer besadržajnog i nejasnog pisanja. A kakve su posledice, vidi se iz činjenice da je Josip Mal preuzeo ono što je napisao Valvasor, ali ga nije naveo kao izvor (str. 184).

Stranica 241: Rezidencija Pleterje »ima s jedne strane ravna polja, a na drugoj visoke Gorjance, gde prebivaju Uskoci«.

Stranica 246: »Od Ljubljane šest, a od Novog Mesta tri milje je udaljen grad i trg Žužemberk. U leto 1559. drznuo se da u Žužemberk dođe Gregor, nezakoniti sin g. Jurija Turjaškog, rođen u Švajcarskoj, pošto su mu umrli otac Jurij Turjaški i brat g. Volbenk, s osamnaest Napolitanaca; došao je do Žužemberka na neradni, vašarski dan. Nije se dugo zadržavao, nego se još isto večer prebacio preko zidova i zauzeo grad. Međutim, stražar je brzo kroz gužvu izašao iz grada i sakupio svoje kmetove. Ubrzo im se pridružio i gospodin Herbart, baron Turjaški, general Hrvatske krajine, napao grad i zauzeo ga. Osam Laha su provalili zid; pod zidom su ih iznenadili naoružani kmetovi s pripremljenim i podignutim kopljima, ostale su ubrzo, zajedno s nezakonitim sinom Gregorom, u gradu savladali i sve poubijali. Posle borbe su izbrojali trideset i šest mrtvih, najviše Gregor s njegovih osamnaest Laha i sedamnaest ljudi gospodina Turjaškog. Lahe i njihove vođe nisu pokopali, nego su ih odvukli preko vode u divljinu, gde su Gregora divlje svinje, a njegove drugove psi, ptice grabljivice i divlje zveri razderale i požderale, kao crknute mrcine«.

Jasnoće radi, Valvasor Napolitanac, dakle autohtone Romane, naziva Lahi, za razliku od Vlaha, kako naziva pripadnike romaniziranih naroda. Ova priča je slična onoj u vezi sa sukobom u Mehovu. Teško bi bilo

zaključiti šta se stvarno dogodilo. Pošto se radi o »rimokatoličkom sporu«, neka tako i ostane. Ipak, imajući u vidu da Valvasor opisuje postupak s poginulima, nameće se pitanje da li su Kranjci u to vreme bili na »mного višem civilizacijskom nivou« od žumberačkih uskoka?

Stranica 285: »Komandant Varaždinskog generalata je vicegeneral i pukovnik, u vojsci kod svih omiljeni kavalir grof Trautmanasdorff, a njegov zamenik je gospodin N. Makar, hrvatski plemić koji se sa svojom slavnom hrabrošću dokazao skoro svim Hrvatima, jer je često kao munja udarao na Turke i pobeđivao ih«.

Za Valvasora je Nikola Makar Hrvat, iako Makara ima među Žumberčanima, o čemu je već bilo reči, a jedan od njih, iz Velikog Liješća, se kao prvi Žumberčanin naselio u Metlici.

Stranica 287: »Grad Budački su naši – hvala Bogu – ponovo zauzeli i obezbedili ga s turskim Vlasima (tako zovu te Vlahe, koji su pobjegli iz Turske)... U gradu samo stražare. Pod njim u trgu stanuju Vlasi, koji tu navodno pod velikim drvećem plešu i zabavljaju se. Predvodnik tih Vlaha je vojvoda Tudor«.

Zaista je interesantno na koje sve načine Valvasor spominje Vlahe i kakvim ih imenima naziva. Očigledno je da ni njemu samom više nije bilo jasno o kome govori i šta pod rečenim podrazumeva. A i život im je, očigledno, bio lep – samo su plesali i zabavljali se.

Na stranicama 289–290, pišući o Senju i senjskim uskocima, Valvasor iznosi niz kontoverznih tvrdnji i konstruiše neverovatne zavrzlake i nelogičnosti. S obzirom da će o senjskim uskocima još biti reči, njegove tvrdnje predstavljaju samo uvod.

»Što se tiče vere, svi Senjani su rimokatolici, ali misu (liturgiju, crkvenu službu, *prim. autora*) i crkvene molitve i sve druge obrede obavljaju na ilirskom ili slovenskom jeziku. Jezik koji koriste Uskoci i Senjani je, zapravo, dalmatinščina. Za čitanje i pisanje imaju tri vrste pisma: prvo, glagoljicu, koju koriste u crkvenim stvarima, pri dopisivanju s Turcima koriste ćirilicu, a kao svakodnevni jezik koriste latinski«.

Čudnovat neki narod, pravi poliglote. Jezik im je zapravo dalmatinščina, a svakodnevni jezik im je latinski, a nisu Latini (Romani). Gde su i kada naučili latinski jezik, kad su latinski jezik u to vreme izučavali i njime pisali samo na carskim i kraljevskim dvorovima i crkveni veliko-

dostojnici. Pošto znaju i ćirilicu i glagoljicu, postavlja se pitanje gde su naučili ta pisma? Koje škole je završavao taj narod, kad još narodnih škola nije ni bilo? Kad su pored tolikih škola naučili pomorske (čitaj gusarske) veštine?

»Ljudstvo koje obitava oko Senja nazivaju, kao što je već bilo rečeno, Vlahi, na latinskom Walachi. Vlaški jezik se u mnogočemu poklapa s dalmatinščinom ili sa slovenščinom. Joannes Lucius (Ivan Lučić) s pravom spominje da se vlaški jezik unekoliko slaže s italijanščinom i latinščinom, iako bi trebalo znatiželjnom čitaocu potpuno jasno reći da pravi Vlasi te jezike uopšte ne razumeju i da je sličan jeziku Morlaka, koji liče na Vlahe«.

Priznajem da sam postao »znatiželjan« kakve ću sve gluposti da pročitam? Sad opet vidimo da ti isti ljudi govore vlaški jezik, koji se poklapa sa slovenščinom i dalmatinščinom, ali taj jezik »pravi Vlasi« ne razumeju. Ko su za Valvasora Vlasi, ko »pravi«, a ko »krivi« Vlasi?

»Vlasi su u nekim selima dobri Rimokatolici, ali ponekad imaju svoju vlastitu i skoro po grčkom načinu uređenu veru, iako ne po svemu. O tome sam već rekao dovoljno kad je bilo reći o službi božjoj kod Uskoka«.

Dakle, već naredna rečenica, koja bi trebalo da pojasni i otkloni dileme, unosi nove zabune. Valvasor opet tvrdi da su Senjani dobri rimokatolici, iako neki imaju po grčkom uređenu veru, ali ne po svemu, pa se još poziva na svoje ranije tvrdnje, kao da je na nekom mestu nešto stvarno jasno rekao i dokazao! Da li je to ono što je urednik izostavio?

Na stranicama 295–296, kad piše o krajišnicima-vojnicima, Valvasor kaže: »Martolozi su Turci, Morlaški i turski Vlasi koji se povlače po državi i otimaju i krađu sve što mogu«.

Koji su to Morlački, a koji turski Vlasi? Mislim da niko nije toliko bio opterećen Vlasima i da ih niko nije tako i toliko zloupotrebljavao.

»Većina Hrvata, kao i ljudi koji prebivaju u Morskoj krajini, koji su skoro sami Vlasi i koji su nešto katoličke, nešto starogrčke vere, ne plaćaju ni danak i doprinose. Ali su spremni da se u svakom momentu angažuju protiv Turaka... Među tim Vlasima nađe se dosta onih koji trče znatno brže od nemačkih konja«.

Ovo ne zalužuje ozbiljan komentar, sem da Valvasor i ove »morske uskoke« poredi s nemačkim konjima. To mu je, izgleda, opsesija. Kako bi bilo da se upitamo da nije Valvasor možda bio brži od nekog kranjskog magareta? Ko zna! Možda je bio samo tako tvrdoglav!

Na stranici 300, pod naslovom »Razni pobedonosni bojevi s Turcima posle prodora u Štajersku i Kranjsku«, Valvasor je napisao i ovo: »Godine 1388. je Hrvat po imenu Milo Kabilović žrtvovao život za sve hrišćane, posebno za svog gospodara i vladara, pošto je turskog tronogog Amurata probo s kopljem«.

Jasnoće radi, u pitanju je Kosovska bika 1389, a Valvasorov »hrabri Hrvat Milo Kabilović« je srpski velikaš i junak, nadaleko opevani Miloš Obilić. Turski tronogi Amurat je car Murat I, a da je imao tri noge, nisam do sada nigde ni čuo ni pročitao.

I na kraju, na stranici 309, Valvasor još kaže samo da je među 500 vojnika, koje je protiv Gubčevih pobunjenika predvodio gospodin Jošt Jožef, baron Turnski, bilo i »nešto Uskoka«.

I tu je kraj Valvasorovog pisanja o žumberačkim i nekih drugim uskocima. Šta da se kaže? Valvasoro pisanje, barem kad je reč o žumberačkim uskocima, »njegovim Vlasima«, ne bi zasluživalo mnogo pažnje da nije toliko netačno i tendenciozno.

Valvasor je sebi dozvolio da piše o etničkoj i verskoj skupini, koju je slabo poznao, a prema kojoj je unapred imao krajnje negativan odnos. Napisao je mnoge neistine i stvorio negativnu sliku o žumberačkim uskocima. Ne znam da je još neko na ovim prostorima toliko uticao na historiografiju i stvaranje ružne slike o žumberačkim uskocima. Na osnovu njegovog pisanja teško bi se moglo razabrati ko su žumberački uskoci, kojim jezikom govore, kome su slični i po čemu, a od koga se stvarno razlikuju.

Radoslav Lopašić o žumberačkim uskocima

Upozorio sam da su se mnogi autori pozivali na Valvasorovo pisanje i njegove ocene o žumberačkim uskocima prihvatili »zdravo za gotovo«. Izuzetak u tom pogledu predstavlja hrvatski istoriograf Radoslav Lopašić.

On rado ističe da Valvasor zove »Metličane, Črnomeljce, zatim stanovnike Vinice, Podbrežja, Kostela, Semiča i drugih okolišnih mjesta u svojem povijesnom i zemljopisnom djelu 'Čast Kranjske' vazda samo Hrvati« (str. 11–12), a prihvata i sve drugo što je u prilog Hrvatima i hrvatskoj strani u sporu kome pripada Bela krajina i Žumberak. To je i normalno, svako »vodu navodi na svoj mlin«.

Što se tiče žumberačkih uskoka i Lopašić je koristio podatke koje je izneo Valvasor, ali se na nekim mestim, kritički osvrnuo na njegovo pisanje. »Otmica o kojoj pripovjeda Valvasor, da je u Žumberku kod Uskoka uobičajena, isčezla je već odavna, niti ima parametara da se šta takova dogodilo u žumberačkih gorah« (str. 9). Valvasor opisuje Žumberačke uskoke kao ljude veoma surove, razuzdane, koji se rado bave krađom i otimačinom. Dakako da je bilo dosta danguba i opaka svijeta među njima, ali taj pokvarensti bili su krivi vječni ratovi, pak tadašnje uredbe na krajini; jer, ne samo da je bilo dopušteno već je pače bilo i naloženo četovanje i pljačkanje po Turskoj, kako se to dogodilo 1580, kada su zapovjednici upravo slali Uskoke na plijen na Unu. Naučeni otimati Turkom, nastaviše Uskoci tu mrzku navadu i kod svojih susjeda u Kranjskoj i Hrvatskoj (str. 37). Valvasor pripovjeda o uskočkih popovih svoje dobe, da su neuki, pismu malo vješti, surovi i mnogi između njih izkvareni, a zapovjednici i sudovi da su ih kaznili poput drugih uskoka kad bi bili što skrivili« (str. 42).

Radi se o tome da »crkveni poslenici« nisu bili potčinjeni civilnim i vojnim, nego crkvenim vlastima, ali to nije važno i za pravoslavne popove.

Ipak, mnogo više pažnje od kritike Valvasorovog pisanja zaslužuje što je Lopašić napisao o žumberačkim uskocima. Razume se, njegovo pisanje odnosi se na stanje više od stotinu godina kasnije, sredinom 19. veka, ali ipak upotpunjava mozaik saznanja ne samo o žumberačkim uskocima nego i o starosedeocima, Hrvatima.

»Rijeka Kupčina ne djeli samo podgorje Žumberačko, nego ima značaj i u etnografskom pogledu. Uz njezino korito i u kupčinskoj dolini, od Kostanjevca prema Oštrcu i gradu Žumberačkom, na okupu su stari katolički Žumberčani. Jedna grupa tih starosjedelaca, od lijeve obale Kupčine, raštrkana je i pomješana s Uskocima prema Kalju i Mrzlom polju, a druga

na severozapadu dopire do Sošica. I Uskoke Kupčina dijeli u dva posebna plemena, koji imadu u više obzira svoj poseban tip i karakter... Na prvi pogled razabire se razlika između katoličkih Žumberčana, starosjedelaca, i unijatskih Uskoka. Katolički Žumberčanin je srednjeg stasa, suvoljast, bjeloputan, dugoljastog lica i plavokos. Od njega je nešto viši, ali kao gorštak i i tjelesno jedriji Uskok, razlikujući se ponajviše crnom kosom i s dva krasna i živahna oka. Katolički su Žumberčani i danas čakavci, i jezikom i naglaskom. Čakavština se izgubila i prešla u štokavštinu samo kod obitelji, koje su pomješane s uskocima, ali se i oni raspoznaju po naglasku. U njih nema junačkih pjesama, te pjevaju samo ženske popjevke... Unijatski je Uskok štokavac najradikalnije jekavštine. Pjeva junačke pjesme, što ih dedovi donesoše iz nekadašnjeg zavičaja, i koje im 'vila kazivala u junačkim vojnama' o Kraljeviću Marku, Strainjiću banu, Senjanin Tadiji i drugim narodnim vitezovima. Osobito žene čuvaju stare običaje i svu snagu jezika, koji divno govore. Razlog je što su žene uvijek kod kuće i čuvaju starinu, dok muškarci, i kao vojnici i poslovni ljudi idu po svijetu i druge jezike i narječja čuju i uče... I među štokavcima (Uskocima) ima neke razlike, kako ih Kupčina dijeli, u govoru, nošnji i zanimanju. Po svojoj prilici su Uskoci na sjeveroistočnoj strani, prema Samoboru i Savi, stariji doseljenici. Govore više južnim i primorskim narječjem i koriste stariji naglasak. Manje su okretni i siromašniji su, a zovu ih u Žumberku maslari. Može se reći da su se Uskoci na zapadu i oko Metlike kasnije naselili. Oni govore štokavski na 'bosanski način', a zovu se 'fužinari', pa bi se moglo reći da su se u staroj postojbini bavili rudarstvom. Oni su spretniji od maslara, prometniji i napredniji u gospodarstvu, s obzirom da se od 1848. bave i trgovinom po svijetu, od kako je trgovina solju i duvanom, a i krijumučarenje robe iz Hrvatske u Kranjsku prestalo... Svi Žumberčani, bili štokavci ili čakavci, zovu svoj jezik hrvatskim. Inače, u Žumberku kao i u mnogim drugim krajevima, Hrvat znači isto što i katolik, a katolička crkva je Hrvatska crkva. Žumberčani oba crkvena obreda, grčkog i latinskog, žive međusobno u slozi i bratimstvu, i svjesni su da ih vjera ne luči (razdvaja, *prim. autora*). Katolici se dosta puta žene s unijatkinjama, dok se veoma rijetko događa da unijat uzme katolkinju za ženu... U odjelu ima dosta razlike. Momci katolici obučeni su u bijelu čoju po kroju obližnjih

Pribičana i nose vunenu torbu crvene boje. Opanke, koje su u Valvasorovo doba nosili svi u Žumberku, nose samo katolici, i to tamo gdje nisu pomješani s Uskocima... Nošnja unijata 'vrgla se na kroj vojničkog odjela', kod krajiških pukovnija: uske hlače na remenu, zubunac od surog sukna i vojničke čizme. Zimi nose povrh vojničku kabanicu ili kožun. Na put nose o ramenu torbaču od tamne vune. Ženska nošnja je karakteristična i sačuvana od starih vremena. Košulja je duga ispod koljena, prošarana oko vrata, na grudima oko kopči i na kraju širokih rukava. Na košulju oblače zobun i kožun ili dolamu od bijele čoje. I žene i djevojke nose pregaču, koju same tkaju i ukrašavaju vezom. Rubac zvan premetača, ima kod mladih i tek udatih žena na vrhu čela crvenu portu, a majke nose bijelu premetaču... Divljaštva i zlobe, zbog čega su se u starije doba dosta tužili na uskoke, nestalo je već odavno, pa su današnji Žumberčani ljudi mirni, krotki, pa čak i pomalo mlohavi. Da li su u dugotranom ratovanju svoju snagu istrošili, ili su uljudeni i upitomljeni ozbiljnim i intenzivnom kršćanskom naukom? Doista veoma je blage čudi taj narod; u Žumberku nema opaćina i zločina, a do novije doba rijetko se događala krađa ili prevara, a kakvo grdnije zločinstvo jedva da se pamti, tako da je bilo opće mnijenje i glas za Žumberčanih za obstanka krajine, da za Žumberčane ne treba ni uza ni zatvora. Svaki od poglavara, koji bi se bio nakon duljega boravka dijelio sa Žumberkom, težkim se je srcem raztao sa omiljenim tim krajem. Veoma je bistra pamet u tih ljudi. Žumberčanin i priprosti svaća brzo sve, što vidi i što mu se pripovieda, a razgovor s njim je lahak i ugodan. Nije dakle čudo da je razmjerno pram ostaloj domovini znatan broj Žumberčana, koji su knjigu izučili, te koristili otažbini kao učitelji, svećenici, činovnici i vojnički častnici« (str. 5-9).

U osvrtu na napisano rekao bih samo dve stvari, jednu pozitivnu i jednu negativnu. Lopašić je, »ruku na srce«, bio blagonaklon prema žumberačkim uskocima. Nisam našao da se neko o njima tako pozitivno izrazio. Sve što je Lopašić napisao u osnovi je istina, ali malo suviše naglašeno. Žumberčani imaju mnogo dobrih osobina, ali se ne bih složio ni da su bolji ni gori od drugih, u ovom slučaju rimokatolika Hrvata. Dodao bih i da je pitanje koliko je napisano rezultat Lopašićevog pozitivnog iskustva i doživljavanja pojedinaca, a koliko stvarnog poznavanja ljudi i prilika u celini?

Međutim, veoma iznenađuje da Lopašić kaže da svi u tom delu Hrvatske, pa i Žumberčani, »svoj jezik zovu hrvatskim«. To niti je istina, niti je takva formulacija prihvatljiva. A kako bi ga zvali, ako se radilo i radi o zvaničnom, književnom jeziku u Hrvatskoj? Međutim, književni hrvatski jezik nastao je nekoliko vekova nakon što su se žumberački uskoci doselili. Književnim jezikom govorili su i njime pisali u Lopašićevo vreme samo oni »učevni«, podjednako i Hrvati i Žumberčani, s tim da je Žumberčanima, naglašenim štokavcima, bio mnogo bliži »književni hrvatski jezik«, nego Hrvatima kajkavcima, ikavcima i čakavcima, što je i danas, ne slučaj, nego pravilo, podjednako u zvaničnim i nezvaničnim prilikama i razgovorima.

Bilo bi mnogo realnije i prihvatljivije da se, kad su u pitanju Žumberčani, ne piše o jeziku, nego o narodnom govoru (dijalektu). Žumberčani su, od doseljavanja, do dana današnjeg, govorili svojim jezikom, svojim dijalektom, koji se razlikovao i danas se razlikuje i od hrvatskog književnog jezika, a još više od jezika (govora, dijalekata) kojim govore okolni Hrvati. Dok ovo pišem, razgovaram s prijateljima koliko se naš govor razlikuje od govora (dijalekta) okolnih Hrvata, da Slovence, nekadašnje Kranjce, i ne spominjem. Razlika se vidi već posle prvih reči. Po tome se nepogrešivo »prepoznamo«. Dovoljno je da Žumberčanin kaže »ded, devojka, đe si bio, i sve je jasno. Učitelji u okolnim školama, pošto škola u Žumberku više nema, ukazuju »da je govor žumberačke dece najbliži (književnom) hrvatskom jeziku«.

Pošto je o jeziku reč, a ja o jeziku Žumberčana neću posebno da pišem, ukazujem samo na nekoliko karakteristika. Jezik Žumberčana je, u osnovi, pravilan i razumljiv. Ili, da okrenemo stvar, manje je »iskvaren« nego dijalekti u okolini i šire. Na njega je više uticao kranjski (slovenački), nego hrvatski jezik, s obzirom da su kontakti s Kranjcima bili intenzivniji, posebno zbog trgovine, kojom su se Žumberčani bavili, i jer su s kranjske strane dolazili »tehnički noviteti«, ponajviše nemački nazivi alata kojih nije bilo na ovim prostorima, ali i brojni izrazi u svakodnevnoj upotrebi.

Iako je to bilo neminovno, rekao bih da je jezik Žumberčana najviše »iskvaren« upravo transformacijom nemačkih izraza i pojmova. Primera

ima mnogo. Kad Žumberčanin kaže »gli sad«, onda to znači baš sada, ovog momenta, a reč »gli« dolazi od nemačkog »gleich« (glajh), što znači sada, odmah; »šenkati« znači pokloniti (schenken); lon je dnevna zarada »die Lohne«; »žaga« (testera, pila) dolazi od nemačke reči »die Sege«, »šrajf«, od »die Schraube« itd.

Drugi negativan uticaj na jezik Žumberčana posledica je unijaćenja, odnosno menjanja istočnog, grčkog, pravoslavnog veroispovedanja. Popovi su narodu nametali »mašu«, umesto liturgije, ili službe božje; Vazam, umesto Uskrsa; žegnanje (nemački segnen), umesto blagoslova itd.

Prilika je i da ukažem na barem dve reči u jeziku Žumberčana, koje govore o njihovom »južnjačkom« poreklu. Kad Žumberčanin želi nekog da podstakne, nagovori na nešto, on će reći »elaj«: elaj uzmi, elaj požuri, elaj budi dobar, elaj idi itd. Ta reč na grčkom znači u osnovi isto, u smislu: hajde, napred, pa Grci bodre svoje sportiste s »Ella Hellas«, napred Grčka (Helenija, Helada, zemlja Grka, starih Helena).

Žumberčanin po pravilu kaže »sussjed«, »ssutra«, »ssedi«, »ssенокos« i slično. Radi se glasu između »s« i »š«, koji je donet iz prapostojbine Crne Gore. Tamo je ne samo u upotrebi i danas nego se postojanje tog glasa u govoru Crnogoraca u sadašnje vreme koristi kao jedna od osnova ustanovljavanja crnogorskog jezika i njegovog odvajanja (razlikovanja) od srpskog. Dovoljno je da se pogleda program na nekoj od crnogorskih televizija pa da se uoče ne samo velike jezičke sličnosti u imenima i prezimenima, običajima i drugom nego i u jeziku.

Valja naglasiti i da potomci žumberačkih uskoka, više u središnjem i istočnom delu, nego u Radatovićkom kraju, »rastežu i naglašavaju« po crnogorski i imaju naglasak na zadnjem slogu: išaa, došaa, rekaa. Moji prijatelji, kojima sam skrenuo pažnju kako govore u Crnoj Gori, mogli su u to da se uvere nedavno, i više puta, u Sopotima, Sošicama, Reštovu, Delivukima i drugim selima. Priznali su mi da o tome i bezbrojnim drugim istinama o sebi i svom narodu, nisu imali pojma.

Značajan doprinos istini o govoru Žumberčana dao je dr Ivan Brabec, u kratkom članku »Žumberački govori«. ³⁴ On jasno razlikuje uskočki je-

---

34 »Žumberak u riječi i slici«, str. 31.

kavski govor od govora starosedeleca Hrvata i ukazuje da u »žumberačkoj jekavici ima malo odstupanja od književne norme i da prevladuje hercegovački (ja dodajem i crnogorski): ded, devojka, de, videti, ćerati. Brabec kristalno jasno piše: »Najlakše je odgovoriti na pitanje o staroj domovini ijekavaca jer takav govor u susjedstvu ne postoji. To nas vodi u Podrinje i krajeve ispod njega, gdje te osobine i danas pretežu«.

Dr Brabec, negirajući da Žumberčani govore bosanski, kaže i da je »Bosna bila samo etapa Žumberčana na putu s istoka«. Smatram da to ima poseban značaj, s obzirom da neki »jezički (ne)stručnjaci« govor Žumberčana dovode u vezu s bosanskim govorom. To je apsurdna tvrdnja, iako neka imena naselja, prezimena, vera i etničko poreklo govore o vezi Žumberčana s današnjim stanovnicima Bosne.

Evo samo nekoliko činjenica. U vreme kad su žumberački uskoci, seleći se, boravili u Bosni, tog govora nije ni bilo. Ono što nazivamo bosanskim govorom, dakle zajedničkim jezikom Srba, Hrvata i Muslimana, nastalo je u narednim vekovima, nakon što je deo Srba, Hrvata i Slovena nehrišćana primio islam. Za to su bili potrebni vekovi. Narod, ili njegov deo, ne »zaboravlja« tako lako i brzo svoj jezik i usvaja neki drugi. Uostalom, treba li za to boljeg dokaza od činjenice da potomci žumberačkih uskoka i nakon skoro pet stotina godina fizičke odvojenosti od svog matičnog naroda, nakon svih prirodnih i neprirodnih uticaja i pritisaka, radi unijaćenja i odnarođivanja, govore žumberačkim dijalektom (govorom) koji niko ne može niti da dovede u pitanje, a kamoli ospori.

Ali da se vratimo Lopašiću. Kao i kod jezika, i kad je u pitanju etničko poreklo i identitet žumberačkih uskoka Lopašić nije objektivan i dosledan, naprotiv veoma je protivrečan. On zamera Šafariku »koji je sve štokavce držao kao Srblje, pa pribraja sav narod od Žumberka do Kočevja i do Kupe zajedno sa Brajci karlovačkom srpskom plemenu«. Lopašićev komentar je: »Mada tu i nema drugih štokavaca osim Uskoka i nekoliko pravoslavnih kasnijih doseljenika u Marindolu i u Bojancih, dočim su tuda svi starosjedioci sada kajkavci sa biljegi čakavštine u obliku, naglasku i u pojedinih riečih« (str. 11).

Razumevanja radi, ukazujem da je Pavel Josef Šafarik (1795–1861) češki (neki kažu slovački) istoriograf koji je mnogo pisao o istoriji Srba,

kao i da on nije jedini historičar druge nacionalnosti koji je preuveličavao i nerealno pisao u interesu naroda o kojem je pisao. Tako je to video ili je hteo da vidi Čeh Šafarik. To nije napisao niko od srpskih historiografa niti sam takvu tvrdnju čuo od nekog Srbina. Zaista, nije ni istinito ni korektno sav narod, od Žumberka do Kočevja i Kupe, pribrajati »karlovačkom srpskom plemenu«.

Međutim, ništa manje neistinite i nekorektne su Lopašičeve tvrdnje da je »ime i narodnost srbska u ovih je krajih, kao i u Žumberku, sasvim nepoznata«. I ne samo to. Lopašić je napisao i da »ne samo da je narod po tih stranah (a strane su Metlika Črnomelj, Vinica, Podbrežje, Kostel, Semič, *prim. autora*) i po Žumberku bio vazda Hrvatski, toga je plemena bila uzprkos njemačkoj struji, vladajućoj u nutro-austrijskih zemaljah, većina vlastele i plemića« (str. 11/12).

Lopašić je ovim doveo u pitanje sve što je do tada lično napisao o doseljavanju, poreklu i osobenostima žumberačkih uskoka. Jer, ako je ime i narodnost srpska u Žumberku sasvim nepoznata i ako je »narod po ovih stranah«, što znači i u Žumberku, bio vazda hrvatski, onda se postavlja pitanje o kome je pisao Lopašić samo nekoliko stranica pre, na osnovu čega je, do u detalje razlikovao starosedeoce Hrvate i Žumberčane, i to na štetu Hrvata? Zašto se onda o ovome pisalo i piše, raspravljalo i raspravlja, sukobljavalo se i sukobljava se, pa i krvarilo i ratovalo? Stari Rimljani su takve suprotnosti, kad se kaže ili napiše jedno, a onda se to drugom izrekom negira, nazivali *contraditio in adjecto*. Nije li u ovom slučaju u pitanju suprotnost između Hrvata i Kranjaca oko tih krajeva, pri čemu je Lopašić jednostavno »prevideo Žumberčane«, o kojima je ranije pisao kao o pravoslavicima i Srbima, a sada ih jednostavno pribrojao »hrvatskom plemenu«. Nije retko u hrvatskoj historiografiji da pojedinci napišu i priznaju mnogo toga, a onda to bezumno i drsko negiraju, obezvređujući i poništavajući i svoje delo.

Ne znam da li bi išta bilo jasnije ako kažem i da nikada nisam čuo za prezime Lopašić. Čuo sam i poznajem Zlopaše i Zlopašiče. Zlopaša je svojevremeno igrao fudbal u novosadskoj »Vojvodini«. Stručnjaci za poreklo prezimena rekli su mi da to prezime potiče od nekog »zlog paše«, ili od »zle paše ili ispaše«. Ako se ono »Z« izostavi, Lopašić je prijatnije za uvo.

Usputno, majka Radoslava Lopašića prezivala se Dobrilović, a Žumberčanin Tadija Smičiklas je svog kolegu, hrvatskog historičara i u nadgrobnom govoru zvao Rade? Nije li Lopašić ponekad bio »svesniji« što su nekada bili i njegovi, a ponekad što »bi on, kao hrvatski historičar, sada trebalo da bude«?

Stanko Vraz o žumberačkim uskocima

Stanko Vraz (1810–1851) je bio jedan od najbližih saradnika Ljudevita Gaja i vodećih ljudi Hrvatskog narodnog preporoda, tačnije Ilirskog pokreta, iz kojeg se, kao što je već rečeno, razvila južnoslovenska (jugoslovenska) ideja i pokret. Putujući od Metlike u Novo Mesto, Vraz je svratio i u žumberačka sela Hrast i Drage. Susret s dve Žumberčanke u »divnom svom odjelu«, Vraz opisuje kao »dolazak pred vrata novog svijeta«. Za selo Hrast kaže da je mješovito, s lijeve strane žive »prvosjedioci« Kranjci, a s desne »takozvani Uskoci (Žumberčani), kao najkrajnja predstraža južnih tih stanovnika«.

Kad je Vraz s pratnjom ušao u gostionicu u selu Hrast (vlasnici Predovići), »tu nas odmah opkole gospodar i gospodarica, u kojima po stasu i obrazu upoznam uskočku krv, te mi se stanu klanjati i hvatati me za ruku da mi ju cjelivaju. Po bradi mojoj i stranoj odjeći sudeći držali su me ti blagi ljudi za vladiku, ili barem za arhimandrita«.

Došavši u selo Drage, Vraz nije odmah našao popa (Janka Predoevića) pa je svratio u kuću »običnog krajišnika Damjanovića, da uskoka vidimo i kod ognjišta njegova«. Prostor ne dozvoljava da prenesem Vrazov opis susreta s gazdaricom Anđelijom (Anđom), kćerkom i »sitnom decom«, njihovo gostoprimstvo i prostodušnost, ali se ne može zaobići da Vraz govori o »njihovom narodnom jeziku, koji otvara dušu Slavena i o najplemenitijem od bogova staroslavenskih, koji još ovdje vlada, o homerovskim pitanjima kojima je Anđa doznala ko su i koje su im namjere, i homerovskim odgovorima na njihova pitanja«.

Međutim, susret s draškim popom Predo(e)vićem, nije baš protekao prema očekivanju i volji Stanka Vraza. »Sasvim svjetski obučen«, primio

ih je uljudno, poslužen je ručak, razgovaralo se o svemu i svačem »pa i o Slavenstvu«. »Gospodin Predoević nije Slaven učen, nego u svijetu bi (kao većina od nas) toliko naučio da zna ono što mu ne treba, i da je uz to zaboravio – ono što mu najviše treba... Međutim, obećao nam je da će se ubuduće s dušom i tijelom pobrinuti da istraži narodni život svog stada, i sve je s ushićenjem slušao što bi mi pripovijedali o razvitku književnosti domaće«. Međutim, »obraz je osvjetlala« (štano bi rekli Crnogorci, *prim. autora*) popova mati, starica od oko 80 godina, »živa knjiga narodnih dragocijenosti: pjesama, običaja, poslovice itd. Mi smo samo nešto ispisali (ja dvije pjesme) iz te knjige«.

Sve bi se na tome i završilo pa javnost ne bi ni znala za Vrazovo putovanje i susrete na Hastu i u Dragama da Vraz svoj prilog: »Put u gornje strane« nije objavio 1844. godine u svojoj knjižici »Iskra«. Kad je dobio knjižicu i pročitao šta je Vraz o njemu napisao, pop Predoević se našao strašno pogođen pa je napisao odgovor pod naslovom »Šta se posudi, mora se vratiti«, i zatražio od Ljudevita Gaja da ga objavi u »Danici«, ali je on, i pored više usmenih i pisanih intervencija i insistiranja, to odbio. Milko Predović, izdavač »Žumberačkog kalendara«, pronašao je i odgovor popa Predoevića i njegova pisma pa je Vrazovo pisanje, svoj komentar i odgovor popa Predoevića objavio u »Žumberačkom kalendaru« za 1968. godinu, str. 189–208.

Razume se, nije mi namera da se upuštam u spor ilirca Vraza i unijat-skog popa Predoevića, jer je očigledno da je Vraz ne samo zloupotrebio popovo gostoprimitstvo, pri čemu bi trebalo imati u vidu da nije ni bio pozvan u goste, nego je došao svojevolumeno i nenajavljen, već da je i objavio svoju »verziju i viđenje« nevezanog i prijateljskog razgovora (tako je, barem, trebalo da bude).

Moje je da ukažem na suštinu sa stanovišta sadržaja ove knjige. Vraz je veoma dobro znao kuda je došao i šta je tražio među potomcima žumberačkih uskoka. Stoga on nije ni spominjao hrvatstvo, iako je bio jedan od vodećih ljudi »Hrvatskog (ilirskog, jugoslovenskog) narodnog preporoda«. On je govorio o slovenstvu i Slovenima, o svesti žumberačkih uskoka o sebi i svom etničkom i verskom poreklu. To što je tražio, Vraz je i našao: i kod gostioničara Predoevića na Hrastu i kod Anđelije u kući

Damjanovića u Dragama, ali i kod stare majke popa Predoevića. Stoga je normalo da je mislio da bi o svemu tome trebalo mnogo više da čuje i od popa Predoevića.

Ali toga nema kod popa koji bi – barem po mišljenju Stanka Vraza – ne samo trebalo da to najbolje zna nego i da brine i razvija taj duh kod naroda žumberačkog. Ali u tom »grmu i leži zec«, odnosno uzrok nespo- razuma. Vraz je, očigledno, bio »ilirski i južnoslovenski romantičarski zanesen i naivan«. Očekivao je da »vuk čuva ovce«, a zaboravio je ili nije ni bio svestan da zadatak pounijaćenog, takozvanog grkokatoličkog popa (čast izuzecima) ne samo da nije da čuvaju i razvijaju svest o verskom i nacionalnom poreklu i identitetu žumberačkih uskoka i svih naroda juž- noslovenskih nego da je falsifikuju, potisnu iz svesti i narod preobrate u rimokatoličanstvo i hrvatstvo. Kasnije će se videti kako su to radili i kako i dan danas rade unijatski popovi.

Da je tako, najbolje svedoči primer stare majke i sina popa. Stara majka zna pesme, pripovetke i običaje svojih predaka, što znači ne samo da je ta svest postojala i da postoji nego i da je ona svog sina tome i podu- čavala. Razume se, sve dok nije otišao u Grkokatoličko semenište u Zagre- bu. Šta su ga tamo učili – videće se kasnije.

Pop Predoević je odgovorio Vrazu žestoko i ironično, s formal- ne strane s pravom, ali je izbegao da odgovori na suštinu. Umesto toga, preporučio je Vrazu da svoju »vatrenu revnost pokaže u svojoj domovi- ni (Štajerskoj), gde se i tako nedavno postavilo pitanje 'jesu li (Štajerci) njemačkog ili slavenskog roda'« Što je najgore, Predoević je s ponosom is- takao: »Mi (Hrvati) znamo šta smo i šta ćemo; ne tražimo da nas tko uči. Uostalom, hvala Bogu da takav čovjek, bez svake politike, nije poduzeo veći put po Južnoj Slaviji, nego od Zagreba do Novog Mesta«. Dakle, grko- katolički pop Predoević i ilirac Vraz se potpuno razlikuju i kad je u pitanju hrvatstvo, a o jugoslovenstvu da i ne govorimo. Razvoj događanja u nare- dnih stotinu i pedeset godina dao je za pravo Vrazu.

Što se tiče popa Predoevića, vrlo poučno je i ono o »nama« (Hrvati- ma), ali i o Južnoj Slaviji (Jugoslaviji), posebno da Hrvati znaju šta su i šta će! Nisam baš siguran da su Hrvati uvek, ni pre ni tada, a niti kasnije, znali šta hoće? Ako etnički Hrvati i znaju šta su, pop Janko Predoević nije ob-

jasnio da li su Hrvati s kojima se on identifikuje za »preporod – što znači za jugoslovenstvo i ono što je došlo – ili za »nepreporod«, odnosno Austro-Ugarsku Monarhiju, koja je tada bila i uskoro propala?

Ali ostavimo to i pogledajmo šta je još Vraz napisao o žumberačkim uskocima. On kaže da uskoke tako zove politika i objašnjava: »Ako li pitaša Uskoka: Šta si ti? kazat će ti: Ja sam Žumberčanin! Vlasima ih zovu i bijeli i crni Kranjci«. Izvan »medaša kranjskih do blizu Samobora, i do brda na jugu što ističu kod Slavetića i Krašića, ima ih 36 kuća u Hrastu, Mačkovcu, Božićevom vrhu, Jugorju, Malinju i Škemljevcu, koje je čisto Žumberačko, a u ostalim ima više manje Kranjaca«. Dakle, Vraz naglašava žumberački identitet uskoka i lepo kaže gde žive, kao i da ih »Vlasima« zovu i Kranjci i Hrvati.

Skratiću podužu Vrazovu »tiradu« i ilirsku raspevanost o junaštvima i dobrim stranama žumberačkih uskoka i ukazati samo na one Vrazove realnije i objektivnije ocene.

»Uskoci su još i danas rođeni junaci. Nema gotovo zemalja u Evropi gdje se nije na početku tekućeg vijeka prolijevala junčka njihova krv. Uskok je kršan, visokog tananog stasa. Što se može najbolje vidjeti na Hrastu gdje su pomiješani s Kranjcima. I Kranjci nisu male postave; nu kad postaviš sred njih jednog Uskoka, eto ti živi kip Gulivera u zboru Lili-putanaca, toliko nadvisuje stasom Uskok Dolenca Kranjca. Koliko ga čini stas junakom, a ono kip taj uzvisuje odugo njegovo lice s prekrasnim crnim brkovima i s dva crna živa oka, čiji pogled pronikne čovjeka tako da mora vjerovati da su same oči kadre potući dušmana«.

Počeo sam s ovom Vrazovom ocenom, iz više razloga. Mnogo bolje poznajem moje pretke i Kranjce, nego Vraz. Svoj stav i sliku o njima i njihovom odnosu stvarao sam od rane mladosti, dopunjavao je celog života, iz različitih pozicija i s različitim povodima, ali ni u (najludem) snu ne bih ni pomislio, a kamoli napisao tako nešto. To mi liči na ono što bi neki Crnogorac o sebi i svojim »ispjevao« u momentu posebnog zanosa i nacionalnog nadahnuća. S moje strane neka ostane zabaležno da Kranjcima nismo bili niti smo sada podređeni ni u kom pogledu, a da li smo bolji, ja to ne želim da kažem? Razlike postoje i one su uvek uslovljene poreklom, ali i različitim uslovima u kojim ljudi žive, pa se to odnosi i na žumberačke uskoke i Kranjce.

Da ima razlike u fizičkoj građi i izgledu ne samo u usporedbi uskoka s Kranjcima nego i s Hrvatima, videli smo već i kod Lopašića. A da te razlike postoje ne samo šta se tiče žumberačkih uskoka nego da su primetne i kod manjih uskočkih grupa koje žive blizu Maribora, potvrđuje Josip Mal: »Kapelan Davorin Trstenjak u Slivnici kod Maribora rekao je da se stanovnici sela Skok kod Dobrovca sasna razlikuju od drugog domaćeg pučanstva. Potezi su lica posve drugačiji nego u Poharama, rast im nije zdepast nego više koštunjast a vlasi su im crne. Obiteljska imena Radolič, Markovič, Milovčič otkrivale su mi njegov srpsko-hrvatski izvor« (str. 86). »U Hajdinskoj župi u Ptujskom polju stanovništvo se vidno, po svojoj telesnoj vanjštini, još i danas razlikuje od okolišnih Slovenaca. Potanji studij o tome mogao bi, možda, ustanoviti kakove posebnosti i u narodnim navikama i običajima« (str. 83).

Vraz je o žumberačkim uskocima još napisao: »Sasvim je primjerna njegovu stasu i odjeća. Košulja na vratu i prsima razgaljena, hlače od bijele ili sure čoje, uske uz noge, crne čarape i opanke (u Hrastu sam vidio ponajviše mestve). Hlače pripasuje kožnim pojasom, i ako ide poslom izvan službe, ćemerom, u kojem se nose novci. Na košulju oblači ječermu (vrsta prsluka, *prim. autora*) od crnog ili surog sukna išivenu crnom, modrom ili crvenom vunom s pucetima. Povrh toga meće na pleća haljinu ili kožuh, a na glavu crvenu kapu, koju nose i deca i devojke neudate. Žene nisu mnogo niže od muškaraca, istih su crnih očiju i odugog lica... Teret gospodarstva stoji na njihovim ramenima... odjevaju se krasno i slikovito... Košulja dopire do preko koljena, išivena šareno oko vrata, po njedrima na rasporku i na kraju širokih rukava, pripasana crvenim pojasom nad kukovima... Povrh nose zobun... Pregaču tkaju od šarene vune, najviše modre i crvene, s fandama na krajevima. Nose hlačice od mrklog i čarape od modrog sukna, crveno navezenog... Obuvaju postole. Na glavi nose premetaču. Devojkice, umjesto premetače, nose crvenu kapu. Kosu pletu u jednu kitu, u koju su upletene figurice od ljuštura, staklenih koralja i bisera, koja visi niz leđa, dok žene pletu kosu u dvije kite, koje vise sprijeda, s obje strane prsiju... Svaka Uskokinja ima oko vrata đerdan od koralja i stakla... Nu najviše mi omiliše deca. To okruglo slavensko lice i crne velike oči pokazuju da već u njima kuca srce za junačke čine, ili barem za nečim

takvim sluti. Uskoci govore jezik čist štokavski, na način bosanski, s tom razlikom da nema u njemu toliko turskih riječi, jer su dolaskom Turaka već bili ostavili svoju pradomovinu, i tako ostadoše čisti od upliva turštine. Isto tako drže se vjerno starih svojih običaja, pjevajući one iste pjesme što su ih donosili iz starog svog zavičaja, o Kraljeviću Marku, Milošu Obiliću, Relji Omučeviću, Sibinjaninu Janku, banu Sekuli...Isto tako ne daju da se pomiješa krv njihova s krvlju srodnih im susjeda; i svi trudovi bivaju uzalud, kojima nastojahu njihovi svećenici da si uzimaju za žene kakve Kranjice, ili da koja Uskokinja pođe za imućnijeg Kranjca. No međutim žive Uskoci s Kranjcima u slozi i bratstvu, i što se tiče vjerozakona vrlo su slobodno misleći. Ako Uskok ide poslom po Kranjskoj, te ga tu zateče nedelja ili svetac, ide on u katoličku crkvu. Isto tako i svi Kranjci iz Hrasta idu na liturgiju u unijatsku (grkokatoličku) crkvu... Inače, žive Uskoci kod kuće vrlo siromašno. Četovanje je zabranjeno, a trgovine nema. Zemlja je kršna i neplodna te jedva toliko obrodi... da se godina tako proživotari, više puta s glađu i nevoljama. Uskok (žumberački) ima od svih krajišnika najtežu službu... Do svog kordona ima 5-6 milja. Na granici je više puta po tri četiri nedelje. Valja sa sobom nositi hranu. Ako nema sina, valja da pođe žena. Gospodarstvo ostaje na deci i starcima».

Svoje pisanje Vraz je završio lirski i melanholično: »U duši mi je još mnogo lijepih riječi ostalo, nu za ta slova pero je moje preslabo«.

Kad se upoređi Lopašićevo i Vrazovo viđenje žumberačkih uskoka uočavaju se neobične sličnosti, samo se postavlja pitanje ko je više preteraao u pohvalama. Bitna je razlika u prilazu problemu etničke pripadnosti i identiteta. Dok je Lopašić »prohrvatski« orjentisan do mere da negira i samo svoje pisanje, Vraz je »operisan« od nacionalnih pojmova i rasprava. U njegovom fokusu je (sve)slovenstvo u širem i jugoslovenstvo u užem smislu. Vraz bi da svako bude ono što jeste i da jedni drugima to priznajemo, a da iznad toga etničkog, verskog i lokalnog budemo jedno – Sloveni. Vrlo plemenito. Međutim, iza nas je vreme u kojem smo ne samo mislili da bi tako trebalo da bude nego smo verovali i da smo upravo to i ostvarili! Pokazalo se da nismo!

Slovenački historiografi o žumberačkim uskocima

Videli smo šta je Valvasor napisao o žumberačkim uskocima i koliko je u tome bilo istine, a koliko neistine. Pitanje je da li je namerno »poizvodio« ili je samo prenosio laži i koliko je bio u zabludi. Odgovor nikada nećemo dobiti niti je to sada u žiži interesovanja.

Bitno je nešto drugo. Istorijski razvoj i kontekst ukupnih događanja usloveli su da su se razlike i suprotnosti između žumberačkih uskoka i Kranjaca, o kojima je bilo reči, smanjivale i ublažavale. Bilo je sve manje laži, a sve više je na videlo izbijala istina, nestajale su mnoge zablude. Rezultat je da već više od jednog veka slovenačka historiografija i nauka, za razliku od hrvatske, mnogo realnije posmatra nacionalno poreklo, versku pripadnost, nekadašnji statusni položaj i karakterne osobine žumberačkih uskoka.

Problem naseljavanja i identiteta uskočke populacije u Žumberku i u Beloj krajini predmet je istraživanja mnogih naučnih (diplomskih, magistarskih i doktorskih) radova, u organizaciji Slovenačke akademije nauka i umetnosti, Univerziteta, Istorijskog instituta, Geografskog društva i drugih institucija. Svi najpoznatiji slovenački naučnici i historiografi više ne govore o vlaškom, nego naglašavaju srpsko i pravoslavno poreklo žumberačkih uskoka. Takva istraživanja su intenzivirana posle raspada Jugoslavije. Ona su utoliko verodostojnija što se istorijska prošlost i sadašnjost Žumberčana, Marindolaca i Belokranjaca istražuje paralelno i u međusobnoj zavisnosti.

Primeru radi, Martin Tomažin je istraživao »uskoške populacije na jugoistoku Slovenije«, odnosno u selima: Marindol, Milići, Paunovići, Bojanci i Žunići, čije je poreklo i krajiška istorija neraskidivo povezana sa Žumberkom i Žumberčanima. Autor je dokazao tezu da to stanovništvo ima sve attribute nacionalne manjine po obavezujućim evropskim kriterijumima. Ukazujem samo na nekoliko stavova i izreka, u kojima spominje i Žumberčane.

»Uskoci su se naseljavali u vreme kad moderne nacije, kakve su danas, još nisu bile oblikovane. Potomci Uskoka su danas toliko Srbi koliko i Hrvati, a oni koji su asimilirani, i Slovenci. Uskoci u Sloveniji su 'odbranili'

svoju izvornu nacionalnu pripadnost u Bojancima, Marindolu, Milićima i Paunovićima. U selima Drage i Škemljevac i selima oko Jugorja izjašnjavaju se kao Srbi, a neki i kao Slovenci, dok se na hrvatskoj stani često izjašnjavaju kao Hrvati. Na to je uticala pripadnost grkokatoličkoj crkvi, s obzirom da su se Hrvati i Srbi nacionalno opredeljivali na osnovu crkvene pripadnosti, iako se grkokatolička crkva razlikuje od pravoslavne samo što priznaje papu i delom katoličku dogmatiku«.

Pošto imena i prezimena »govore« istinu, autor se poziva na popis Uskoka (Srba Žumberčana) iz 1551. godine i ukazuje na istovetnost prezimena Marindolaca sa Žumberčanima: Dragičević, Stipanović, Vidojević, Radman i Radonja Mihaljević, Radić Vignjević, Lala i Mikula Milić, Radivoj Vukmanović, Vukman Dejanović, Radosav Dimitrović, Sladoja Prijjić, Dragić Radosalić, Marinko i Marko Stojić i Janko Vojnica. Autor jedino greši kad kaže da u Žumberku nema prezimena Milić, a u Žumberku postoji i selo i prezime Milić.

Autor naglašava i da se i pored »dugotrajne i stalne naseljenosti manjinske grupe (uskočke, *prim. autora*) potvrđuju u drugom vremenskom periodu razlike u odnosu na većinski narod i da je to slučaj i kod Marindolaca i Žumberčana«.

Što se tiče imena »Vlah«, autor ga posmatra kao »recidiv prošlosti koji se koristio u pogrđnom smislu pa i danas se počesto u Beloj krajini koristi za pravoslavne stanovnike, ali je to samo izuzetak, a po pravilu se oni nazivaju svojim nacionalnim imenom – Srbi«.

U vezi s jezikom Marindolaca i Žumberčana, autori se pozivaju na Valvasora, ali samo kad kaže da se jezik Uskoka ne razlikuje mnogo od hrvatskog, a dosta razlikuje od jezika Kranjaca. O vlaškom i ilirskom jeziku nema ni reči (Beseda, str. 48–89).

Marko Šuklje proučavao je iseljavanje i doseljavanje u Žumberak, s težištem na opštini Radatovići. »Na opustošeno zemljištu naselile su se 1530. godine srpske 'družine' (skupine) iz područja Srba, reke Unac i Glamocha... Doseljeni Srbi su bili pravoslavne vere. Kasnije su austrijske vlasti nastojale da ih pokatoliče. To im je delimično uspelo pa su Žumberčani u 18. veku morali da prime grkokatoličku veru.³⁵

---

35 Geografski vestnik, Ljubljana 1937.

Posle Drugog svetskog rata deo stanovništva, ponegde i cela sela, počeli su se opredeljivati za srpsku etničku pripadnost, suprotno današnjem pretežno hrvatskom opredeljenju. To se posebno odnosi na zapadni deo, Radatovički kraj, bez Kašta. Međutim, od popisa 1971. samo stanovnici nekih sela se većinski izjašnjavaju kao Srbi. S obzirom da se većina stanovnika Radatovičkog kraja 1991. izjasnila kao Jugosloveni, to je bio jasno izražen protest protiv raspada zajedničke države i postavljanja granice između Slovenije i Hrvatske. To svedoči o složenosti i teškoćama održavanja kolektivne svesti i izjašnjavanja o etničkoj pripadnosti u naglašenim (kritičnim) 'etničkim vremenima'. U takvim vremenima ljudi se vraćaju u prošlost i naglašavaju svoju osobenost i osećanja na teritorijalnoj osnovi i tradiciji pa kažu: 'mi smo Uskoci' ili 'mi smo Žumberčani'... Što se tiče veroispovesti, grkokatoličanstvo se pojavljuje kao lokani osamljeni fenomen, ali i glavni elemenat razlikovanja. Lokalno grkokatoličanstvo je i te kako živo i ukazuje na neuništivu moć samoodržanja... Što se jezika tiče, Žumberak predstavlja jezičku mnogostrukost. S obzirom na svu njegovu etničku, versku i jezičku složenost i ovde bi trebalo ostati kod lokalne, teritorijalne oznake... Tako označen dijalekt Žumberčana evocira, ali ne provocira, a ne udaljava se od suštine koju označava« (Duška Knežević Hočevar, studija, str. 40-45).

Žena iz sela Drage kaže: »Mi smo Srbi, grkokatolici, potomci senjskih uskoka...« Kratka, ali sadržajna rečenica. Ima u njoj istorijske istine o srpskom poreklu, nasilju u vidu unijaćenja i istorijskoj zabludi o senjskim uskocima!

Interesantne stavove i mišljenja o žumberačkim uskocima nalazimo i kod drugih autora. Ivan Navratil (1825-1896), slovenački jezikoslovac, Metličanin, po ocu češkog porekla, dvadesetak godina pre Vraza kaže: »Imao sam prilike da u rodnoj kući razgovaram s trojicom Uskoka. Pitao sam ih da li znaju od kuda su njihovi preci došli u naše krajeve? Sva trojica su samo slegnuli. Debelo su me gledali kad sam im rekao da su došli pre više od 300 godina iz turske Bosne i Hercegovine, gde njihova uboga braća i danas pate pod Turskom silom, koji govore isto tako (srpski ili hrvatski), kao i oni i koji pevaju isto tako narodne pesme kao oni: o Kraljeviću Marku, Milošu Obiliću i dr... Upitao sam ih kako oni zovu

same sebe? Žumberčani! A kako nazivate svoj jezik, to jest kako govorite? A neki kažu i hrvatski, rekoše! Rastužio sam se na te reči. Tako zaboravi – uzdanuo sam – ceo rod, koji se odvoji od braće svoje, od naroda svojega, zaboravlja pomalo celo svoje narodno ime, pa počne imenovati sebe i svoj jezik po državi u kojoj živi; na primer Kranjci – kranjski jezik, da ne kažem kranjska špraha (lokalizam za nemački jezik, die Sprache, *prim. autora*) itd. Samo Korušci i Štajerci su odbranili staro čestito ime: Slovenci – slovenski jezik, koji opet treba svim odnarođenim Slovencima, pa i u novim knjigama«. ³⁶

Mnogo je Ivan Navratil, opet poreklom Čeh-Slovak, u samo nekoliko rečenica, rekao o Žumberčanima, o vekovnim uslovima života u kojima su mogli da budu ono što jesu, samo u meri u kojoj im je to neko dozvoljavao, ali još više o Kranjcima, o jeziku i narodnom imenu. Ovakva upozorenja su dragocena, imaju istorijski i civilizacijski smisao i značaj. Ona bude iz »košmarnih snova« i pogrešnih predstava o sebi i drugima.

S obzirom da je Navratil posebno naglasio značaj jezika, valja podsetiti da je »jezik je kuća naroda. U srpskom jeziku je sačuvana čitava naša istorija i sve naše samosaznanje. Gubitak jezika nije gubitak samo sredstva za komunikaciju, nego gubitak čitavog jednog sveta koji postoji u jeziku. Mi možemo da se sporazumevamo i na drugim jezicima, ali taj gubitak ne možemo nadoknaditi«, kako je govorila jedna od najumnijih i najpoznatijih Srпкиnja, Isidora Sekulić. ³⁷

Kranjci i žumberački uskoci su se u početku razlikovali u svemu. Ali zajednička istorijska sudbina je uslovlila da su se postepeno bolje upoznavali i »tražili« sličnosti i ono zajedničko. Iako su razlike i određene suprotnosti prisutne i danas, a biće ih i sutra, one su mnogo manje, veze su tešnje, odnosi bolji, a ono, nekad pogrдно – »Vlasi« i »Kranjci« – ima simbolički značaj. Bitno je da slovenačka historiografija i nauka i niko pametan i razuman u Sloveniji već odavno ne dovodi u pitanje srpski i pravoslavni

-
- 36 Studija »Žumberčani – nekadašnji i sadašnji graničari«, Institut za slovenačko iseljeničtvo, SANU, str. 20.
- 37 Beseda br. 15, Časopis za kulturu i društveni život, Društvo Srpska zajednica, Ljubljana 2010, str.27.

identitet žumberačkih uskoka. Naravno, prisutna je i izvesna diskriminacija i asimilacija, ali ne na osnovi negiranja porekla i identiteta.

Neminovno se nameće pitanje i šta je bilo i kako je danas u odnosima s Hrvatima? Bilo je i danas je uglavnom sve suprotno. Veće sličnosti, odnosno, manje razlike, vekovima su bile osnova politike negiranja i kolektivne asimilacije. Mislim da ću u nastavku dati odgovor na to pitanje, ako ne celovit i naučan, onda barem delimičan i jasan.